हाम्रो बुद्धभूमि

आधारभूत तहको स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम

कक्षा १-८

बुद्धभूमि नगरपालिका

कपिलवस्तु

हाम्रो बुद्धभूमि (आधारभूत तहको स्थानीय पाठ्यक्रम)

प्रकाशक : बुद्धभूमि नगरपालिका, कपिलवस्तु

संस्करणः पहिलो (२०७९)

सर्वाधिकार : बुद्धभूमि नगरपालिका

हाम्रो भनाइ

विद्यार्थीहरु स्थानीय परिवेशका बारेमा पनि जानकार हुन आवश्यक भएकाले स्थानीय परिवेश, रहनसहन, प्राकृतिक, धार्मिक तथा साँस्कृतिक स्रोतसाधनहरुको पहिचान गरी त्यसको महत्वलाई बुझाउन बुद्धभूमि नगरपालिकाले स्थानीय आवश्यकताका विषयवस्तुहरुलाई समेटेर स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम **"हाम्रो बुद्धभूमि कक्षा १-८, २०७९"** निर्माण गरी प्रकाशनसँगै नगरपालिका क्षेत्रभित्रका सम्पूर्ण विद्यालयहरूमा लागू गर्न लागेकोमा मलाई अत्यन्तै खुसी लागेको छ ।

यस नगरपालिकामा विभिन्न महŒ्वपूर्ण शैक्षिक, धार्मिक, साँस्कृतिक केन्द्रहरु रहेको बहुजातीय, बहुभाषिक संस्कृति भएको, यस्तो पहिचानलाई औपचारिक विद्यालय शिक्षामा समावेश गरिएकाले यो पाठ्यक्रम महŒ्वपूर्ण रहेको छ । यसका लागि स्थानीय स्तरमा व्यक्ति, समुदाय र सरोकारवाला निकायहरुसँग समन्वय र सहकार्य गरी स्थानीय सम्पदाको महŒ्वलाई शिक्षाको मुलधारमा ल्याउन गरिएको प्रयास उदाहरणीय रहेको छ । यस पाठ्यक्रमले आधारभूत तहमा (कक्षा १-८) अध्ययनरत विद्यार्थी लगायत स्थानीय समुदायलाई समेत आफ्नो प्राकृतिक, धार्मिक, साँस्कृतिक, ऐतिहासिक तथा भाषिक सम्पदाहरुको संरक्षण र सम्बर्धन गर्दै भविष्यमा आइपर्न सक्ने प्रकोप र बिपद्का असरहरु न्यूनीकरण गर्नसमेत अभिप्रेरित गर्नेछ भन्ने मैले बिश्वास राखेको छु । स्थानीय पेशा, प्रविधि तथा सम्पदाको आवश्यकता र महŒ्वलाई बुझेर यस पाठ्यक्रमको लेखन तथा सम्पादनमा संयोजन गर्नुहुने नगरपालिकाका शिक्षा शाखा, प्रधानाध्यापक, विषयगत शिक्षकहरु तथा सरोकारवालाहरु र पाठ्यक्रम लेखनमा खटनुहुने शिशिरप्रसाद अर्याल, टुकप्रसाद अधिकारी, मोहनप्रसाद गौतम, खगेश्वर खनाल तथा सम्पादनसहित ढाँचा निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउनुहुने विशेषज्ञ डा. शालिकराम पौड्याललाई हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । यसैगरी उपप्रमुखाज्यू, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतज्यू, वडाध्यक्षहरू, स्थानीय शिक्षाविद्, शिक्षाप्रेमी सम्पूर्ण महानुभावहरूले आ-आफ्नो क्षेत्रबाट पुऱ्याउनु भएको सहयोगप्रति आभार प्रकट गर्दछु । यस पाठ्यक्रम निर्माणको सुरुवाती चरणबाट अन्त्यसम्म सहभागी भई गहन अध्ययन गरी सुझाव दिनुभएकोमा विषयविज्ञहरुप्रति पनि कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

अन्त्यमा, यसमा कुनै कमीकमजोरी भएमा विज्ञ विद्वत्वर्गको सुझाव सहित आगामी दिनमा संशोधन गरिँदै लगिने छ । साथै यो पाठ्यक्रम यस नगरपालिकाका सम्पूर्ण विद्यालयहरुले प्रभावकारीरुपमा कार्यान्वयन गर्ने कुरामा म विश्वस्त छु ।

…………………

नगरप्रमुख

बुद्धभूमि नगरपालिका, कपिलवस्तु

विषयसूची

पहिलो खण्ड
प्रारम्भिक

१. परिचय

२. स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन मार्गदर्शन, २०७६

३. औचित्य

४. उपलब्धि र लक्षित समूह

५. विषयवस्तु

६. निर्माण विधि एवम् प्रक्रिया

दोस्रो खण्ड
स्थानीय पाठ्यक्रम

१.परिचय

२. सक्षमता

३. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

५. विषयवस्तुको विस्तृतीकरण

६. सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन

तेस्रो खण्ड
कार्यान्वयन

१. समय निर्धारण

२.पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन प्रक्रिया

३. पाठ्यक्रम परिमार्जन

४. अनुसूची

पहिलो खण्ड

प्रारम्भिक

१. परिचय

नेपाल जाति, भाषा, भूगोल, वर्ण, लिङ्ग, धर्म, संस्कृति आदिका आधारमा विविधताले भरिएको राष्ट्र हो । यस्तै भौगोलिक, सामाजिक, सांस्कृतिक र धार्मिक विविधताले गर्दा केन्द्रीय तहमा निर्माण गरिने पाठ्यक्रमले सबैखाले विषयक्षेत्रलाई समेट्न सक्दैन । अर्थात् केन्द्रबाट निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिने पाठ्यक्रमले समग्र राष्ट्रको प्रतिनिधित्व गर्न सकिरहेको हुँदैन । यसकारण स्थानीय तहका लागि उपयोगी पेसा, व्यवसाय, धर्म, परम्परा, संस्कृति, रीतिरिवाज, स्थानीय सम्पदा, वातावरण संरक्षण, खेतीपाती, स्थानीय प्रविधि, चाडपर्व, सामाजिक व्यवहार आदि विषयवस्तुसम्बन्धी विषय स्थानीय निकायको परामर्शमा विद्यालय आफैँले छनोट बनाएको विषय नै स्थानीय विषय हो । यसर्थ स्थानीय पाठ्यक्रम विकासका क्रममा जातीय विविधतायुक्त समुदाय, जाति, ठाउँ र वर्ग विशेषअनुसारका चाडपर्व, रीतिरिवाज, भूगोल, धार्मिक तथा सांस्कृतिक मूल्यमान्यता, भाषिक विविधता, स्थानीय पेसा, व्यापार र व्यवसायमा विविधता, सबै क्षेत्रको समानुपातिक विकास, सबै क्षेत्र, वर्ग र समुदायको आवश्यकता र मागलाई प्रमुख आधारका रूपमा लिन सहिन्छ ।

स्थानीय पाठ्यक्रम स्रोत सामग्री, २०६७ का अनुसार स्थानीय सरोकारवालाहरूको आवश्यकता, चाहना र उनीहरूकै सहभागितामा स्थानीय विषयवस्तुलाई समावेश गरी विकास र कार्यान्वयन हुने पाठ्यक्रम नै स्थानीय पाठ्यक्रम हो । यस्ता विषयको पाठ्यक्रम निर्माण, पाठ्यपुस्तक विकास तथा कार्यान्वयन स्थानीय निकायको परामर्शमा विद्यालय वा सम्बन्धित शैक्षिक संस्था आफैँले पनि गर्ने गर्दछन् । यो पाठ्यक्रमले स्थानीय सरोकारवालाको सहभागिता र सक्रियतामा पाठ्यक्रम निर्माण गरी स्थानीय आवश्यकतालाई परिपूर्ति गर्न सघाउ पुर्‍याउँछ । यसले सबै वर्ग, समुदाय, धर्म, संस्कृति, पेसा, व्यवसायलाई समेट्न र प्रवर्धन गर्न, ऐतिहासिक, धार्मिक महत्त्वका स्थानीय सम्पदाहरूको संरक्षण र संवर्धनका लागि सहयोग गर्न, कला संस्कृतिको उत्थान र विकास सक्रिय भूमिका खेल्न, स्थानीय स्रोत साधनको अधिकतम परिचालन गर्न तथा राष्ट्रिय पाठ्यक्रमले समेट्न नसकेका विषयवस्तुहरू समावेश गरी स्थानीय तहमा पठनपाठन गर्न सहयोग गर्छ ।

देश विकासका लागि सबै क्षेत्रको समान प्रतिनिधित्व हुन अत्यावश्यक छ । यसका लागि विकास कार्यका विभिन्न गतिविधिमा सबै नागरिकहरूको स्वामित्व र सहभागिता हुन आवश्यक हुन्छ । देश विकासका लागि शिक्षा अपरिहार्य तत्त्व हो । शिक्षाको सन्तुलित र समुचित विकासका लागि अन्तर्राष्ट्रिय, राष्ट्रिय तथा स्थानीय परिवेश, रुचि र आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न जरुरी हुन्छ । स्थानीय तहका परिवेश, रुचि र आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न स्थानीय सरोकारवालाहरूको प्रत्यक्ष सहभागिता आवश्यक हुन्छ । केन्द्रले बनाएको पाठ्यक्रमभित्र पनि कतिपय स्थानीय विषयवस्तु समेटिएका छन् तर ती पर्याप्त नहुन सक्छन् । पाठ्यक्रम सुधार पद्धतिले पनि स्थानीय सरोकारवालाहरूको सहभागितामा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयन पक्षमा जोड दिन्छ । नेपालमा विद्यालय शिक्षाका लागि तयार गरिएको "राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप" ले शैक्षिक क्षेत्रमा देखा पर्ने शैक्षिक मुद्दा र चुनौतीलाई सम्बोधन गर्न स्थानीय आवश्यकतामा आधारित शिक्षालाई विशेष जोड दिएको छ । यसैलाई आधार मानी आधारभूत शिक्षा कक्षा १-८ मा १०० पूर्णाङ्कको स्थानीय विषयको व्यवस्था गरिएको छ ।

२. स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन मार्गदर्शन, २०७६

नेपाल सरकार, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र सानोठिमी भक्तपुरद्वारा २०७६ सालमा तयार पारिएको स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन मार्गदर्शन २०७६ (मातृभाषा सहित) समेतले राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ लाई आधार मानेर स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम निर्माण र लागु सम्बन्धी मार्गदर्शन प्रदान गरेको छ ।

३. औचित्य

स्थानीय पाठ्यक्रम स्रोत सामग्री, २०६७ ले "विश्वव्यापी रूपमा सोच राखी स्थानीय रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याऊ" (Think Globally Act Localy) भन्ने मध्यमार्गी र समन्वयकारी अवधारणालाई मूर्त रूप दिनका लागि स्थानीय पाठ्यक्रमको आवश्यकता रहेको तथ्यलाई जोड दिएको छ । गुणस्तरीय शिक्षाको महत्त्वपूर्ण आयामका रूपमा पाठ्यक्रमका विषयवस्तुलाई सान्दर्भिक गराउनुपर्छ जुन कार्यका लागि स्थानीय पाठ्यक्रम प्रभावकारी मानिन्छ । यसर्थ विभिन्न स्थानीय, सांस्कृतिक, सामाजिक सन्दर्भअनुसार स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माणको कार्यलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । यसले शैक्षिक विकेन्द्रीकरणलाई प्रवर्धन (Promote) गर्दछ र यो विकेन्द्रीकरणको महत्त्वपूर्ण प्रक्रिया पनि हो । तर स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको सवालमा धेरै बाधा व्यवधानहरू आइपर्ने र तिनको समाधानका लागि प्राविधिक, विशेषज्ञ, शिक्षाविद्, शिक्षक, शैक्षिक सामग्री आदिको समुचित प्रयोग र परिचालन आवश्यक हुन्छ ।

स्थानीय पाठ्यक्रम विकासका केही मान्यताहरू रहेका छन् । ती मान्यताका आधारमा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गर्नुपर्ने हुन्छन्, जुन निम्नानुसारका छन् :

१. स्थानीय आवश्यकताका विषयवस्तुले स्थान पाउने,

२. पाठ्यक्रम विकास स्थानीय तहबाटै हुने,

३. पाठ्यक्रमप्रति जनताको अपनत्व (ownership) बढ्ने,

४. पाठ्यक्रम विकास र कार्यान्वयनमा पहुँच तथा प्रभावकारिता अभिवृद्धि हुने,

५. विद्यालय र समुदायको सम्बन्ध सुदृढ हुने,

६. न्यून मूल्यका स्थानीय सामग्रीको (Low cost, No cost materials) को प्रयोग हुने,

७. सरोकारवालाको सक्रिय सहभागिता रहने ।

पाठ्यक्रमको स्थानीयकरणले केन्द्रीय पाठ्यक्रमले समेट्न नसकेका विषयवस्तु, पक्ष, समावेशीकरण, सहभागिता, निर्णय प्रक्रिया, जनअपेक्षा आदिले स्थान पाउँछन् । यसले पाठ्यक्रमलाई समसामयिक, सान्दर्भिक, लचिलो, खुला, सन्तुलित, लोकतान्त्रिक र स्थानीय मूल्यमान्यताअनुरूप बनाउँछ । यसले विद्यालयमा आधारित पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनमा आदानप्रदान संस्कृतिको (Sharing Culture)को विकास गराउँछ । त्यस्तै यिनले सक्रिय सहभागिताको अपेक्षा गर्दछ र निर्णय प्रक्रियामा सबै पक्षको अर्थपूर्ण सहभागिता (Meaningful Participation) गराउँछ ।

स्थानीय पाठ्यक्रमले परम्परागत ज्ञान, सिप स्थानीय ज्ञानको उजागर गर्दछ । यसले स्थानीय ज्ञानको खोजी गर्दछ र नवीनतम ज्ञान एवम् सिपको विकासमा सहयोग पुऱ्याउँछ । स्थानीय मूल्य, मान्यताको संरक्षण र संवर्द्धनमा सहयोग पुऱ्याउनुका साथै तिनको हस्तान्तरणमा समेत यसले योगदान पुऱ्याउँछ ।

पाठ्यक्रमको स्थानीयकरणले शिक्षकको क्षमता र दक्षता अभिवृद्धि गराउने, विद्यालयको पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने संस्थागत क्षमता विकास हुने, समुदाय र विद्यालयको सम्बन्ध सुधार हुने र अभिभावकले समेत पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनमा चासो राख्ने तथा स्थानीय सरोकारवालाको पाठ्यक्रम निर्माण, कार्यान्वयनदेखि अनुगमन मूल्याङ्कनसम्मका कार्यमा सक्रिय सहभागिता अभिवृद्धि गर्दछ ।

उल्लिखित व्यवस्थाको कार्यान्वयनलाई सहजता प्रदान गर्न नगरपालिकाका आवश्यकतालाई सम्बोधन गरी सिकाइलाई व्यावहारिक र प्रभावकारी तुल्याउन, एक स्थान/क्षेत्र/व्यक्तिको ज्ञानलाई अर्को स्थान/क्षेत्र/व्यक्तिमा अनुकरण गरी अनुभव साटासाट गरी आयआर्जन, श्रमप्रति सम्मान, कामप्रति लगाव बढाउन तथा उत्पादनमूलक ज्ञान, सिप, प्रविधिको विस्तार गर्न र स्थानीय तहका कला, संस्कृति, परम्परा, पर्यटकीय क्षेत्र, सिप, भाषा आदिको संरक्षण र संवर्धन गर्न यस पाठ्यक्रमले मार्गदर्शन गर्ने छ । स्थानीय कलाकौशल, व्यवसाय, प्राकृतिक सम्पदा तथा संस्कृतिको जानकारी गराई त्यसअनुरूपको व्यवहार गर्न सक्ने तुल्याउने र स्थानीय ज्ञान, सिप र प्रविधिलाई विश्वव्यापीकरण गर्ने तथा विश्वप्यापी ज्ञान, सिप र प्रविधिलाई स्थानीयकरण गर्न यो पाठ्यक्रम एक माध्यम बन्ने छ । स्थानीय तहमा लुकेर बसेका ज्ञान, सिप र प्रविधिलाई उजागर र प्रवर्धन गरी स्वावलम्बी एवम् आत्मनिर्भर हुने ढङ्गको शिक्षा प्रदान गरी रोजगारोन्मुख नागरिक तयार गर्नु बुद्धभूमि नगरपालिकाले तयार गरेको यस पाठ्यक्रमको उद्देश्य रहेको छ ।

बालबालिकाको सिकाइ आफ्नो वासस्थानबाटै प्रारम्भ गर्न सहज हुन्छ । त्यसका लागि बालबालिकाहरूले आफ्नो गाउँ तथा समुदायको पहिचान गर्नुपर्दछ । त्यहाँ भएका प्राकृतिक, ऐतिहासिक सम्पदाहरू र आर्थिक क्रियाकलापहरूबारे जानकारी हुनुपर्दछ । स्थानीय मूल्य, मान्यता, धर्म, परम्परा, संस्कृति, स्रोतसामग्रीको संरक्षण, संवर्धन, परिचालन र विकास गर्नका लागि मार्गनिर्देश गर्ने र स्थानीय तहको क्षमता विकासमार्फत राज्यको आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक र राजनीतिक क्षेत्रमा आवश्यक पर्ने सक्षम, सचेत र इमानदार नागरिक तयार गर्नका लागि स्थानीय पाठ्यक्रम अपरिहार्य भएको छ । राष्ट्रिय स्तरमा निर्माण गरिने पाठ्यक्रम सबै सरोकारवालाको संलग्नताको सम्भावना रहँदैन । यसले स्थानीय तहको भाषा, संस्कृति, ज्ञान र सिपलाई पूर्ण रूपले समेट्न सम्भव पनि हुँदैन । अतः स्थानीय तहको भाषा तथा संस्कृतिको जगेर्ना गर्न स्थानीय तहको ज्ञान, सिप, प्रविधि र उत्पादनलाई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा जोड्ने ज्ञान र सिपको विकास गरी आत्मनिर्भर, उत्पादनमुखी, जीवनोपयोगी, व्यावहारिक र दक्ष जनशक्ति तयार गर्नका लागि स्थानीय पाठ्यक्रमको आवश्यकता पर्दछ ।

हरेक स्थानीय तहको आ-आफ्नै विशिष्ट पहिचान, भौगोलिक, धार्मिक एवम् साँस्कृतिक, जातीय, भाषिक विविधता हुन्छ । केन्द्रीय तहमा तयार गरिने पाठ्यक्रमले मात्र विद्यार्थीहरूलाई दैनिक जीवनमा आवश्यक पर्ने ज्ञान, सिप, आचरण र व्यवहारका सम्पूर्ण सक्षमताहरू प्रदान गर्न नसक्ने भएकाले स्थानीय परिवेशअनुसारको ज्ञान र सिप आर्जन गर्नका लागि स्थानीय विज्ञकै सहभागितामा पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्न आवश्यक भएकोले र संवैधानिक तथा नीतिगत रूपमा भएको प्रावधानलाई कार्यान्वयन गर्नु प्रत्येक स्थानीय तहको कर्तव्य भएको हुनाले स्थानीय तहले स्थानीय पाठ्यक्रम तयार गर्नुपर्ने हुन्छ । स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनको औचित्यलाई देहायबमोजिमका बुँदाहरूले अझ स्पष्ट पार्दछन् :

(क) स्थानीय स्तरका व्यवसाय, पेसा एवम् रोजगारलाई सम्बोधन गर्दै अन्तर्राष्ट्रिय रोजगारीतर्फ उन्मुख, उत्पादनमुखी र सिपयुक्त नागरिक तयार गरी नेपाली कला, सौन्दर्य, आदर्श तथा वैशिष्ट्यको संरक्षण तथा संवर्धन गर्न ।

(ख) स्थानीय तहका कला, संस्कृति, परम्परा, पर्यटकीय क्षेत्र, सिप, भाषा आदिको संरक्षण र संवर्धन गर्न ।

(ग) स्थानीय कला कौशल, व्यवसाय, प्राकृतिक सम्पदा तथा संस्कृतिको जानकारी गराई त्यसअनुरूपको व्यवहार गर्न सक्ने तुल्याउन ।

(घ) भौगोलिक, जातीय, लैङ्गिक, भाषिक, सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक, धार्मिक तथा प्राकृतिक विविधतालाई सम्बोधन गर्न ।

(ङ) स्थानीय तहको ज्ञान, सिप र प्रविधिलाई उजागर गर्न ।

(च) परम्परागत पेसा, व्यवसाय र प्रविधिलाई संरक्षण, संवर्धन र विकास गर्न सहयोग पुऱ्याउन

(छ) स्थानीय स्रोत र साधनको अधिकतम परिचालन गर्न ।

(ज) सभ्य र सुसंस्कृत समाजको निर्माणमा सहयोग गर्न ।

४. उपलब्धि र लक्षित समूह

स्थानीय विषयको पाठ्यक्रमसँगै सम्बन्धित विद्यालयहरूमा स्थानीय विषयवस्तुहरू समेटिएका आवश्यक पाठ्य तथा सन्दर्भ सामग्रीहरू तयार हुन्छन् ।शिक्षकहरूलाई स्थानीय पाठ्यक्रमका विषयवस्तुहरू खोजी गर्ने र आवश्यक सामग्री जुटाउन समय र स्रोतसाधनको वचत हुने छ ।विद्यार्थीहरूलाई आफू र आफ्नो स्थानीय टोल वा बस्तीमासहर, स्रोतसाधन, भौगोलिक अवस्था, सम्पदा, मौलिक विशेषता, रहनसहन, वेषभूषा, पेसालगायतका बारेमा जान्नै पर्ने विषयवस्तुहरूका बारेमा जानकारी उपलब्ध हुने छ । स्थानीय शैक्षिक आवश्यकताका मुद्दाहरूको सम्बोधन हुने छ ।देशको शिक्षा नीति र मूल पाठ्यक्रमबमोजिम शिक्षाको राष्ट्रिय उद्देश्य हासिल गर्न गराउन मदत पुग्ने छ । समग्रमा स्थानीय तबरले काम गर्दै वैश्विक सोचाइ बनाउन सहयोग गर्ने छ । यसका पहिलो लक्षित समूह कक्षा १ देखि ८ सम्म अध्ययनरत विद्यार्थीहरू तथा कार्यान्वयन गर्ने शिक्षकहरू हुने छन् । दोस्रो लक्षित समूह स्थानीय सरोकारवाला र विभिन्न तह र क्षेत्रका स्रोतव्यक्तिहरू हुने छन् ।

५. विषयवस्तु

स्थानीय पाठ्यक्रम विद्यालयमा राष्ट्रिय पाठ्यक्रमलाई जीवनमा ल्याउने तरिका हो । स्थानीय पाठ्यक्रमको केन्द्रविन्दु सबै विद्यार्थीहरूका लागि सिकाइ सुधार गर्नु नै हो । यसका लागि विद्यार्थी र उनीहरूको परिवारको आवश्यकता, पहिचान, भाषा, संस्कृति, रुचि, शक्ति र आकाङ्क्षाप्रति उत्तरदायी सुनिश्चित हुन आवश्यक छ । यसले वास्तविक जीवनका सिकाइलाई कक्षाकोठाको सिकाइमा एकीकृत गर्न जरुरी छ । यसले विद्यार्थीहरूलाई ज्ञान, मूल्य र दक्षताहरूसँग संलग्न हुन मदत गर्दछ । यसर्थ यस पाठ्यक्रमले बुद्धभूमि नगरपालिका क्षेत्रको सेरोफेरोलाई समेटेको छ । त्यसैले बुद्धभूमि नगरपालिकाभित्रका अध्ययन गर्नुपर्ने प्राकृतिक, भौगोलिक, धार्मिक, सांस्कृतिक, सामाजिक, ऐतिहासिक, आर्थिक, स्वास्थ्य तथा सफाइ र वातावरणीय क्षेत्रसँग सम्बन्धित ज्ञान, सिप र अभिवृत्तिका पक्षहरूलाई स्थानीय आवश्यकतालाई मध्यनजर गरी आधारभूत तहमा अध्ययनरत बालबालिकाहरूलाई केन्द्रविन्दु मानेर यो पाठ्यक्रम तयार गरिएको छ । पाठ्यक्रमले मुख्य रूपमा निम्नलिखित विषयक्षेत्रलाई समेटेको छ :

६. निर्माण विधि एवम् प्रक्रिया

स्थानीय पाठ्यक्रम तर्जुमा तथा सम्पादन प्रक्रियालाई विभिन्न चरणमा सम्पन्न गरिएको थियो । सर्वप्रथम स्थानीय शिक्षकहरू, स्थानीय मौलिक संस्कृतिका जानकारहरू, स्थानीय जनप्रतिनिधिहरू र अन्य क्षेत्रमा कार्यरत विभिन्न सङ्घसंस्थाका प्रतिनिधिहरूलगायतका स्थानीय सरोकारवालाहरू छनोट गरी उनीहरूसँग अन्तर्क्रिया गरिएको थियो । यस क्रममा स्थानीय पाठ्यक्रमका तहगत उद्देश्यहरू तथा सक्षमता निर्धारण, विषयवस्तुको छनोट, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि निर्धारण, शिक्षण विधि र प्रक्रिया, मूल्याङ्कन, पाठ्यभार र पाठ्यक्रमको विस्तृतीकरण जस्ता विषयमा छलफल गरी सुझाव सङ्कलन गरिएको थियो ।

त्यसैगरी दोस्रो चरणमा प्राप्त भएका सुझावहरूलाई समावेश गरी स्थानीय पाठ्यक्रमको खाकामा मस्यौदा लेखन कार्य भएको थियो भने तेस्रो चरणमा सो मस्यौदामा सुझाव सङ्कलनका गर्न केही स्थानीय विद्यालयहरू, पाठ्यक्रमसम्बन्धी विज्ञहरू र सरोकारवालाहरूबाट सुझाव सङ्कलन गरिएको थियो ।

प्राप्त सुझावहरूलाई समावेश गरी पाठ्यक्रमको अन्तिम मस्यौदा लेखन सम्पन्न गरी नगरपालिकाबाट अनुमोदन गर्नका लागि पेस गरिएको थियो । यसरी पेस भएको मस्यौदालाई नगर कार्यपालिकाको बैठकले स्वीकृत गरेपश्चात यो पाठ्यक्रम प्रकाशनमा ल्याइएको हो ।

दोस्रो खण्ड

स्थानीय पाठ्यक्रम

हाम्रो बुद्धभूमि

आधारभूत तहको स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम

(कक्षा १-८)

१. परिचय

विद्यालय शिक्षालाई समयसापेक्ष जीवनोपयोगी, जनोपयोगी र व्यावहारिक बनाउन अपरिहार्य हुन्छ । शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यावसायिक, सिपमूलक, रोजगारमूलक एवम् जनमुखी बनाउन सकेमा सक्षम, प्रतिस्पर्धी, नैतिक एवम् राष्ट्रिय हितप्रति समर्पित जनशक्ति तयार गर्ने राष्ट्रिय लक्ष्य प्राप्तिमा सहयोग पुग्दछ । नेपालको संविधान (२०७२) ले प्रत्येक नागरिकलाई रोजगारी र उचित श्रम अभ्यासको हक कायम गरेको छ । यसर्थ शिक्षा समसामयिक सामाजिक, सांस्कृतिक तथा राजनीतिक प्रणालीको प्रतिविम्बन हो । यसलाई स्थानीय पाठ्यक्रम विशिष्टीकृत रूपमा सम्बोधन गर्न सक्दछ । अतः पाठ्यक्रमको विकास गर्दा सिकारु, समाज, राष्ट्र एवम् विश्व परिवेशसमेतको आधारमा गरिनुपर्छ भन्ने मान्यता स्थापित हुन पुगेको हो । यस प्रकारको सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक पक्षलाई हाम्रो बुद्धभूमि विषयको स्थानीय पाठ्यक्रममार्फत समावेश गरी कार्यान्वयनमा लगिएको हो ।

निर्दिष्ट विषयवस्तुलाई व्यावहारिक जीवनसँग सामञ्जस्य गरेर सिकारुलाई सक्रिय सहभागी गराएर सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया सञ्चालन गर्नुपर्छ । यस कार्यमा सकेसम्म स्थानीय शैक्षिक सामग्री प्रयोग गर्नुपर्छ । साथै स्थानीय परिवेश, विषयवस्तुको प्रकृति आदिका आधारमा विभिन्न सिकाइ (शिक्षण) विधि प्रयोग गर्नुपर्छ । विषयवस्तुसँग सम्बन्धित गराएर स्थानीयस्तरमा अध्ययन भ्रमण वा प्रत्यक्ष अवलोकन गराउन सकेमा सिकाइ दिगो, व्यावहारिक एवम् प्रभावकारी हुन्छ । सिकाइ कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन विषयवस्तुको प्रकृतिअनुसार प्रदर्शन, छलफल, प्रश्नोत्तर, भूमिका अभिनय, प्रयोगात्मक क्रियाकलाप, अवलोकन भ्रमण, खोज, परियोजना कार्य, समस्या समाधान आदि विधि वा कार्य सञ्चालन गर्नु सान्दर्भिक देखिन्छ जसलाई हाम्रो बुद्धभूमि विषयको स्थानीय पाठ्यक्रमले मुख्य सैद्धान्तिक आधार बनाएको हो । यसर्थ यस पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयनपछि पाठ्यक्रम विकेन्द्रीकरण तथा स्थानीयकरणका साथै विद्यालय पाठ्यक्रममा आएका नयाँ आयाम तथा दृष्टिकोणसँग जानकार भई र त्यसको कार्यक्षेत्रमा उपयोग गर्ने तथा आफ्नो कार्यशैलीलाई थप सम्मृद्ध गर्ने उद्देश्य राखिएको छ । यसको पूर्तिका लागि कपिलवस्तु जिल्लामा अवस्थित ऐतिहासिक र रमणीय बुद्धभूमिको नामबाट नगरपालिकाको नाम रहन गएको इतिहासका साथै नगरपालिकाभित्रका मुख्यतया कृषि, जलस्रोत, पर्यटनलगायतका साथै प्राकृतिक स्रोतसाधन, स्थानीय कला, संस्कृति तथा पेसालगायतका पाठ्यविषयक्षेत्रलाई समेटिएको छ । उक्त पाठ्यविषयक्षेत्रमा आधारित भई स्थानीय पाठ्यक्रमका रूपमा यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो ।

बुद्धभूमि नगरपालिकासँग सम्बन्धित थुप्रै ऐतिहासिक घटना, स्थल, प्रसिद्ध व्यक्तित्वलगायतका बारेमा प्रमाण रहेका छन् । कला, संस्कार र संस्कृतिका लागि आफ्नै विशेष पहिचान बोकेको यस नगरपालिकाका बारेमा जानकारी हासिल गर्दै सदुपयोग, संरक्षण, निरन्तरता र विस्तार गर्नु नै स्थानीय

स्तरका आवश्यकता एवम् चाहना पनि हो । यसर्थ बुद्धभूमि नगरपालिकाभित्र टोल वा सहर, मानव बस्ती, सामाजिक तथा सामुदायिक कार्य, वातावरण र जैविक विविधता, कला, चाडपर्व, विशेष कार्य, पहिरन, खाद्यपरिकार, स्थानीय पेसा, सिप र बजारलगायतका सम्बन्धित पक्षसँग परिचित गराउँदै आफ्नो आदर्श, गौरव, अनुकरणीय परम्परा तथा मूल्यमान्यताको अनुकरण, संरक्षण र विस्तार गर्ने उद्देश्यका साथ कक्षा १ देखि ८ सम्मका लागि पाठ्यक्रम तर्जुमा गरिएको छ । यस क्रममा विद्यार्थीको रुचि, स्तर, आवश्यकता तथा सान्दर्भिकतालाई समेत ख्याल गरिएको छ । स्थानीय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७१; गतविगतका स्थानीय पाठ्यक्रमसम्बन्धी अभ्यास तथा नीतिगत व्यवस्था, राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ एवम् स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन मार्गदर्शन, २०७६ बमोजिम विद्यालय शिक्षाको आधारभूत तह (कक्षा १ देखि ८) मा स्थानीय विषयको यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो । यसबाट स्थानीय प्राकृतिक, सांस्कृतिक, सामाजिक, आर्थिक, जैविक तथा व्यावहारिक ज्ञान, सिप, स्रोत र सम्पदाको संरक्षण गर्न एवम् त्यस्तो स्रोत र सिप भावी पुस्तालाई हस्तान्तरण गर्नका लागि बुद्धभूमि नगरपालिका सफल हुने लक्ष्य राखिएको छ ।

स्थानीय पाठ्यक्रममो निर्माण तथा कार्यान्वयनलाई पाठ्यक्रमको स्थानीयकरणको एक प्रभावकारी अभ्यास मानिन्छ । पाठ्यक्रमको स्थानीयकरणले केन्द्रीय पाठ्यक्रमले समेट्न नसकेका विषयवस्तु, पक्ष, समावेशीकरण, सहभागिता, निर्णय प्रक्रिया, जनअपेक्षा आदिलाई समुचित रूपमा समावेश तथा सम्बोधन गर्न सकिन्छ । यसले पाठ्यक्रमलाई समसामयिक, सान्दर्भिक, लचिलो, खुला, सन्तुलित, लोकतान्त्रिक र स्थानीय मूल्य मान्यताअनुरूप बनाउन सहयोग गर्छ । अतः यस क्रममा पाठ्यक्रम विकासको विषयगत औचित्य, पाठ्यक्रममा रहेका मुख्य विशेषता तथा पाठ्यक्रमको स्वरूपलाई समेटी परिचय, विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटी त्यसको क्रियात्मक स्वरूपमा सक्षमता, सिकाइको स्तर र सक्षमताको विशिष्टीकृत विस्तृतीकरण गरी सिकाइ उपलब्धि, सक्षमता, सिकाइ उपलब्धि एवम् अघिल्ला कक्षासँग लम्बीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, विषयगत विशिष्टपन र मौलिकतालाई समेटी सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रिया एवम् निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. सक्षमता

आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा स्थानीय पाठ्यक्रममा आधारित पाठ्यवस्तुको अध्ययन पूरा गरेपछि बालबालिकामा देहायका सक्षमता विकास हुने अपेक्षा गरिएको छ :

१. बुद्धभूमि नगरपालिकाको भौगोलिक तथा सांस्कृतिक परिचय बोध गर्न
२. बुद्धभूमि नगरपालिकाभित्रको स्थानीय प्राकृतिक स्रोतसाधन र ऐतिहासिक एवम् सांस्कृतिक सम्पदाहरूको संरक्षण सहयोग र समुचित उपयोग
३. बुद्धभूमि नगरपालिकामा प्रचलित संस्कार, कला तथा लोक संस्कृति एवम् विशेष कार्यको बोध गरी आवश्यकतानुसार सहभागिता
४. मौलिक खाद्यपरिकार, पहिरन र संस्कारलाई बढावा र प्रचारप्रसार
५. बुद्धभूमि नगरपालिकाका स्थानीय उत्पादनमा सहभागिता तथा त्यसका व्यावसायिक प्रयोगका लागि बजारका बारेमा जानकारी सङ्कलन र प्रस्तुति
६. बुद्धभूमि नगरपालिकामा गरिने पेसागत कार्य तथा पर्यटनबाट हुने आयआर्जनको बोध र विश्लेषण
७. स्थानीय सम्पदा, पर्यटकीय स्थल र कला संस्कृति संरक्षण तथा संवर्धनमा सहयोग
८. असल व्यवहार र संस्कारको विकासमा सहयोग

३. विषयवस्तु क्षेत्र र क्रम

कक्षा १३-

क्र.सं.	क्षेत्र	विषयवस्तु कक्षा १	विषयवस्तु कक्षा २	विषयवस्तु कक्षा ३
१	म र मेरो बुद्धभूमि	● म र मेरो परिवार ● मेरो छिमेक र मेरो विद्यालय	● हाम्रो वडा ● हाम्रो नगरपालिका	● हाम्रो वडा ● हाम्रो नगरपालिका
२	हाम्रो संस्कार र संस्कृति	● हाम्रो संस्कार	● हाम्रो संस्कृति	● हाम्रो संस्कृति
३	हाम्रो नैतिक मूल्य मान्यता र , सदाचार	●आपसी सहयोग र सम्बन्ध ●स्वव्यवस्थापन सिप	●आदरसत्कार र शिष्टाचार , ●अनुशासन	● सामाजिक सद्भाव ● सहयोगात्मक र सहकार्यात्मक
४	वातावरण संरक्षण र विपद् व्यवस्थापन	●सुरक्षित जीवन	●सुरक्षित जीवन	● सुरक्षित जीवन
५	स्वास्थ्य पोषण सरसफाइ र खेलकुद	●स्वास्थ्य र सरसफाइ ●स्थानीय खेलहरू पहिचान	● स्वास्थ्य र सरसफाइ ● स्थानीय खेलहरू पहिचान	● स्वास्थ्य र सरसफाइ ● स्थानीय खेलहरू पहिचान
६	पेसा व्यवसाय , पर्यटन आयआर्जन र प्रविधि	●स्थानीय पेसा र बालीनालीहरु ●स्थानीय पर्यटकीय स्थलहरू ●स्थानीय बजार	● स्थानीय पेसा र बालीनालीहरु ● स्थानीय पर्यटकीय स्थलहरू ● स्थानीय बजार	● स्थानीय पेसा र बालीनालीहरु ● स्थानीय पर्यटकीय स्थलहरू ● स्थानीय हाटबजार
७	मेरो भविष्य	● मेरो परिचय ● म र मेरो बानी	● असल बानीहरूको ● जीवनको मेरो लक्ष्य	● असल बानी र मेलमिलाप ● दैनिक कामकाज

विषयवस्तु क्रम र क्षेत्र

कक्षा ४-८

क्र.सं.	क्षेत्र	विषयवस्तु कक्षा ४	विषयवस्तु कक्षा ५	विषयवस्तु कक्षा ६	विषयवस्तु कक्षा ७	विषयवस्तु कक्षा ८
१	म र मेरो बुद्धभूमि	• हाम्रो नगरपालिका	• हाम्रो नगरपालिका	• हाम्रो नगरपालिका	• हाम्रो नगरपालिका	• हाम्रो नगरपालिका
२	हाम्रो संस्कार र संस्कृति	• हाम्रा चाडपर्व • हाम्रा संस्कारहरु • हाम्रो लोक बाजा र लोकनृत्य	• हाम्रा चाडपर्वहरु • हाम्रो संस्कार • हाम्रो लोकबाजा र लोकनृत्य	• हाम्रो संस्कार • प्रमुख धार्मिक स्थल र मेलाजात्रा • हाम्रो लोक बाजा र लोकनृत्य	• हाम्रो संस्कार • प्रमुख धार्मिक स्थल र मेलाजात्रा • हाम्रो लोक बाजा र लोकनृत्य	• हाम्रा परम्परागत साङ्गठनिक संस्कार • प्राकृतिकसांस्कृतिक सम्पदाहरु ,धार्मिक , • स्थानीय असल व्यक्तिहरुको जीवनी • हाम्रा सामाजिक समस्या र समाधानका
३	हाम्रो नैतिक मूल्य , मान्यता र सदाचार	•असल व्यक्तित्व •पारस्परिक सहयोग	•असल व्यक्तित्व •सहकारी संस्थाहरूको •परिचय	• सामाजिक सञ्जाल र सञ्चार • आत्मसन्तुष्टि र सामाजिक जिम्मेवारी	• सामाजिक सञ्जालको महत्त्व • स्वमूल्याङ्ना र आत्मसन्तुष्टि • असल नागरिक र सामाजिक जिम्मेवारी	• सामाजिक सञ्जालको प्रभाव • नागरिकको कर्तव्य र जवाफदेहिता • आत्मविश्वास र जीवनको लक्ष्य
४	वातावरण संरक्षण र विपद् व्यवस्थापन	• प्राकृतिक तथा मानवीय विपद् • प्राकृतिक तथा जैबिक बिविधता • हरित विद्यालय • जलस्रोत र वातावरण प्रदूषण	• प्राकृतिक तथा मानवीय विपद् • प्राकृतिक तथा जैबिक विविधता • हरित विद्यालय • वातावरण व्यवस्थापन	• विपद् व्यवस्थापन • प्राकृतिक स्रोत र साधन • हरित विद्यालय • दिगो विकास	• विपद व्यवस्थापन • प्राकृतिक स्रोत र साधन • हरित विद्यालय • दिगो विकास	• विपद् व्यवस्थापन • सडक सुरक्षा • हरित विद्यालय • वातावरण प्रदूषणको न्यूनीकरण र फोहोरमैला व्यवस्थापन

५	स्वास्थ्य पोषण सरसफाइ र खेलकुद	●सन्तुलित भोजन ●कक्षाकोठाको सरसफाइ ●योग	● सन्तुलित भोजन ● योग ● जडीबुटी	● वातावरणको सरसफाइ ● स्थानीय खेलकुद ● प्राकृतिक चिकित्सा ● स्थानीय जडीबुटी	● वातावरणको सरसफाइ ● स्थानीय खेलकुद ● प्राकृतिक चिकित्सा ● स्थानीय जडीबुटी	● वातावरणको सरसफाइ ● स्थानीय खेलकुद ● प्राकृतिक चिकित्सा ● स्थानीय जडीबुटी
६	पेसा व्यवसाय , पर्यटन आयआर्जन र प्रविधि	● स्थानीय पेसा व्यवसाय ● स्थानीय परम्परागत प्रविधि ● कृषि र बजारीकरण	● हाम्रा पर्यटकीय स्थलहरू ● स्थानीय प्रमुख कृषि उत्पादन ● स्थानीय व्यापारिक केन्द्रहरू	● पर्यटकीय स्थल र पर्यटन व्यवसायको सम्भावना ● पशुपालनको परिचय र महत्त्व ● स्थानीय परम्परागत प्रविधि ●	● नगरभित्रका पर्यटकीय स्थलहरू ● स्थानीय कृषि उत्पादन, बिउ बिजन र भण्डारण ● स्थानीय परम्परागत प्रविधिको परिचय	● परम्परागत प्रविधि र पेसा व्यवसाय ● पयर्टन व्यवसाय ● कृषिको आधुनिकीकरण
७	मेरो भविष्य	● असल बानी र सहयोग ● साप्ताहिक कामकाज कार्यतालिका	● असल बानी र मितव्ययिता ● असल सस्कार	● पारिवारिक आम्दानी तथा खर्च ● सहयोग र आत्मजागरण	● लक्ष्य निर्धारण ● अन्तरव्यक्ति सम्बन्ध ● संवेगको व्यवस्थापन ● प्रभावकारी सञ्चारका	● समालोचनात्मक चिन्तन ● सिर्जनात्मक सोचाइ सिप ● समस्या समाधान सिप ● जीवनवृत्ति विकास योजना तर्जुमा ● सामाजिक सवालको परिचय

५. विषयवस्तुको विस्तृतीकरण

कक्षा १

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
म र मेरो बुद्धभूमि	आफू र आफ्नो ,गाउँ, टोल र वडाको सामान्य परिचय दिन।	● आफू र आफ्नो परिवारको परिचय दिन। ● आफू बसेको गाउँटोलको नाम भन्न ● आफ्नो छिमेकी गाउँटोलको नाम भन्न ● आफू पढ्ने विद्यालय र छिमेकी विद्यालयको नाम भन्न	● म र मेरो परिवार ● मेरो छिमेक र मेरो विद्यालय	● आफू र आफ्नो परिवारको परिचय। ● आफ्नो परिवार तथा आफू बसेको गाउँटोलको नाम ● आफ्नो गाउँटोलको वरिपरिको गाउँटोलको नाम ● आफ्ना गाउँ वरपर रहेको नदी, खोला र बाटाको नाम ● आफू पढ्ने विद्यालय र छिमेकी विद्यालयको नाम	● बालबालिकालाई आफ्नो नाम र परिवारका सदस्यको नाम भन्न लगाउने। ● बालबालिकालाई आफू बसोबास गरेको गाउँ वा टोलको नाम भन्न लगाउने ● विद्यार्थीहरूलाई आफू बसोबास गर्ने स्थान वरपरका नदीनाला, खोला, झरन, बाटाघाटा के के छन् ? भन्न लगाउने, छलफल गराउने र चित्र, चार्ट, नक्सा, श्रव्यदृश्य सामग्रीको प्रयोग गरी तिनको जानकारी गराउने ● साथीको गाउँ चिन्ने खेल खेलाउने ● नजिकको गाउँ वा टोलको अवलोकन गराउने ● बालबालिकालाई आफ्नो गाउँ टोलको वरपरको नाम जान्ने परियोजना कार्य दिने ● आफू पढ्ने विद्यालय र छिमेकी विद्यालयको नाम भन्न लगाउने	● बालबालिकालाई आफ्नो र परिवारका सदस्यको नाम भन्न लगाउने। ● आफू बसोबास गरेको गाउँटोलको नाम भन्न लगाउने। ● आफ्नो बसोबास वरपर भएका नदीनाला, खोलाहरू, बाटाघाटाको नाम सोध्ने। ● आफूले पढ्ने विद्यालय र छिमेकी विद्यालयको नाम सोध्ने।	३५
हाम्रो संस्कार र संस्कृति	स्थानीय परिकार , जाति , पोसाक, चाडपर्व , बाजा र भाषाको पहिचान	● आफू र आफ्नो परिवारमा बोलिने मातृभाषा पहिचान गर्न ● आफ्नो गाउँटोलमा भएका जातिहरुको नाम भन्न ● घरमा बनाइने खानाका परिकारहरुको नाम भन्न	● हाम्रो संस्कार	● आफू र आफ्नो परिवारमा बोलिने मातृभाषा पहिचान ● आफ्नो गाउँटोलमा भएका जातिहरुको नाम ● घरमा बनाइने खानाका परिकारहरु	● प्रत्येक बालबालिकालाई आफ्नो मातृभाषा बोल्न लगाउने र बोलेको भाषामा फरक छुट्याउने र तुलना गर्न लगाउने ● भाषा फरक भएका बालबालिकाहरुको समूह बनाउने र एकअर्काको भाषाको अनुकरण गर्न लगाउने ● आफ्नो गाउँटोलमा बस्ने जातिहरुको नाम पहिचान गर्न लगाउने ● जातजातिको चित्र पोष्टर साथै श्रव्यदृश्य सामग्रीको प्रयोग गरी जातिय पहिचान छुट्याउने	● प्रत्येक वालबालिकालाई आफ्नो मातृभाषा बोल्न लगाएर ● बोलेको भाषामा फरक छुट्याउन र तुलना गर्न लगाएर ● भाषा फरक भएका बालबालिकाहरुको समूह बनाएर एकअर्काको भाषाको अनुकरण गराएर। ● आफ्नो गाउँटोलमा बस्ने जातजातिको नाम भन्न लगाएर ● विभिन्न जातजातिको चित्र पोष्टर देखाइ पहिचान गर्न लगाउने	२५

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
					● घरमा बनाइने खानाका परिकारहरुका नाम भन्न लगाउने । ● चित्र श्रव्यदृश्य देखाएर खानाको नाम भन्न लगाउने ।	● घरमा बनाइने खानाका परिकारहरुका नामहरु भन्न लगाएर ।	
हाम्रो नैतिक मूल्य मान्यता र , सदाचार	आदर सत्कार र शिष्टाचारसँग परिचित हुन	●समूहमा मिलेर बस्न ●साथी र घरपरिवारका सदस्यहरुलाइ सामान्य सहयोग गर्न ●स्वव्यवस्थापन सिपको विकास गर्न ●साथी र शिक्षकहरुसँग घुलमिल हुन	●आपसी सहयोग र सम्बन्ध ●स्वव्यवस्थापन सिप	●नचिनेका साथीहरुसँग चिनजान गर्न, नमस्कार गर्न ●र समूहमा मिलेर बस्न । ●विद्यार्थीहरु बिच नमस्कार गर्न सिकाइ एक आपसमा परिचय । ●साथी र घर परिवारका सदस्यहरुलाइ सामान्य सहयोग । ●आफुभन्दा ठूला मानिस र साथीहरुसँग बोल्दा तपाई, हजुर जस्ता आदरार्थी शब्दहरु प्रयोग । ●कापी कलम, झोलाको हिफाजत गर्ने जस्ता स्वव्यवस्थापन । ●साथी र शिक्षकहरुसँग घुलमिल	● समूहमा मिलेर गर्ने खालका कार्य दिने र यसरी समूहमा मिलेर कार्य गर्दा के के फाइदा हुन्छ भन्ने बारेमा छलफल गराउने । ● साथीहरु र परिवारका सदस्यहरुलाई सकेको कार्यमा मदत गराउने ● उनीहरूलाई साथी र घरका ठुलाबडालाई गर्ने सहयोगका बारेमा पालैपालो भन्न लगाउने । ● साथी तथा घरपरिवारका सदस्यलाई सहयोग गर्ने सम्बन्धी छोटा कथाहरू सुनाउने ● उनीहरूले दैनिकरूपमा गर्ने काम उठेर पालैपालो भन्न लगाउने । ● कक्षाकोठामा उनीहरूको सामान मिलाएर राख्न लगाउने . ● सामानको महत्त्व र हिफाजतको नियमका बारेमा छलफल गराउने. ● शरीरको सफाइ गर्ने, घर आँगन सफा गर्ने, कक्षाकोठा सफा गर्ने, कापी कलम, झोलाको हिफाजत गर्ने जस्ता स्वव्यवस्थापन गर्ने कार्यको जानकारी गराई अभ्यास गर्न लगाउने ● साथी र शिक्षकहरुसँग सकारात्मक सम्बन्धको विकास गर्न बिभिन्न खेलहरु खेलाउने ।	● समूहमा मिलेर काम गरेको अवलोकन गरेर . ● विद्यार्थीले साथीलाई घरपरिवारका सदस्यलाई सकेको कार्यमा मद्दत गरेको अवलोकन / प्रश्नोत्तर गरेर . ● दैनिक रूपमा गर्ने कार्यहरू गरे नगरेको अवलोकन तथा अभिभावकको प्रतिक्रिया लिएर . ● शरीरको सफाइ गर्ने, घर आँगन सफा गर्ने, कक्षाकोठा सफा गर्ने, कापी कलम, झोलाको हिफाजत गर्ने जस्ता स्वव्यवस्थापन गर्ने कार्यहरूको गरे नगरेको अवलोकन तथा अभिभावकको प्रतिक्रिया लिएर । ● आदरार्थी शब्दहरु प्रयोग गरी आफ्नो साथीको र शिक्षकको नाम भन्न लगाउने । ● शिक्षकको निर्देशनमा समूहगत खेल खेल्न लगाउने ।	२०
वातावरण संरक्षण र विपद् व्यवस्थापन	विपद्को पहिचान सुरक्षा उपायको पालना गर्न	●विद्यालयमा हुन सक्ने दुर्घटनाको पहिचान तथा सावधानी अपनाउन ●घरमा हुनसक्ने दुर्घटनाको अवस्थाको पहिचान गर्ने ●सडक दुर्घटनाको अवस्था पहिचान गर्न ।	●सुरक्षित जीवन	●विद्यालयमा हुन सक्ने दुर्घटनाको पहिचान तथा सावधानी अपनाउन । ●घरमा हुनसक्ने दुर्घटनाको अवस्थाको पहिचान र साबधानी अपनाउन । ●सडक, चालक तथा पैदल यात्रुका कारण हुने विभिन्न दुर्घटनाहरु पहिचान । ●नजिकको सडकको अवलोकन गराई वा	● विद्यालयमा घट्नसक्ने दुर्घटना नामहरुका सोध्ने र कसरी सुरक्षित हुने तरिका चार्ट र चित्र देखउने । ● सुरक्षित विद्यालयका फाइदाहरू । ● सुरक्षित विद्यालयको परिचय । ● विद्यार्थीहरुलाई विद्यालय नजिकैको बाढीको	● फोटोहरु देखाई दुर्घटनाका नामहरु भन्न लगाउने । ● दुर्घटनाका नाम सम्बन्धित फोटोहरुसित जोडा मिलाउन लगाउने । ● आफ्नो घर टोलको वरिपरि भएका दुर्घटनाको सूची बनाउन लगाउने । ● सडक पार गर्दा ध्यान दिनुपर्ने ।	२०

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
				फोटोहरुमार्फत जेब्रा क्रसिङ तथा सडक सुरक्षाबारे बताउने। ●	अवलोकन गराउने। ● बिधालयमा घट्न सक्ने दुर्घटना सम्बन्धी भिडियो देखाउने। घरमा हुनसक्ने दुर्घटनाको नामहरुका नाम सोध्ने र कसरी सुरक्षित हुने तरिका चार्ट र चित्र देखउने। ● नजिकको सडकको अवलोकन गराई कच्ची सडक र पक्की सडकका चित्र, पोष्टर, भिडियो देखाई धारणा प्रस्ट पार्ने तथा सडक सुरक्षाबारे बताउने।	● सडक दुर्घटना भएका फोटोहरु देखाई दुर्घटनाका नामहरु भन्न लगाउने।	
स्वास्थ्य, पोषण, सरसफाइ र खेलकुद	व्यक्तिगत सरसफाइ पोषण र स्थानीय खेलसँग परिचित	●शरीरका अङ्गको सरसफाइ गर्न ●व्यक्तिगत सरसफाइको लागि आवश्यक सामग्रीको नाम भन्न ● सरसफाइ गर्नुपर्ने स्थानको सूची बनाउन ●आफ्नो स्वास्थ्य स्वयम् सेविकाको नाम भन्न ● आफ्नो र घरको सरसफाइको गर्नुपर्ने कारण भन्न र सरसफाइमा सहभागी हुन ● स्थानीय खेलहरू पहिचान गर्न र खेल्ने अभ्यास गर्न ●आफ्नो व्यक्तिगत सरसफाइका लागि चाहिने सामग्रीको नाम भन्न	●स्वास्थ्य र सरसफाइ ●स्थानीय खेलहरू पहिचान	●शरीरका अङ्गको सरसफाइ ●व्यक्तिगत सरसफाइको लागि आवश्यक सामग्रीको नाम ●सरसफाइ गर्नुपर्ने स्थान आँगन ,घर), बाटोघाटो, कक्षाकोठा, खेलकुद मैदान, शौचालय, धारा आदि(●आफ्नो गाउँटोलको स्वास्थ्य स्वयम् सेविकाको नाम र चिनारी ● आफ्नो र घरको सरसफाइ गर्नुपर्ने कारण र सरसफाइमा सहभागी ● स्थानीय खेलहरू भाँडाकुटीपिङ आ ,दिको पहिचान र खेल्ने अभ्यास	● सफा र फोहोरी बालकको फोटो देखाई दाँज्न लगाउने र किन सरसफाइ गर्नुपर्छ ? छलफल गराउने शरीरका अङ्गको सरसफाइ गर्ने तरिका भन्ने र ती अङ्गमध्ये विद्यालयमा सरसफाइ गर्न सकिने अङ्गको सरसफाइ गर्ने अभ्यास गराउने ● बालबालिका सफा भए नभएको हेरी सफा गर्नका लागि सहजीकरण गर्ने ● सरसफाइ गर्दा चाहिने सामग्री पहिचान गर्न लगाउने र सामग्रीको प्रदर्शन गरी प्रयोग गर्ने तरिका सिकाउने ● सरसफाइ गर्नुपर्ने स्थान पहिचान गर्न लगाउने ● घर वरपर, बाटोघाटो, कुवा, धारा, कक्षाकोठा, खेलकुद मैदान, शौचालय आदिको सरसफाइ गर्ने तरिकामा छलफल गराउने र सरसफाइ कार्यमा सहभागी गराउने ● आफ्नो गाउँटोलको स्वास्थ्य स्वयंसेविकाको चिनारी गराउनको लागि स्वास्थ्य स्वयंसेविकालाई आमन्त्रण गरी परिचय गराउने र उनले गर्ने कार्यको जानकारी गराउन लगाउने ● कक्षाकोठा तथा विद्यालयको सरसफाइ गर्नुपर्ने कारणका बारेमा छलफल गर्ने र स्वस्थ रहन, स्वस्थ वातावरण बनाउन र रोग लाग्नबाट बच्न सरसफाइ गर्नुपर्ने कुराको जानकारी गराउने ● नियमितरूपमा घर, कक्षाकोठा र विद्यालय सरसफाइ गर्नुपर्ने कुरा भन्न र सरसफाइमा सहभागी	● शरीरको सरसफाइको अवलोकन गरेर। ● शरीरका अङ्गहरूको सरसफाइ गर्ने तरिका भन्न लगाएर। ● सरसफाइ गर्दा चाहिने सामग्री भन्न लगाइ ती सामग्रीको प्रयोगको अवलोकन गरेर। ● सरसफाइ गर्नुपर्ने स्थानहरू पहिचान गर्न लगाएर। ● घरवरपर, बाटोघाटो, कुवा, धारा, कक्षाकोठा, खेलकुद मैदान, शौचालय आदिको सरसफाइमा सहभागी भए नभएको अवलोकन गरेर । ● आफ्नो गाउँटोलको स्वास्थ्य स्वयंसेविकाको नाम सोधेर। ● कक्षाकोठा तथा विद्यालयको सरसफाइ गर्नुपर्ने कारण भन्न लगाएर। ● स्थानीय स्तरमा खेलिने खेलको नाम भन्न लगाएर तथा खेलेको अवलोकन गरेर।	२०

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
					गराउने ● विद्यार्थीहरूले खेल्ने स्थानीय खेलहरू भन्न लगाउने, खेल खेल्ने लगाउने ● स्थानीय स्तरमा खेल्ने अन्य खेलको बारेमा जानकारी गराई मुख्य मुख्य खेल खेल्ने अभ्यास गराउन		
पेसा व्यवसाय , पर्यटन , आयआर्जन र प्रविधि	, स्थानीय पेसा व्यवसाय-आयआर्जन र प्रविधिसँग परिचित	●आफ्नो अभिभावकले गर्ने मुख्य पेसाको नाम भन्न ●आफ्नो घरमा वर्षभरि उत्पादन हुने बालीको नाम भन्न ●गाउँटोल घुम्न लायक स्थानको नाम भन्न ●आफ्नो गाउँटोल वरिपरि रहेका धार्मिक स्थलको पहिचान गर्न ●घरमा उत्पादन भएका वस्तुहरु बिक्री गर्ने स्थान पहिचान गर्न	●स्थानीय पेसा र बालीनालीहरु ●स्थानीय पर्यटकीय स्थलहरू ●स्थानीय बजार	●आफ्नो अभिभावकले गर्ने मुख्य पेसाहरु (स्थानीय पेसा) ●आफ्नो घरमा वर्षभरि उत्पादन हुने बालीको नाम मकै ,गहुँ ,स्थानीय बालीनालीहरु धान) लगायतका अन्य बाली(●गाउँटोल घुम्न लायक स्थानहरु र धार्मिक स्थलको पहिचान ●घरमा उत्पादन भएका वस्तुहरु बिक्री गर्ने स्थान पहिचान गर्न	● घरमा आफ्ना अभिभावकले गर्ने कामहरुको बारेमा विद्यार्थीलाई भन्न लगाएर शिक्षकले टिपोट गरीदिने ● आफ्नो घरमा वर्षभरि उत्पादन हुने बालीको नाम भन्न लगाउने र शिक्षकले वास्तविक सामग्रीको संकलन गर्न लगाई देखाउने र बताउने ● विद्यालयको वरिपरि रहेका रमाइला सार्वजनिक स्थलमा घुम्न लगाएर विषयवस्तुको बारेमा जानकारी गराउने ● आफ्नो गाउँटोलमा रहेका धार्मिक स्थलको भ्रमण गराई उक्त स्थलको परिचय गराउने ● विद्यार्थीको घरमा उत्पादन भएका सामान बिक्री गर्ने स्थलको जानकारी दिने र बिक्री स्थलका चित्र देखाउने	● घरमा आफ्ना अभिभावकले गर्ने कामहरुको बारेमा विद्यार्थीलाई भन्न लगायर शिक्षकले टिपोट गरीदिने। ● आफ्नो घरमा वर्ष भरि उत्पादन हुने बालीको नाम भन्न लगाउने शिक्षकले वास्तविक सामग्रीको संकलन गर्न लगाई देखाउने र बताउने। ● विद्यालयको वरिपरि रहेका रमाइला सार्वजनिक स्थलमा घुम्न लगाएर विषयवस्तुको बारेमा जानकारी गराउने। ● विद्यर्थीको घरमा उत्पादन भएका सामान बिक्री गर्ने स्थलको जानकारी दिने र बिक्री स्थलका चित्र देखाउने। ● आफ्नो गाउँटोलमा रहेको धार्मिक स्थलको नाम भन्न लगाएर।	२५
मेरो भविष्य	असल बानी र जीवनोपयोगी सिप विकास	● आफ्नो परिचय दिन ● आफ्ना राम्रा बानीहरुको सूची निर्माण गर्न ● आफ्नो मनको कुरा भन्न र अरुको समस्या अनुभूति गर्न	● मेरो परिचय ● म र मेरो बानी	● आफू र आफ्नो परिचय प्रस्तुति ● आफूलाई मनपर्ने खाना र आफ्ना असल बानीहरुको सूची प्रस्तुति (मौखिक) ● आफ्नो मनको कुराको निर्धक्क अभिव्यक्ति	● विद्यार्थीलाई परिचय सोध्ने ● विद्यार्थीहरूको रुचि तथा राम्रा बानीहरूबारे समूह बनाई छलफल गर्न लगाउने र एक अर्काको रुचि तथा राम्रा बानी भन्न लगाउने। ● आफूलाई मनपर्ने खानाहरु मूलतः स्वस्थकर खानाहरु खान अभिप्रेरित गर्ने। ● आफूलाई लागेको कुरा डर नमानी भन्न सिकारुलाई उत्साहित गर्ने।	● बालबालिकाको नाम सोध्ने र उनीहरुको सही उच्चारणसहितको नाम अभिलेखीकरण गरी मूल्यांकन गर्ने ● बालबालिकाहरूलाई आफूलाई मन पर्ने खाना, आफूलाई मन पर्ने आफ्नो बानी र साथीको बानीको सूची निर्माण गर्न लगाउने र व्यवहार अवलोकन गरी मूल्यांकन गर्ने, ● मन लागेको कुरा भन्न लगाएर बोल्ने क्षमता मूल्यांकन गर्ने।	१५

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
						• रुजुसूची, रुब्रिक्स जस्ता मूल्यांकनका साधनहरुको प्रयोग गरेर पनि विद्यार्थी मूल्यांकन गर्न सकिने।	

विषयवस्तुको विस्तृतीकरण कक्षा २

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
म र मेरो बुद्धभूमि	• आफ्नो गाउँ, टोल र वडाको सामान्य परिचय दिन	• आफू बसेको वडा न र वडा कार्यालय . रहेको स्थानको नाम भन्न । • आफू बसेको वडाको वडा अध्यक्षको नाम भन्न • आफू बसेको वडाभित्रका गाउँटोलहरूको नाम भन्न । • नगरपालिकाको नाम, नगरकार्यपालिका रहेको ठेगाना र स्थापना भएको साल भन्न । •	• हाम्रो वडा • हाम्रो नगरपालिका	• आफू बस्ने वडाको वडा नं र वडा कार्यालयको . ठेगाना • आफू बसेको वडाको वडा अध्यक्षको परिचय बताउन । • आफू बस्ने वडाभित्रका गाउँटोलको नाम भन्न र तिनको अवस्थिति बताउन • बुद्धभूमि नगरपालिकाको नाम, नगर कार्यपालिका रहेको ठेगाना र स्थापना भएको साल । • कपिलवस्तु जिल्लाको नक्सामा बुद्धभूमि नगरपालिका ।	• विद्यार्थीहरूलाई उनीहरू बस्ने वडा नम्बर सोध्ने र नगरपालिकाको नक्सा देखाउँदै आफ्नो गाउँ भएको वडा चिन्न लगाउने • वडाको वडा अध्यक्षयलाई कक्षामा आमन्त्रित गरी परिचय दिन लगाउने । • वडाको नक्सा देखाउँदै आफ्नो वरिपरिको नाम भन्न लगाउने • आफू बस्ने वडाभित्रका गाउँ टोलको अवस्थिति पहिचान गर्न लगाउने • आफू बसोबास गर्ने नगरपालिकाको वडाभित्र पर्ने गाउँ र वरपरको गाउँटोलको नाम पत्ता लगाउने परियोजना कार्य दिने वा सामूहिक कार्य गर्न लगाउने • बुद्धभूमि नगरपालिकाको नक्सा देखाई बुद्धभूमि नगरपालिकाको नाम, नगर कार्यपालिका रहेको ठेगाना र स्थापना भएको साल भन्न लगाउने ।	• आफू बस्ने वडा नम्बर भन्न र नगरपालिकाको नक्सामा आफ्नो गाउँ भएको वडा चिन्न सके नसकेको अवलोकन गरेर । • आफू बसोबास गर्ने वडाका वडा अध्यक्षको नाम भन्न लगाएर । • वडाको नक्सामा आफ्नो वरिपरिको गाउँवस्तको नाम, चिन्न सके नसकेको अवलोकन गरेर • बुद्धभूमि नगरपालिकाको नक्सा देखाई बुद्धभूमि नगरपालिकाको नाम, नगर कार्यपालिका रहेको ठेगाना र स्थापना भएको साल भन्न सके नसकेको अवलोकन गरेर	• ३५
हाम्रो संस्कार र संस्कृति	• स्थानीय परिकार, जाति,पोसाक, चाडपर्व र भाषाको पहिचान	• आफ्नो गाउँटोलका जातजातिले बोल्ने भाषाहरुको पहिचान गर्न • आफ्नो गाउँटोल भित्रका जातजातिको थर भन्न • स्थानीय चाडपर्वहरुको नाम र मनाउने जातजातिको नाम भन्न • आफ्नो जातजातिले लगाउने पोसाकको पहिचान गर्न • आफ्नो घरमा चाडपर्व विषेशमा बनाइने खानाका परिकारको नाम भन्न	• हाम्रो संस्कृति	• आफ्नो गाउँटोलका जातजातिले बोलिने भाषाको पहिचान • आफ्नो गाउँटोल भित्रका जातजातिको थर • स्थानीय चाडपर्वहरुको नाम र मनाउने जातजातिको नाम • आफ्नो जातजातिले लगाउने पोसाकको पहिचान • आफ्नो घरमा चाडपर्व विषेशमा बनाइने खानाका परिकारहरु	• आफ्नो गाउँटोल भित्र बोलिने भाषाको जानकारी गराउने र नमुनाका रुपमा ती भाषाहरु बोल्न अभ्यास गराउने । • विद्यार्थीहरुलाई मातृभाषा बोल्न लगाउने र एकअर्काको अनुकरण गर्न लगाएर अर्थ बुझ्न सहयोग गर्ने । • विद्यार्थीहरुलाई आ आफ्नो जातजाति र थर- पहिचान गर्न लगाउने र यसका आधारमा विभिन्न जातजातिहरु र तिनीहरुका थर पहिचान गर्न सघाउने • चित्र पोस्टर र श्रव्यदृश्य सामग्रीमार्फत विद्यार्थीहरुलाई उनीहरुले मनाउने चाडपर्व भन्न लगाउने र ती चाडपर्वमा गरिने क्रियाकलाप बारेमा छलफल गराउने । • विद्यार्थीको जातजाति र चाडपर्वको सम्वन्ध तालिका वनाई प्रस्तुत गर्ने • विद्यार्थीहरुलाई उनीहरुका अभिभावकहरुले परम्परागत रुपमा लगाउने पोसाकहरुको नाम भन्न	• वडाभित्र बोलिने प्रमुख भाषाहरु भन्न लगाउने • नेपाली भाषाका कम्तीमा १० वटा शव्दहरुलाई स्थानीय मातृभाषा उल्था गर्न लगाएर । • विभिन्न जातजातिको ५ वटा थर ५/ भन्न लगाउने • विभिन्न जाति अनुसारका उनीहरुले मनाउने चाडपर्व भन्न लगाएर • चाडपर्व अनुसारको पोसाक र खाद्य परिकार भन्न लगाएर । • विभिन्न जातिहरुले परम्परागत रुपमा लगाउने पोसाकहरुको नाम भन्न लगाएर । • विद्यार्थीहरुको घरमा मनाइने चाडपर्वमा बनाइने विशेष खानाको परिकारहरुको नाम भन्न लगाएर	• २५

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
					लगाउने । ● विभिन्न जातजातिले विषेश कार्यमा परम्परा र पहिचान खुल्ने गरी लगाउने पोसाकहरुका बारेमा चित्र फोटो वा श्रव्यदृश्य सामग्री मार्फत प्रदर्शन गराएर छलफल गराउने । ● विद्यार्थीहरुको घरमा मनाइने चाडपर्वमा बनाइने विशेष खानाको परिकारहरुको नाम भन्न लगाएर सूची बनाउने ।		
हाम्रो नैतिक मूल्य , मान्यता र सदाचार	● आदर सत्कार र शिष्टाचारसँग परिचित हुन	●अभिभावक शिक्षक र मान्यजनप्रति , आदर र सम्मान गर्न ●आफूले जानेका कुराको सञ्चार गर्न ●घर तथा विद्यालयमा अनुशासनका नियमहरुको पालना गर्न ●	●आदर सत्कार र , शिष्टाचार ●अनुशासन	●अभिभावक,शिक्षक र मान्यजनप्रति आदर र सम्मान ●आफू भन्दा ठूलालाई आदर र सानालाई माया गर्ने शब्द तथा वाक्यांशको प्रयोग । ●बालबालिकामा सञ्चार सिप ●घर तथा विद्यालयमा अनुशासनका नियमहरुको पालना ● ●	● अभिवादन आदर तथा सम्मान दर्साउने चित्र तथा कथाहरु प्रस्तुत गर्ने । ● शिष्ट र मर्यादित बोलीसँग सम्बन्धित कार्टुन, भिडियो, एनिमेसन देखाउने । ● विद्यार्थीहरूलाई सम्बोधन गर्दा आदरार्थी शब्दहरूको प्रयोग गरी उनीहरूलाई पनि प्रयोग गर्न उत्प्रेरित गर्ने । ● विद्यार्थीहरूलाई आफूले जानेका, थाहा पाएका अनुभवको एक आपसमा आदान प्रदान गर्न लगाउने ● विद्यार्थीहरूलाई आफूले जानेको कुरा साथीलाई सिकाउन अभ्यास गराउने । ● विद्यालयमा बालबालिकाका असल आचरणहरुलाई पुरस्कृत गरेर । ●	● आदरार्थी शब्दहरको प्रयोग गरी वाक्य बनाउन लगाउने ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरु गर्ने शिष्ट र मर्यादित बोलेको अवलोकन गरेर ● सबैलाई नमस्कार गरी आफ्नो नाम र घर परिवारमा को को हुनुहुन्छ बताउन लगाउने । ● घर र विद्यालयमा पालना गर्नु पर्ने आचरणको अवलोकन तथा अभिभावकको प्रतिक्रिया लिएर । ● बिद्यार्थीहरूलाई आफूले जानेका, थाहा पाएका अनुभवको एक आपसमा आदान प्रदान गरेको अवलोकन गरेर । ● विद्यार्थीहरूलाई आफूले जानेको कुरा साथीलाई सिकाएको अवलोकन गरेर ●	● २०
वातावरण संरक्षण र विपद् व्यवस्थापन	● विपद्को पहिचान सुरक्षा उपायको पालना गर्न ●	●विद्यालयमा हुन सक्ने दुर्घटनाको पहिचान तथा सावधानी अपनाउन ●घरमा हुनसक्ने दुर्घटनाको अवस्थाको पहिचान गर्ने ●सडक दुर्घटनाको अवस्था पहिचान गर्न ।	●सुरक्षित जीवन	●विद्यालयमा हुन सक्ने दुर्घटनाको पहिचान तथा सावधानी अपनाउन । ●घरमा हुनसक्ने दुर्घटनाको अवस्थाको पहिचान र साबधानी अपनाउन । ●सडक, चालक तथा पैदल यात्रुका कारण हुने विभिन्न दुर्घटनाहरु पहिचान । ●नजिकको सडकको अवलोकन गराई वा फोटोहरुमार्फत जेब्रा क्रसिङ तथा सडक सुरक्षाबारे	● ● विद्यालयमा घट्नसक्ने दुर्घटना नामहरुका सोध्ने र कसरी सुरक्षित हुने तरिका चार्ट र चित्र देखउने । ● सुरक्षित विद्यालयका फाइदाहरू । ● सुरक्षित विद्यालयको परिचय । ● विद्यार्थीहरुलाई विद्यालय नजिकैको बाढीको अवलोकन गराउने । ● ☐ बिधालयमा घट्न सक्ने दुर्घटना सम्बन्धी	● फोटोहरु देखाई दुर्घटनाका नामहरु भन्न लगाउने । ● दुर्घटनाका नाम सम्बन्धित फोटोहरुसित जोडा मिलाउन लगाउने । ● आफ्नो घर टोलको वरिपरि भएका दुर्घटनाको सूची बनाउन लगाउने । ● सडक पार गर्दा ध्यान दिनुपर्ने । ● सडक दुर्घटना भएका फोटोहरु	● २०

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
				बताउने। ●	भिडियो देखाउने। ● घरमा हुनसक्ने दुर्घटनाको नामहरुका नाम सोध्ने र कसरी सुरक्षित हुने तरिका चार्ट र चित्र देखउने। ● नजिकको सडकको अवलोकन गराई कच्ची सडक र पक्की सडकका चित्र, पोष्टर, भिडियो देखाई धारणा प्रस्ट पार्ने तथा सडक सुरक्षाबारे बताउने।	देखाई दुर्घटनाका नामहरु भन्न लगाउने।	
स्वास्थ्य पोषण सरसफाइ र खेलकुद	● व्यक्तिगत सरसफाइ पोषण र स्थानीय खेलसँग परिचित	● आफ्नो शरीरको सरसफाइ गर्न ● व्यक्तिगत सरसफाइको महत्त्व भन्न ● दैनिकरूपमा गरिने सरसफाइको सूची बनाउन ● घर तथा विद्यालयको सरसफाइमा सहभागी हुन ● गाउँ, टोल नजिक रहेका स्वास्थ्य सेवा प्रदायक संस्थाको नाम ठेगाना भन्न ● स्थानीय खेल खेल्ने अभ्यास गर्न र महत्त्व भन्न	● स्वास्थ्य र सरसफाइ ● स्थानीय खेलहरू पहिचान	● आफ्नो शरीरको सरसफाइ ● व्यक्तिगत सरसफाइको महत्त्व ● दैनिकरूपमा गरिने सरसफाइ ● घर तथा विद्यालयको सरसफाइमा सहभागी ● गाउँटोल नजिक रहेका स्वास्थ्य प्रदायक संस्था, क्लिनिकको नाम र ठेगाना। ● स्थानीय खेल खेल्ने अभ्यास र महत्त्व	● व्यक्तिगत सरसफाइ गर्ने सामग्रीको प्रयोग बारेमा भन्न लगाउने ● शरीर सरसफाइ गरेको चित्र देखाउँदै छलफल गराउने ● शरीरका अङ्गहरूको सरसफाइ गर्ने विधि र सरसफाइको महत्त्व दर्साउने भिडियो कक्षाकोठामा प्रदर्शन गरी छलफल गराउने ● गाउँटोल नजिक रहेका स्वास्थ्य प्रदायक संस्था, क्लिनिकको नाम र ठेगाना भन्न लगाउने। ● नजिकमा रहेका स्वास्थ्य प्रदायक संस्था, क्लिनिकको भ्रमण गराई तिनको जानकारी गराउने र उक्त संस्थाबाट प्राप्त गर्न सकिने सेवाको जानकारी गराउन ● वडामा रहेको स्वास्थ्य सेवा प्रदायक संस्थाको कहाँ कहाँ छन् परियोजना कार्य दिने ● हातमुख धुने, नुहाउने, बुरुस गर्ने, कपडा धुने, नङ काट्ने, कपाल कोर्ने अभ्यास गराउने ● स्थानीय खेल जस्तैः लुकामारी, रुमाल लुकाइ, चुङ्गी, गट्टा खेल्न शिक्षकले विद्यार्थीलाई अभ्यास गराउने र समूहगत ● रूपमा खेल खेल्न लगाउन	● शरीरका अङ्ग जस्तैः हात, खुट्टा, दाँत सरसफाइ गर्ने तरिका भन्न लगाएर ● शरीरका अङ्ग सफाइ गरेको अवलोकन गरेर ● गाउँटोल नजिक रहेका स्वास्थ्य प्रदायक संस्था, क्लिनिकको नाम र ठेगाना भन्न लगाएर। ● उक्त स्वास्थ्य संस्थाबाट प्राप्त हुने सेवा भन्न लगाएर। ● लुकामारी, रुमाल लुकाइ, चुङ्गी, गट्टा खेलेको अवलोकन गरेर।	● २०
पेसा व्यवसाय , पर्यटन आयआर्जन र प्रविधि	● स्थानीय पेसा व्यवसाय , आयआर्जन र प्रविधिसँग परिचित	● गाउँटोलका व्यक्तिहरुले गर्ने मुख्य पेसा तथा व्यवसायको नाम भन्न ● आफ्नो घरमा वर्षभरि उत्पादन गर्न सकिने तरकारी तथा फलफूलको नाम भन्न ● वडामा घुम्न लायक र वरिपरि रहेका सार्वजनिक स्थलको नाम भन्न	● स्थानीय पेसा र बालीनालीहरु ● स्थानीय पर्यटकीय स्थलहरू ● स्थानीय बजार	● गाउँटोलका व्यक्तिहरुले गर्ने मुख्य पेसा तथा व्यवसायहरु ● आफ्नो घरमा वर्षभरि उत्पादन गर्न सकिने तरकारी तथा फलफूलहरु ,अँप ,साग ,काउली) कटहर लिची , (लगायतका अन्य तरकारी र फलफूल ● वडामा घुम्न लायक स्थानहरु	● विद्यार्थीका अभिभावकले आय आजर्नका लागि गर्ने मुख्य कार्यका बारेका सोध्ने र सोका बारेमा छलफल गर्दै पेसाका बारेमा जानकारी दिने ● विद्यार्थीहरुको घरमा उत्पादन हुने तरकारी र फलफूलको विवरण संकलन गरी भन्न लगाउने। ● विद्यार्थीहरुको वडामा घुम्न जाने स्थलका बारेमा	● विद्यार्थीका अभिभावकले आय आजर्नका लागि गर्ने मुख्य कार्यका बारेमा भन्न लगाएर। ● विद्यार्थीहरुको घरमा उत्पादन हुने तरकारी र फलफूलको विवरण भन्न लगाएर।	● २५

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
		● दैनिक किनमेल गर्ने स्थानको नाम भन्न र सामानको विवरण भन्न		● आफ्ना वडाभित्र रहेका सार्वजनिक स्थलको अवस्थिति ● दैनिक किनमेल गर्ने स्थल र सामानको विवरण	सोधपुछ गरी तिनीहरुको परिचय बताइदिने ● वडाको नक्सा देखाउँदै वडाभित्रका विभिन्न सार्वजनिक स्थलहरु रहेको स्थान भन्न लगाउने ● वडाको नक्सामा विभिन्न स्थानहरुको अवस्थिति खाली ठाउँमा भर्न लगाएर। ● आफ्ना वडाभित्र रहेका सार्वजनिक स्थलको भ्रमण गराई ती स्थलहरूको जानकारी गराउने। ● विद्यार्थीहरुका अभिभावकहरु दैनिक जसो समानहरु किनमेल गर्न जाने स्थलहरुको नाम सोध्ने र चित्र देखाइ बताइदिने ● दैनिक रुपमा किनमेल सामग्रीको विवरण आ-आफ्नो परिवारमा सोध्न लगाएर सामग्री विवरण बनाउन लगाउने र शिक्षकले सामग्री विवरणको प्रदर्शन गरी देखाइदिने	● विद्यार्थीहरुको वडामा घुम्न जाने स्थलका बारेमा भन्न लगाएर। ● आफ्ना वडाभित्र रहेका सार्वजनिक स्थलको अवस्थिति भन्न लगाएर। ● विद्यार्थीहरुका अभिभावकहरु दैनिक जसो समानहरु किनमेल गर्न जाने स्थलहरुको नाम भन्न लगाएर। ● दैनिक रुपमा किनमेल सामग्रीको विवरण बनाउन लगाएर।	
मेरो भविष्य	असल बानी र जीवनोपयोगी सिप विकास	● आफ्नो असल बानी अरुलाई वताउन ● साथीहरुको असल र आफूलाई मन पर्ने र मन नर्पेने बानीको पहिचान गर्ने ● आफ्नो मनको कुरा भन्न र अरुको समस्या अनुभूति गर्न	● असल बानीहरूको ● जीवनको मेरो लक्ष्य	● आफ्ना असल बानीहरूको बारेमा भन्न ● साथीहरूका असल र आफूलाई मन नपर्ने बानीको पहिचान गर्न ● आफ्नो मनको कुरा भन्न सक्ने र अरुका समस्या अनुभुति गर्न ● जीवनकोअभिब्यक्त गर्न(मेरो लक्ष्य), ● (आफ्ना असल बानीहरुको प्रस्तुति र खराव बानी हटाउन साथीहरुको सल्लाह ग्रहण, असल बानीको पहिचान र अरुको समस्या आफ्नो जस्तै हो भन्ने अनुभूति(	● विद्यार्थीलाई पालैपालो आफ्नो राम्रो बानी भन्न लगाउने ● आफूलाई अरुको मन नपर्ने व्यवहारको सूची तयार गर्न लगाउने ● आफूलाई मन नपर्ने व्यवहार अरुसंग नगर्ने प्रतिवद्धता गर्ने ● आफूलाई खुसी लागेको र दुःख लागेको क्षणहरू भन्न लगाउने। ● मानिसलाई आइपर्ने समस्याको अभिनय गराएर अनुभुति गर्न लगाउने ● (आवश्यकतानुसार स्वतन्त्र अभिब्यक्ति, छलफल, अन्तरक्रिया, परियोजना कार्य, प्रश्नोत्तर जस्ता विधिहरुलाई पनि म र मेरो भविष्य विषय क्षेत्रको शिक्षण सिकाइमा प्रयोग गर्न सकिन्छ।(	● विद्यार्थीहरूको दैनिक व्यवहारको लेखाजोखा गर्ने ● आफूलाई अरुको मन नपर्ने कुराहरू भन्न तथा लेख्न लगाउने ● आफूलाई खुसी तथा दुःख कस्तो अवस्थामा अनुभूति हुन्छ भन्न र लेख्न लगाउने। ● अरुलाई परेको समस्या आफूलाई पर्दा कस्तो हुन्छ होला भन्ने प्रश्न गरी वालवालिकाको प्रतिक्रिया बुझ्ने। ● (अभिलेखीकरण, विद्यार्थीको प्रस्तुति मूल्यांकन, विद्यार्थी व्यवहार अवलोकन जस्ता विधिहरु पनि आवश्यकतानुसार उपयोग गर्न सकिन्छ।(	● १५

विषयवस्तुको विस्तृतीकरण कक्षा ३

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
म र मेरो बुद्धभूमि	आफ्नो गाउँ , टोल र वडाको सामान्य परिचय दिन	● आफू बसेको वडाको वडा अध्यक्ष र सदस्यको नाम भन्न ● नगरपालिकाको प्रमुख र उपप्रमुखको बारेमा जानकारी लिन । ● कपिलवस्तु जिल्लाको नक्सामा बुद्धभूमि नगरपालिकाको अवस्थिति बताउन ।	● हाम्रो वडा ● हाम्रो नगरपालिका	● वडासमितिको संरचना ◌ ● नगरपालिकाको प्रमुख र उपप्रमुखको नाम बताउन । ● कपिलवस्तु जिल्लाको नक्सामा बुद्धभूमि नगरपालिकाको अवस्थिति । ● बुद्द्भूमि नगरपालिकाको भौगोलिक अवस्थाको सामान्य जानकारी ।	● आफ्नो वडाका पदाधिकारीहरुको फोटो देखाउँदै उनीहरुको पद पहिचान गर्न लगाउने । ● वडासमितिका पदाधिकारीलाई कक्षामा आमन्त्रित गरी परिचय दिन लगाउने । ● नगरपालिकाको प्रमुख र उपप्रमुखको फोटो देखाउँदै उनीहरुको पहिचान गर्न लगाउने । ● सम्भव भए नगरपालिकाको प्रमुख र उपप्रमुखलाई आमन्त्रण गर्ने । ● बुद्धभूमि नगरपालिकाको नक्सा देखाई भौगोलिक अवस्था पहिचान गर्न लगाउने ● कपिलवस्तु जिल्लाको नक्सामा बुद्धभूमि नगरपालिकाको पहिचान गर्न लगाउने ।	● वडासमितिका पदाधिकारीहरुलाई पहिचान गरे नगरेको अवलोकन गरेर ● आफू बसोबास गर्ने वडाका वडा अध्यक्ष र सदस्यहरूको नाम भन्न लगाएर ● नगरपालिकाको प्रमुख र उपप्रमुखको फोटो पहिचान गर्न लगाएर । ● बुद्धभूमि नगरपालिकाको नक्सामा भौगोलिक अवस्था पहिचान गरे नगरेको अवलोकन गरेर ● कपिलवस्तु नगरपालिका नक्सामा बुद्धभूमि नगरपालिका पहिचान गरे नगरेको अवलोकन गरेर । ●	३५
हाम्रो संस्कार र संस्कृति	स्थानीय जाति , भाषा, पोसाक, चाडपर्व , पूजा प्रार्थनाको पहिचान	● वडाभित्रका जातजाति पहिचान गर्न ● वडाभित्र बोलिने भाषा पहिचान गर्न ● वडाभित्रका जातजातिले लगाउने पोसाक पहिचान गर्न ● स्थानीय जाति अनुसारका चाडपर्वको परिचय दिन ● स्थानीय जातिले गर्ने पूजा प्रार्थनाहरुको परिचय दिन र महत्त्व/ (हिन्दु र मुस्लिम) भन्न ● आफ्नो वडाभित्रका विभिन्न जातिको चाडपर्व विशेषमा बनाइने खानाको परिकारको पहिचान गर्न	● हाम्रो संस्कृति	● वडाभित्रका जातजाति ● वडाभित्रका बोलिने भाषाहरु ● वडाभित्रका जातजातिले लगाउने पोसाक ● स्थानीय जाति अनुसारका चाडपर्व ● स्थानीय जातिले गर्ने पूजा प्रार्थनाहरु/ ● स्थानीय चाडपर्व र खानापान	● विद्यार्थीहरुलाई आफ्नो जातको पहिचान गर्न लगाउने ● शिक्षकले नगरभित्रका जातजातिको चित्र वा श्रव्यदृश्य सामग्रीका माध्यमवाट जानकारी गराउने ● विद्यार्थीहरुले घरमा बोल्ने मातृभाषा बोल्न लगाउने र एक आपसमा मातृभाषाको अनुकरण गर्न लगाउने ● शिक्षकले वडाभित्रका जातजातिको चित्र वा श्रव्यदृश्य सामग्रीका माध्यमवाट मातृभाषाको बारेमा जानकारी गराउने ● विद्यार्थीहरुका अभिभावकले लगाउने पोसाकको बारेमा भन्न लगाएर सूची तयार पार्ने ● चित्र पोस्टर वा श्रव्यदृश्यका माध्यमबाट नगरभित्रका जातजातिले लगाउने पोसाकका बारेमा जानकारी दिने ● विभिन्न जातिले मनाउने चाडपर्वहरुको जस्तै दसैँ,छठ ,तिहार , तिज ,नागपञ्चमी ,वैशाख पूर्णिमा ,होली ,इद ,बकर इद ,माघी लगायत स्थानीय जातजातिका पर्वहरुको बारेमा जानकारी गराउने ● विद्यार्थीमा अभिभावकले गर्ने पूजा जस्तै कुलपूजा डिउहार , स्थानीय देवीदेवताको पूजा र ,समयमाइको पूजा ,पूजा इष्टदेवताको पूजाका बारेमा भन्न लगाएर छलफल गराउने	● वडा भित्रका कुनै पाँच ओटा जातजातिको नाम भन्न लगाएर । ● वडा भित्र बोलिने कुनै पाँच ओटा भाषाहरुको नाम भन्न लगाएर । ● दिइएका पोसाकहरुको चित्र र जातिहरुको सम्बन्ध बताउन लगाएर । ● विभिन्न जातिहरुले मनाउने चाडपर्वहरुको सूची बनाउन लगाएर । ● विभिन्न जातिहरुका कूल पूजा स्थानीय देवताको पूजाको सामान्य परिचय भन्न लगाएर । ● विद्यार्थीहरुको घरमा मनाइने चाडपर्वमा बनाइने विशेष खानाको परिकारहरुको नाम भन्न लगाएर ।	२५

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
					● श्रव्यदृश्य सामग्रीको माध्यमवाट स्थानीय जातिले गर्ने पूजाको परिचय र महत्त्व बताइदिने । ● विद्यार्थीहरुको घरमा मनाइने चाडपर्वमा बनाइने विशेष खानाको परिकारहरुको नाम भन्न लगाइ सूची बनाउन लगाउने		
हाम्रो नैतिक मूल्य मान्यता र , सदाचार	आदर सत्कार र शिष्टाचारसँग परिचित हुन	● अरुप्रति दया करुणा भाव ,माया , प्रकट गर्न ● आत्मनिर्भर हुने बानीको विकास हुने ● सहयोगात्मक र सहकार्यात्मक सिपको प्रयोग गर्न	● सामाजिक सद्भाव ● सहयोगात्मक र सहकार्यात्मक	● अरूप्रति दया, माया,करुणाको भाव प्रकट गर्ने सिपको विकास । ● आत्मनिर्भर हुने बानीको विकास । ● सहयोगात्मक तथा सहकार्यात्मक सिपको प्रयोग ।	● कथाको माध्यमबाट दया, माया, करुणाको भावना जगाउने ● विद्यार्थीलाई उनीहरूले घरमा आफैँले गरेका कार्यहरू भन्न लगाउने । ● श्रव्यदृश्य सामग्री प्रदर्शन गर्ने र विद्यार्थीहरूलाई आत्मनिर्भर बन्न उत्प्रेरित गर्ने ● शरीरको सफाइ दाँत माइने), कपाल कोर्ने, कपडा सफा लगाउने, कापी कलम, झोलाको हिफाजत गर्ने(, फूल तथा तरकारी रोप्ने र मल राख्ने एवम् सिँचाइ गर्ने जस्ता आफैँले गर्न सक्ने कार्यको जानकारी दिने र सकेसम्म कार्य आफैँले गर्नुपर्ने जानकारी गराउने । ● घर तथा विद्यालय, कक्षाकोठामा आफूले सकेको कार्यमा सहयोग गर्ने र जानेका कुरा अर्कोलाई सिकाउने कुराको जानकारी गराउने । ● कक्षामा कुनै विषयवस्तुसँग सम्बन्धित सिकाइ कार्यको लागि सहयोगात्मक र सहकार्यात्मक सिपको अभ्यास गराउने ।	● दया, माया, करुणाको भावनाको क्रियाकलापको अवलोकन गरेर । ● घरमा आफैले गरेका कार्य भन्न लगाएर । ● शरीरको सफाइ दाँत माइने), कपाल कोर्ने, कपडा सफा लगाउने, कापीकलम, झोलाको हिफाजत गर्ने(, फूल तथा तरकारी रोप्ने र मल राख्ने र सिँचाइ गर्ने जस्ता कार्यको अवलोकन तथा अभिभावकको प्रतिक्रिया लिएर । ● विद्यालय,कक्षा कोठामा आफूले सकेका कार्यमा सहयोग र जानेका कुरा अर्कालाई सिकाउने गरे नगरेको अवलोकन गरेर ।	२०
वातावरण संरक्षण र विपद् व्यवस्थापन	प्राकृतिक तथा मानवीय कारणबाट हुन सक्ने विपत्तिहरूबाट सुरक्षित	● प्राकृतिक तथा मानवीय कारणबाट हुन सक्ने विपत्तिहरूबाट सुरक्षित हुने उपाय बताउने ● विद्यालयमा हुन सक्ने दुर्घटनाको पहिचान तथा सावधानी अपनाउन ● सडक दुर्घटनाको अवस्थाको पहिचान असर र बच्ने उपाय -	● सुरक्षित जीवन	● प्राकृतिक प्रकोपहरु जस्तै बाढी, पहिरो, हावाहुरी, ● चट्याङ नदीकटान आदि तथा मानवीय, क्रियाकलापबाट सृजितप्रकोपहरु जस्तै आगलागी, विद्युत् ,सवारी दुर्घटना संरचना , भत्कने आदिबाट हुने प्रकोपहरुको पहिचान र सूची । ● विद्यालयमा हुन सक्ने जस्तै बेन्च खेल,सिँढीबाट लडेर,डेक्सबाट, विद्यार्थी एक,करेन्ट लागेर,खेल्दा आपसमा ठोकिएर हुने दुर्घटनाको पहिचान तथा सावधानी अपनाउन । ● सडक, चालक तथा पैदल यात्रुका कारण हुने विभिन्न दुर्घटनाहरु पहिचान ।	● विद्यालय नजिक आफ्नो क्षेत्रको प्रकोपग्रस्त क्षेत्रको अवलोकन गराउने तथा भिडियोहरु मार्फत ● बाढी, पहिरो, हावाहुरी, चट्याङ नदि कटान आदिबारे प्रदर्शन गर्ने । ● मानवीय कारणबाटहुन सक्ने प्रकोप तथा दुर्घटनाहरुबारे भिडियो प्रर्दशन गर्ने र सबाट बच्न सक्ने उपायहरुका बारेमा छलफल गर्ने । ● विद्यालयमा हुन सक्ने दुर्घटना जस्तै बेन्च सिडिबाट,डेक्सबाट, खेल,लडेर खेल्दा बिधार्थि एक आपसमा,करेन्ट लागेर, ठोकिएर हुने दुर्घटनाको समूहमा छलफल गर्ने ● नजिकको सडकको अवलोकन गराई वा फोटोहरुमार्फत जेब्रा क्रसिङ तथा सडक सुरक्षाबारे बताउने ।	● प्राकृतिक तथा मानवीय कारणले हुने प्रकोपहरु उदाहरणसहित फरक छुट्याउन लगाउने । ● विद्यालयमा हुन सक्ने दुर्घटना र सावधानीका उपायहरु बताउन लगाउने । ● सवारी दुर्घटनाबारे बताउन लगाउने ।	२०

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
स्वास्थ्य पोषण सरसफाइ र खेलकुद	व्यक्तिगत सरसफाइ पोषण र स्थानीय खेलसँग परिचित	● स्वस्थ शरीरको लागि आवश्यक पर्ने तत्त्वहरू पहिचान गर्न ● सरसफाइ गर्दा हुने फाइदा र नगर्दा हुने असरहरू पहिचान गर्न ● आफ्नो वरपरको वातावरणको सरसफाइमा सहभागी हुन ● पोषणको अवधारणाबारे जानकारी भन्न ● वडाभित्र रहेका स्वास्थ्य प्रदायक संस्थाको नाम ठेगाना भन्न ● स्थानीय खेलहरू खेल्ने अभ्यास गर्न र खेल खेल्दा हुने फाइदा पहिचान गर्न	● स्वास्थ्य र सरसफाइ ● स्थानीय खेलहरू पहिचान	● स्वस्थ शरीरको लागि आवश्यक पर्ने तत्त्व ● सरसफाइ गर्दा हुने फाइदा र नगर्दा हुने असर पहिचान ● आफ्नो वरपरको वातावरणको सरसफाइमा सहभागी ● भोजनको परिचय पोषणको अवधारणा, ● आफू बसोबास गर्ने वडाभित्र रहेका स्वास्थ्य प्रदायक संस्था, क्लिनिकको नाम र ठेगाना ● स्थानीय खेल खेल्ने अभ्यास र खेल खेल्दा हुने फाइदा पहिचान	● सरसफाइको अर्थ र परिचय बताएर आवश्यकताका बारेमा छलफल गराउने। ● भोजनको अर्थ लेखिएको चार्ट र भोजन तालिका देखाउँदै छलफल गर्ने। ● विद्यालयमा स्थानीयरूपमा पाइने अन्न, तरकारी, फलफूलबाट बन्ने भोजनको प्रकारको तालिका बनाउने र भोजन तालिकाअनुसार घर तथा विद्यालयमा प्रयोग गर्दा पुग्ने फाइदाका बारेमा भन्ने। ● आफू बसोबास गर्ने वडाभित्र रहेका स्वास्थ्य प्रदायक संस्था, क्लिनिकको नाम र ठेगाना भन्ने । ● वडाभित्र रहेका स्वास्थ्य सेवा प्रदायक संस्थामा भ्रमण गराउने र उक्त संस्थाबाट प्राप्त हुने सेवाको विवरणको जानकारी गराउन लगाउने। ● भोजनको आवश्यकता एवम् महत्वका बारेमा गीत बनाएर गाउने र गाउन लगाउने। ● डन्डीबियोबाघचाल ,, कबड्डी खेलको अभ्यास गराउने। ● खेलको महत्त्व छलफल गराउने। ● विद्यालय रहेको समुदायमा उपलब्ध हुने खेलाडी तथा प्रशिक्षकसँग विद्यार्थीको अन्तरक्रिया गराउन।	● सरसफाइको परिचय दिन लगाएर ● भोजनको अर्थ भन्न र लेख्न लगाएर ● भोजनको आवश्यकता भन्न लगाएर ● दैनिकरूपमा घरमा प्रयोग गरिने भोजन तालिका बनाउन लगाएर ● खेलको महत्व भन्न लगाएर ड्ड विद्यार्थीले डन्डीबियो बाघचाल, कपर्दी खेल खेलेको अवलोकन गरेर ● आफू बसोबास गर्ने वडाभित्र रहेका स्वास्थ्य प्रदायक संस्था, क्लिनिकको नाम र ठेगाना भन्न लगाएर	२०
पेसा व्यवसाय , पर्यटन आयआर्जन र प्रविधि	, स्थानीय पेसा व्यवसाय- आयआर्जन र प्रविधिसँग परिचित	● वडाका व्यक्तिहरुले अपनाउने पेसा र कामहरुको विवरण बताउन ● स्थानीय स्तरमा उत्पादन हुने मौसमी तरकारी र फलफूल पहिचान गर्न र महत्त्व बताउन ● नगरभित्र घुम्न लायक स्थानहरुको पहिचान गर्न र तिनको सामान्य परिचय दिन ● हाटबजारको जानकारी लिन	● स्थानीय पेसा र बालीनालीहरु ● स्थानीय पर्यटकीय स्थलहरू ● स्थानीय हाटबजार	● वडाका व्यक्तिहरुले अपनाउने पेसा र कामहरुको विवरण ● स्थानीय स्तरमा उत्पादन हुने मौसमी तरकारी र फलफूल र महत्व ● नगरभित्र घुम्न लायक स्थानहरु(रामलक्ष्मण ताल ,बुढ्डी ताल , हरिहरपुल ताल) को सामान्य परिचय ● स्थानीय हाटबजारको परिचय	● विद्यार्थीहरुका घरपरिवार छरछिमेकका व्यक्तिहरुले आय आर्जनका लागि गर्ने कामहरुको विवरण सोधेर कक्षा भन्न लगाउने ● मानिसहरुले गर्ने कामको आधारमा पेसागत वर्गीकरण गरी कामको विवरणका बारेमा जानकारी दिने ● विद्यार्थीहरुको गाउँघरमा उत्पादन हुने मौसम अनुसारको तरकारी तथा फलफूलको विवरण ल्याएर कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने र शिक्षकले तरकारी र फलफूलको विवरण पुन बताइ महत्त्व बताउने ● शिक्षकले विद्यार्थीहरु घुम्नलायक क्षेत्रको भ्रमण गराएर सोको बारेमा भन्न लगाई परिचय बताइदिने ● आफ्नो वडाभित्र रहेका मुख्य तालहरूको नाम र रहेको स्थान भन्न लगाउने।	● विद्यार्थीहरुको घरपरिवार छरछिमेकका व्यक्तिहरुले आय आर्जनका लागि गर्ने कामहरुको विवरण भन्न लगाएर। ● विद्यार्थीहरुलाई पेसागत वर्गीकरण गरी कामको विवरण भन्न लगाएर। ● विद्यार्थीहरु उनिहरुको गाउँघरमा उत्पादन हुने मौसमी तरकारी तथा फलफूलको विवरण कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाएर। ● शिक्षकले विद्यार्थीहरुलाई घुम्नलायक क्षेत्रको भ्रमण गराएर सोका बारेमा भन्न लगाएर। ● आफ्नो वडाभित्र रहेका मुख्य तालहरूको नाम र स्थान भन्न लगाएर।	२५

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
					● नगरपालिकाभित्र रहेका मुख्य तालमध्ये कुनै एक तालको भ्रमण गराउने र उक्त तालको अवलोकन गराई मुख्य मुख्य कुराहरूको टिपोट गराउने जैविक र अजैविक तत्त्व), अन्तरसम्बन्ध, तालको महत्त्व आदि (● हाटबजारको महत्त्व बताउने। ● ●	● आफ्नो वडाभित्र लाग्ने हाटबजारको बारेमा भन्न लगाएर। ● ●	
मेरो भविष्य	असल बानी र जीवनोपयोगी सिप विकास	● आफूले सुधार गर्ने बानी व्यवहारको पहिचान गर्न ● आफ्ना घरपरिवार र साथीहरुसँग मिलेर बस्ने बानीको विकास गर्न ● आफूले दैनिक रुपमा गर्ने कामको तालिका बनाउने	● असल बानी र मेलमिलाप ● दैनिक कामकाज	● आफ्ना सुधार गर्नुपर्ने बानी व्यवहारको पहिचान (असल बानी र मेलमिलाप) ● साथीभाइहरुसँग मेलमिलाप र सद्भाव प्रकट ● आफूले गर्ने दैनिक कामहरू तालिका निर्माण (दैनिक कामकाज) ● असल र सुधार गर्नुपर्ने बानी व्यवहारको पहिचान र प्रस्तुति, आफ्नो दैनिक कार्यतालिका निर्माण सिप	● विद्यार्थीलाई पालैपालो आफूलाई मन नपर्ने अरुको व्यवहारको सूची तयार पार्ने। ● साथीहरूका कुनै व्यवहारले आफूलाई नराम्रो लाग्छ भने अरुलाई पनि त्यस्तो व्यवहार नगर्न छलफल गर्ने। ● मिलेर बस्दा हुने फाइदाको बारेमा अभिनय तथा कथा भनी समूह छलफल गर्ने ● आफू विहान उठेदेखि राती नसुतुन्जेलसम्मका विभिन्न कामको तालिका बनाउन लगाउने। ●	● अरूका कुन व्यवहारले नराम्रो लाग्छ ? भन्न लगाएर। ● आफ्ना कुनकुन बानी अरुलाई मन पर्दैन ? भन्न लगाएर। ● दैनिक रुपमा गरिने क्रियाकलापको तालिका निर्माण गर्न लगाएर। ● हाम्रो जीवनमा देखा पर्ने घटनाहरू केके हुन सूची निर्माण गर्न लगाएर। ●	१५

विषयवस्तुको विस्तृतीकरण कक्षा ४

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
म र मेरो बुद्धभूमि	बुद्धभूमि नगरपालिकाको भौगोलिक अवस्थितिको जानकारी	● बुद्धभूमि नगरकार्यपालिकाको संरचना बताउन ● बुद्धभूमिको भौगोलिक अवस्था सिमाना र) भन्न (क्षेत्रफल ● नगरपालिकाभित्रका वडाहरूको सङ्ख्या, वडा कार्यालयहरूको ठेगाना बताउन ● आफ्नो नगरपालिका भित्रको जनसङ्ख्या तथ्याङ्क जानकारी लिन (महिला र पुरुषको) ● नगरपालिका भित्रको मुख्य बाटाघाटा पहिचान गर्न	● हाम्रो नगरपालिका	● नगरकार्यपालिकाको संरचना। ● बुद्धभूमिको भौगालिक अवस्था सिमाना), क्षेत्रफल (● नगरपालिकाभित्रका वडाहरूको सङ्ख्या, वडा कार्यालयहरूको ठेगाना ● नगरपालिकाभित्रको जनसङ्ख्या महिला र) तथ्याङ्क (पुरुषको ● नगरपालिकाभित्रका मुख्य बाटाघाटा पहिचान	● आफ्नो नगरपालिका पदाधिकारीहरु र वडा अध्यक्षहरुको फोटो देखाउँदै उनीहरुको पद पहिचान गर्न लगाउने ● कपिलवस्तु जिल्लाको नक्सामा बुद्धभूमि नगरपालिका देखाउँदै सिमाना र क्षेत्रफलको बारेमा छलफल गराउने तथा लेख्न लगाउने ● कपिलवस्तु जिल्लामा बुद्धभूमि नगरपालिका देखिने गरी नक्सा कोर्न लगाउने। ● बुद्धभूमि नगरपालिकाको नक्सा प्रदर्शन गरी नक्सामा वडा सिमाना र वडा कार्यालयको अवस्थिति बताउने। ● नगरपालिकाभित्रको जनसङ्ख्या (महिला र पुरुषको) तथ्याङ्कलाई चार्ट तथा तालिकावाट प्रदर्शन गरी छलफल गराउने। ● नगरपालिकाको स्रोत नक्सामा मुख्य बाटाघाटा पहिचान लगाउने	● आफ्नो नगरपालिका पदाधिकारी र वडा अध्यक्षहरुकोफोटो र पद पहिचान गर्न लगाएर ● कपिलवस्तु जिल्लाको नक्सामा बुद्धभूमि नगरपालिकाको सिमाना छुट्टयाउन र क्षेत्रफल भन्न लगाउने ● कपिलवस्तु जिल्लामा बुद्धभूमि नगरपालिका देखिने गरि नक्सा कोर्न लगाएर। ● बुद्धभूमि नगरपालिकाको नक्सामा वडा सिमाना र वडा कार्यालयको ठेगाना वताउन लगाउने। ● नगरपालिकाभित्रको जनसङ्ख्या को चार्ट (महिला र पुरुषको) प्रर्दशन तथा भन्न लगाएर। ● नगरपालिकाको स्रोत नक्सामा मुख्य (महेन्द्र राजमार्ग, विजगौरि-टिक्कर सडक, गोरुसिगें तौलिहवा -सडक, बुड्ढीम -हुवावारि सडक, गोरुसिगें पथ्थरकोट सडक-, डुमरा महाराजगन्ज सडक-,चेत्रादेही-महुवा सडक) सडक पहिचान ● नगरपालिकाको नक्सा वनाई मुख्य बाटाघाटा देखाउन लगाउने	२५
हाम्रो संस्कार र संस्कृति	स्थानीय जातजाति , चाडपर्व, बाजा , नृत्यको परिचय	● नगरभित्रका जातजातिले विभिन्न मेलाजात्रा तथा चाडपर्वको अवसरमा लगाउने पोसाकको पहिचान र प्रदर्शन गर्न ● नगरभित्रका प्रमुख जातिले मनाउने चाडपर्व	● हाम्रा चाडपर्व ● हाम्रा संस्कारहरु ● हाम्रो लोक बाजा र लोकनृत्य	● नगरभित्रका जातजातिले विभिन्न मेलाजात्रा तथा चाडपर्वको अवसरमा लगाउने पोसाकको पहिचान र प्रदर्शन ● नगरभित्रका प्रमुख जातिले मनाउने चाडपर्व	● विद्यार्थीहरुलाई उनीहरुको स्थानीय स्तरमा हुने मेला र चाडपर्वहरुको सूची बनाउन लगाउने ● चाडपर्व तथा मेलाजात्राका अवसरमा लगाइने परम्परागत पोसाकहरुको पहिचान गर्ने	● विद्यार्थीहरुलाई उनीहरुको स्थानीय स्तरमा हुने मेला र चाडपर्वहरुको सूची बनाउन लगाएर।	२०

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
		विशेषको खानाका परिकारको परिचय दिन । ● आफूले मनाउने चाडपर्व दसैँ ,इद ,तिहार माघी , नागपञ्चमीको परिचय दिन ,फागुपूर्णिमा ● आफ्नो जातजातिको जन्मदेखि मृत्युसम्मका संस्कारको संस्कारमध्ये गर्भाधान संस्कार १६), पुंसवन संस्कार, सीमन्तोनयन संस्कार र जातकर्म संस्कार परिचय दिन (● स्थानीय लोकबाजा बजाउने अभ्यास गर्ने ● समुदायमा प्रचलित पर्वगीतमा हाउभाउ सहित लोकनृत्य गर्ने		विशेषको खानाका परिकारको परिचय । ● आफूले मनाउने चाडपर्व दसैँ ,तिहार माघी , नागपञ्चमीको परिचय ,फागुपूर्णिमा ,इद ● हाम्रा संस्कारको परिचयः गर्भाधान संस्कार, पुंसवन संस्कार, सीमन्तोनयन संस्कार र जातकर्म संस्कार ● स्थानीय लोकबाजा प्रयोग र महत्त्व ● समुदायमा प्रचलित लोकनृत्य	● नमुना पोसाक चित्र पोष्टर श्रव्यदृश्य साधनको माध्यमवाट पोसाकहरुको परिचय तथा प्रदर्शन गर्ने ● स्थानीय स्तरमा मनाउने चाडपर्व दसैँ ,इद ,तिहार माघी , ,फागुपूर्णिमानागपञ्चमीको परिचयसहित तिनिहरुको अध्यात्मिक आर्थिक र सामाजिक महत्त्वको वर्णन गर्ने ● विद्यार्थीहरुको घरमा मनाइने चाडपर्वमा बनाइने विशेष खानाको परिकारहरुको नाम भन्न लगाएर सूची बनाउन लगाउने ● थारु जाति ब्राहमण र क्षेत्री तथा ,मुस्लिम धर्मावलम्बी , अन्य जातिले मनाउने चाडपर्वमा बन्ने विषेश खानाहरुको समूहगत प्रस्तुति गर्न लगाउने । ● मानव समुदायमा हुने पारिवारिक घटनाहरुको सूची बनाई तिनीहरुमा गरिने संस्कारहरुको परिचय दिने ● विद्यार्थीहरुका घरपरिवार र समाजमा हुने संस्कारहरुको विभिन्नताहरु पत्ता लगाउने ● जातीय आधारमा जन्मदेखि मृत्युसम्मका संस्कारहरुको परिचय सहितको प्रस्तुत गर्न लगाउने ● स्थानीय स्तरमा वजाइने परम्परागत बाजाहरुको पहिचान गर्ने ● विद्यालयमा परम्परागत बाजाहरुको संग्रह गर्ने र विद्यार्थीहरुलाई अभ्यास गर्न लगाउने ● श्रव्यदृश्य साधनको प्रयोग गरी स्थानीय लोकबाजाको प्रयोग र महत्त्व वारे चर्चा गर्ने ● विद्यार्थीमध्ये जसलाई लोकगीतमा नृत्य गर्न आउँछ तिनीहरुलाई नाच्न लगाउने ● श्रव्यदृश्य साधनको प्रयोग गरी स्थानीय स्तरमा गाइने कुनै २ वटा लोकगीतमा नृत्य अभ्यास गराउने ●	● चाडपर्व तथा मेलाजात्राका अवसरमा लगाइने परम्परागत पोसाकहरुको पहिचान गर्न लगाएर । ● स्थानीय स्तरमा बजाइने परम्परागत बाजाहरुको नाम भन्न लगाएर । ● कुनै एक लोक बाजा बजाउन लगाएर । ● स्थानीय स्तरमा मनाउने चाडपर्व दसैँ ,इद ,तिहार माघी , फागुपूर्णिमा नागपञ्चमीको , बारेमा छोटो परिचय भन्न लगाएर । ● स्थानीय स्तरमा गाइने कुनै २ वटा लोकगीतमा नृत्य अभ्यास गराउएर । ● स्थानीय जातिहरुका जातिय संस्कारहरुको परिचय दिन लगाएर । ● विद्यार्थीहरुका घरपरिवार र समाजमा हुने संस्कारहरुको फरकपन भन्न लगाएर ● जातीय आधारमा जन्मदेखि मृत्युसम्मका संस्कारहरुको परिचय प्रस्तुत गर्न लगाएर । ● विद्यार्थीहरुको घरमा मनाइने चाडपर्वमा बनाइने विशेष खानाको परिकारहरुको नाम भन्न लगाएर । ● थारु जाति मुस्लिम , ब्राहमण र क्षेत्री तथा ,धर्मावलम्बी अन्य जातिले मनाउने चाडपर्वमा बन्ने विषेश खानाहरुको समूहगत प्रस्तुति गर्न लगाएर ।	
हाम्रो नैतिक मूल्य , मान्यता र सदाचार	सामाजिक भावना र पारस्परिक सहयोगको	● समाजमा असल मानिसहरुले गरेका कार्यको पहिचान र अनुसरण गर्न	●असल व्यक्तित्व ●पारस्परिक सहयोग	●समाजका असल मानिसले गरेका कार्यहरू पहिचान ।	● समाजका असल मानिसहरूले गरेका कार्यहरू श्रव्यदृश्य सामग्री वा अन्य माध्यमबाट सुनाउने ती कार्यको	● समाजका असल मानिसले गरेका कार्यहरू भन्न लगाएर	१५

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
	विकास	● विद्यालय र समाजमा पारस्परिक सहयोग		●विद्यालय र समाजमा पारस्परिक सहयोगका क्षेत्रहरु पहिचान	अनुकरण गर्ने अभ्यास गराउने । ● कथा,भिडियो एनिमेसनको माध्यमबाट सहयोग र स्वयंसेवाको भावना जगाउने ।	● सहयोग गरेको अवलोकन गरेर । ● विद्यालय र समाजमा पारस्परिक सहयोगका क्षेत्रहरु भन्न लगाएर ।	
वातावरण संरक्षण र विपद् व्यवस्थापन	प्राकृतिक तथा मानवीय कारणबाट हुन सक्ने विपत्तिहरूबाट सुरक्षित	● बाढी र आगलागीबाट हुने असर भन्न ● वडाभित्रका वनमा पाइने वन्यजन्तु र चराको परिचय दिन तथा महत्त्व भन्न ● वडाको वनमा पाइने औषधिजन्य वनस्पतिको नाम भन्न ● विद्यालयमा बाल बगैँचा र वृक्षरोपणमा सहभागी हुन ● वडा क्षेत्रमा भएका जलस्रोतको परिचय दिन, उपयोग भन्न र आवश्यकताअनुसार प्रयोग गर्न ● वातावरण प्रदूषणको स्थानीय अवस्थाको पहिचान गर्न	● प्राकृतिक तथा मानवीय विपद् ● प्राकृतिक तथा जैबिक बिविधता ● हरित विद्यालय ● जलस्रोत र वातावरण प्रदूषण	● बाढीहावाहुरी,,आगलागीको परिचय र प्रमुख कारणहरु। ● वडाभित्रका वनमा पाइने वन्यजन्तु र चराको नाम । ● वडाको वनमा पाइने औषधिजन्य वनस्पतिहरु । ● विद्यालयमा बालबगैँचा र वृक्षरोपणमा सहभागिता । ● वडाभित्र भएका जलस्रोतको परिचय, उपयोग र आवश्यकताअनुसार प्रयोग ● फोहोरमैलाले स्थानीयस्तरमा पारेको असर पहिचान वातावरण प्रदूषणको स्थानीय अवस्थाको पहिचान ● फोहोरमैलाको वर्गीकरण ठोस), तरल र ग्याँसर व्यवस्थापनमा सहयोग । (	● विभिन्न प्रकोपहरु प्राकृतिक र मानवीय कारणले हुने चट्याङ, बाढीहावाहुरी ,, आगलागीको परिचय र प्रमुख कारणहरु बारेमा प्रकाशित लेखहरु पढ्ने, फोटोहरु देखाउने, चट्याङ, हावाहुरी, आगलागी, घर आगलागीको कारणहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः जस्तैः बिजुली सर्ट हुने, बालबालिकाले पटका पड्काउँदा तथा झिरझिरे खेल्दा, ग्याँस सिलिन्डर विस्फोटनका भिडियोहरु देखाउने । ● विद्यार्थीहरूलाई आफूले थाहा पाएका वन्यजन्तु तथा चराको नाम भन्न लगाउने । ● वडामा भएका वनमा पाइने औषधिजन्य वनस्पतिको बारेमा चित्र, भिडियो, अवलोकनद्वारा पहिचान गराउने र तिनीहरूको उपयोगमा छलफल गराउन। ● विद्यार्थीहरूलाई विद्यालयमा बाल बगैँचा निर्माणमा सहभागी गराउने । ● विद्यालयभित्र तथा विद्यालय वरपर वृक्षरोपणमा विद्यार्थीलाई सहभागी गराउने र वृक्षरोपण गर्दा हुने फाइदाको बारेमा जानकारी दिने । ● वडाभित्र भएका जलस्रोत पहिचान गर्न लगाउने । ● वडा भित्र भएका जलस्रोतको उपयोग कहाँ र कसरी गर्न सकिन्छ भन्नेमा छलफल गराउने जलस्रोतलाई पिउन, खाना बनाउन, सफा गर्न, सिँचाइ गर्न, प्रयोग गर्न सकिने कुरा भन्ने । ● उपलब्ध पानीको मितव्ययी तरिकाले सदुपयोग गर्नुपर्ने कुराको जानकारी दिने ● घर, विद्यालय, अस्पताल, कारखाना, विकास निर्माण आदिको कारणले स्थानीय स्तरमा देखापरेका प्रदूषण जल), जमिन, ध्वनि, हावाको अवस्थामा छलफल गराउने ।(● घर परिवार, विद्यालय, अस्पताल, कारखाना, विकास निर्माण, प्रकोप आदिबाट हुने÷निस्कने फोहोरलाई	●प्राकृतिकप्रकोप र मानवीय कारणले हुने प्रकोप वा दुर्घटनाहरुको सूची बनाउन लगाउने । ●स्थानीय वनमा अवलोकन गरेका चरा तथा वन्यजन्तुको नाम भन्न लगाएर । ●वडाका वनमा भएका औषधिजन्य वनस्पतिको नाम सोधेर । ● विद्यालयको बालबगैँचा निर्माणमा सहयोग गरे नगरेको अवलोकन गरेर विद्यालयको वृक्षरोपण कार्यमा सहभागी भए नभएको अवलोकन गरेर । ●वडाभित्रका पानिका स्रोतहरुको अवलोकन गराएर पानीको मितव्ययी तरिकाले प्रयोग गरे नगरेको सम्बन्धी प्रश्नहरु सोध्ने । ●फोहोरमैलाले स्थानीय स्तरमा पारेको असर भन्न लगाएर । ●स्थानीयस्तरमा वातावरण प्रदूषणको अवस्था भन्न लगाएर फोहोरमैलाको वर्गीकरण गर्न सके नसकेको भन्न लगाएर । ● फाहोरमैलाको उचित तरिकाले विसर्जन, व्यवस्थापन गरे नगरेको अवलोकन गरेर ।	२०

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
					वर्गीकरण गर्न लगाउने र ती फोहोरलाई सामान्यतया ठोस (कुहिने र नकुहिने), तरल र ग्याँस गरी तीन समूहमा (हावा) वर्गीकरण गर्न सकिने कुरा भन्ने ।		
स्वास्थ्य पोषण सरसफाइ र खेलकुद	स्वास्थ्य सरसफाइ , योग तथा ,पोषण प्राणायाम र स्थानीय खेलको अभ्यास	●स्वस्थ र अस्वस्थ भोजन पहिचान गर्न र भिन्नता छुट्याउन ●स्वस्थकर खाना प्रयोग गर्ने तरिका भन्न र प्रयोग गर्न ●कक्षाकोठाको सरसफाइ योजना निर्माण र कार्यान्वयन ●फोहोरमैलाले स्थानीयस्तरमा पारेको असर पहिचान गर्न ●सही किसिमले उठ्ने, बस्ने र सुत्ने तरिका भन्न तथा अभ्यास गर्न ●योग अभ्यास (सूर्य नमस्कार)	●सन्तुलित भोजन ●कक्षाकोठाको सरसफाइ ●योग	●स्वस्थ र अस्वस्थ भोजन पहिचान गर्न र भिन्नता (सन्तुलित भोजन) ●कक्षाकोठाको सरसफाइ योजना निर्माण र कार्यान्वयन ●योग परिचयसही किसिमले उठ्ने), बस्ने र सुत्ने तरिका र अभ्यास (सूर्य नमस्कार) र (अभ्यास ।	●स्वस्थ भोजनका फाइदा र अस्वस्थकर भोजनले गर्ने नोक्सान बारे छलफल गराउने ● हामीले खाने कुन कुन खानामा भिटामिन, प्रोटिन, कार्बोहाइड्रेट पाइन्छ भनी छलफल गराउने ●स्वस्थकर खानाका फाइदा र अस्वस्थकर खानाका बेफाइदाको सूची बनाइ छलफल गराउने ●स्वस्थ र बिरामी बालकको फोटो देखाएर दाँज्न लगाउने बालबालिकाहरू सफा भए नभएको हेरी सफा गर्नका लागि सहजीकरण गर्ने । ●कस्ता कस्ता खानेकुराले शारीरिक, मानसिक वृद्धि गराउँछ भनी छलफल गराई बुँदा टिपोट गर्न लगाउने ●ताजा खाने कुराले गर्ने फाइदा र बासी खानेकुराले गर्ने बेफाइदाका बारेमा छलफल गराउने ●खानालाई सुरक्षित राख्ने तरिका बारे बताउने र कक्षाकोठाको सफाइ गर्न लगाउने ●उठ्ने, बस्ने र सुत्ने तरिका, जस्तैः उत्तानो, देब्रे, दाहिने, घोप्टो आसनका चित्रहरू देखाइ अभ्यास गराउने ●योगको महत्वको बारेमा समूहमा छलफल र अभ्यास गर्न लगाउने	●स्वस्थ र अस्वस्थ भोजनका फाइदा बेफाइदा भन्न लगाएर ●स्वस्थ र अस्वस्थ भोजनको सूची बनाउन लगाएर ●खानालाई सुरक्षित राख्ने तरिका भन्न लगाएर ●कार्बोहाइड्रेट, भिटामिन, प्रोटिन पाइने खानेकुरा भन्न लगाएर ●शरीर सरसफाइ गर्नका कारण विद्यार्थीहरुलाई भन्न लगाउने ब्रश, मञ्जन, काँगियो, साबुन,रुमाल आदिको प्रयोग गरिसफाइ गर्न लगाएर अवलोकनका आधारमा मूल्याङ्कन गर्ने । ●कक्षाकोठा सरसफाइमा सहभागी भएको अवलोकन गरेर ●सुत्ने आसनको अभ्यासको अवलोकन गरेर ●योग अभ्यास (सूर्य नमस्कार) अवलोकन गरेर	१५
पेसा व्यवसाय , पर्यटन आयआर्जन र प्रविधि	स्थानीय पेसा व्यवसाय, आय आर्जन, प्रविधिको प्रयोगको अवस्था	● नगरपालिका क्षेत्रभित्र सम्भावित पेसा व्यवसायको पहिचान गर्न ● स्थानीयस्तरमा निर्मित हस्तकलाका सामग्रीका नाम भन्न ● स्थानीय परम्परागत प्रविधिको परिचय दिन ढिकी), जाँतो(● घर तथा स्थानीय समुदायमा उत्पादन हुने कृषिजन्य उत्पादनको पहिचान गर्न ● घर तथा समुदायमा उत्पादन भएका वस्तुको बजारीकरण गर्ने तरिकासँग परिचित हुन	● स्थानीय पेसा व्यवसाय ● स्थानीय परम्परागत प्रविधि ● कृषि र बजारीकरण	● नगरपालिका क्षेत्र भित्र सम्भावित पेसा व्यवसायको पहिचान ● स्थानीय परम्परागत प्रविधिको परिचय ढिकी), जाँतो(, स्थानीयस्तरमा निर्मित हस्तकलाका सामग्री ● घर तथा स्थानीय समुदायमा उत्पादन हुने कृषिजन्य उत्पादनको पहिचान ● घर तथा समुदायमा उत्पादन भएका वस्तुको बजारीकरण	● विद्यार्थीहरुलाई मानिसहरुले आय आर्जनका लागि गर्ने कार्यको सूची बनाउन लगाएर कक्षा प्रस्तुत गरी छलफल गराउने र शिक्षकको सहयोगमा सम्भावित सबै पेसाको पहिचान गर्ने ● आफू बसेको सेरोफेरोमा निर्मित हुने हस्तकलाका सामग्रीको विवरण संकलन गरी कक्षामा विद्यार्थीलाई प्रस्तुत गर्ने लगाउने र शिक्षकले विभिन्न फोटोचित्र वा वास्तविक सामग्री देखाइ छलफल गराउने ● विद्यार्थीलाई ढिकी र जातोको नमुना वास्तविक वस्तु / देखाएर सोको बनावट तथा कार्यबारे जानकारी गराउने ● घर तथा स्थानीय समुदायमा उत्पादन हुने कृषिजन्य	●विद्यार्थीहरुलाई मानिसहरुले आय आर्जनका लागि गर्ने कार्यको सूची बनाउन लगाएर । ●हस्तकलाका सामग्रीको विवरण संकलन गर्न भनी कक्षामा विद्यार्थीलाई प्रस्तुत गर्ने लगाएर । ●विद्यार्थीलाई ढिकी र जातोको नमुनाको बनावट तथा कार्यबारे जानकारी गराउन लगाएर । ●घर तथा स्थानीय समुदायमा उत्पादन हुने कृषिजन्य उत्पादन	२०

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
					उत्पादन विद्यार्थीलाई संकलन गर्न लगाएर प्रदर्शन गर्न लगाउने र छलफल गराउने ● आय आर्जनका लागि घर तथा समुदायमा उत्पादन भएका वस्तुहरुको विवरण तयार गर्न लगाउने र ती वस्तु बिक्रीका लागि भएको व्यवस्थाको वारेमा जानकारी दिइ छलफल गराउने	संकलन गर्न भनी प्रदर्शन गर्न लगाएर। ●आय आर्जनका लागि घर तथा समुदायमा उत्पादन भएका वस्तुहरुको विवरण तयार गर्न लगाएर	
मेरो भविष्य	असल बानी र जीवनोपयोगी सिप विकास	● आफू र आफ्ना साथीहरुमा भएको क्षमताको पहिचान गर्न। ● सशक्त असहाय अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुसँग गरिने व्यवहार बारेमा जानकारी लिन। ● आफ्नो कामको साप्ताहिक कार्यतालिका तयार पार्न।	● असल बानी र सहयोग ● साप्ताहिक कामकाज कार्यतालिका	● आफू भन्दा ठुलालाई आदर र सानालाई माया गर्ने बानीको विकास गर्न असल) (बानी र सहयोग ● आफू र आफ्ना साथीहरूमा भएको क्षमताको पहिचान गर्न र असल क्षमता ग्रहण गर्न ● अशक्त,असहाय, अपङ्गता भएका व्यक्तिहरूसँग गरिने व्यवहार बारेमा बुझ्न र सोही अनुरुप असल व्यवहार प्रदर्शन गर्न ● आफ्नो कामको साप्ताहिक कामकाज कार्यतालिका तयार पार्न	● विद्यार्थीहरूलाई जोडी विधि प्रयोग गरी आदर सम्मान तथा मायाको अभिनय गराउने ● आफ्नो र आफ्नो साथीको क्षमता पत्ता लगाउने समूहमा छलफल गरी सूची निर्माण गर्ने ● विद्यार्थीको क्षमता अनुसार कार्य गर्न लगाउने। ● अशक्त, असहाय, अपङ्गता भएका व्यक्तिहरू बारेमा छलफल गर्ने र हामीले कसरी सहयोग गर्न सक्छौँ भनी समूहमा छलफल गर्ने। ● बालबालिकालाई सामूहिक र व्यक्तिगत रुपमा बिहानदेखि राती सुत्नु अगाडिसम्म गर्ने कामहरूको सूची बनाउन लगाउने। ● दैनिक तथा साप्ताहिक कार्यतालिका बनाउनका लागि सहजीकरण गर्ने	● विद्यार्थीहरूले गरेको आदर सम्मान तथा मायाको अभिनयको लेखाजोखा गर्ने। ● बालबालिकालाई आफ्नो र आफ्नो साथीको क्षमता सूची बनाउन लगाउने। ● अशक्त, असहाय, अपङ्गता भएका व्यक्तिहरूको कसरी चिन्ने छलफल गरी हामीले वहाँहरूलाई कसरी सहयोग गर्न सक्छौँ भन्ने कुरा भन्न लगाएर। ● बालबालिकाको दैनिक तथा साप्ताहिक रुपमा गर्ने क्रियाकलापहरूको समय तालिका कक्षा कोठा प्रस्तुत गर्न लगाएर	१३

विषयवस्तुको विस्तृतीकरण कक्षा ५

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
म र मेरो बुद्धभूमि	बुद्धभूमि नगरपालिकाको भौगोलिक अवस्थितिको जानकारी	● बुद्धभूमि नगरकार्यपालिकाको संरचनासहित पदाधिकारीको विवरण बताउन। ● नगरपालिकाको नक्सा कोर्न र मुख्य मुख्य स्थान देखाउन ● नगरपालिकाको नामकरणको जानकारी दिन ● बुद्धभूमि नगरपालिकाको वडागत जनसंख्या बताउन	● हाम्रो नगरपालिका	● बुद्धभूमि नगरकार्यपालिकाको संरचनासहित पदाधिकारीको विवरण । ● बुद्धभूमिको नक्सा र मुख्य स्थान ● नगरपालिकाको नामाकारणको जानकारी। ● बुद्धभूमि नगरपालिकाको वडागत जनसंख्या ● नगरपालिकाभित्रका वडाहरूको सङ्ख्या, वडा कार्यालयहरूको ठेगाना	● आफ्नो नगरकार्यपालिका पदाधिकारीहरुको नाम र पदका -बारेमा छलफल गराई लेख्न लगाउने । ● पदाधिकारीको नामावली मध्येवाट आफ्नो वडाको वडाध्यक्ष चिन्ह लगाउने। ● बुद्धभूमि नगरपालिकाको नक्सा बनाई मुख्य स्थानहरु (जस्तै सम्बन्धित वडा कार्यालय, विद्यालय, नजिकको बजार, पालिका कार्यालय, पार्क, ताल ,वनक्षेत्र, इलाका प्रहरी कार्यालय, नेपाली सेनाको ब्यारेक, स्वास्थ्य चौकी, हुलाक कार्यालय आदि) छुट्याउन लगाउने ● कपिलवस्तु जिल्लामा बुद्धभूमि नगरपालिका देखिने गरी नक्सा कोर्न लगाउने। ● स्थानीय स्तरका जानकार तथा विद्वान् व्यक्तिलाई स्रोतव्यक्तिका रुपमा आमन्त्रण गरी नगरपालिकाको नामकरणको सम्वन्धमा छलफल गराउने। ● विभिन्न स्रोतहरुवाट नगरपालिका क्षेत्रभित्रको वडागत जनसंख्या प्राप्त गर्ने र प्रस्तुत गरी छलफल गराउने। ● बुद्धभूमि नगरपालिका को नक्सा बनाई नगरपालिकाभित्रका वडाहरूको सङ्ख्या, वडा कार्यालयहरूको ठेगाना बताउने।	● आफ्नो नगरकार्यपालिका पदाधिकारीहरुको नाम र पद भन्न र लेख्न लगाएर । ● बुद्धभूमि नगरपालिका नक्सा वनाई मुख्य मुख्य स्थान देखाउन लगाएर ● यस नगरपालिकाको नाम बुद्धभूमि नगरपालिका रहनुको कारण सोधेर। ● नगरपालिकाभित्रको वडागत जनसङ्ख्या को (महिला र पुरुषको) चार्ट तथा तालिकामा प्रस्तुत गर्न लगाएर। ● बुद्धभूमि नगरपालिकाको नक्सा कोर्न लगाई नगरपालिकाभित्रका वडाहरूको सङ्ख्या, वडा कार्यालयहरूको ठेगाना बताउने।	२५
हाम्रो संस्कार र संस्कृति	स्थानीय जातजाति , चाडपर्व, बाजा , नृत्यको परिचय	● स्थानीय चाडपर्वको परिचय र महत्त्व भन्न ● नहान (रामघाट) मेलाको ऐतिहासिक जानकारी दिन ● आफ्नो कक्षाका सहपाठी साथीहरुको समुदायको जन्म विवाह र मृत्यु संस्कारको परिचय दिन ● आफ्नो जातजातिको जन्मदेखि मृत्युसम्मका संस्कारको संस्कारमध्ये नामकरण १६), निष्क्रमण परिचय दिन (अन्नप्राशन ,चूडाकरण, ● स्थानीय स्तरमा प्रचलित मुख्य संस्कार गीतमा हाउभाउसहित नृत्य गर्न ● प्रचलित लोकबाजा वजाउने अभ्यास गर्न	● हाम्रा चाडपर्वहरु ● हाम्रो संस्कार ● हाम्रो लोकबाजा र लोकनृत्य	● स्थानीय चाडपर्वहरु (बडकी आइतवार, कृष्णाजन्माष्टमी रमजान,, तिनछट्टी) परिचय र महत्त्व ● नहान (रामघाट) मेलाको परिचय ● हाम्रा संस्कारहरु नामकरण ,चूडाकरण, निष्क्रमण , अन्नप्राशन ● स्थानीय स्तरमा प्रचलित मुख्य लोकगीतमा हाउभाउ सहित नृत्य गर्न ● प्रचलित लोकबाजा बजाउने अभ्यास	● विद्यार्थीहरु स्थानीय चाडपर्वहरु (बड्की आइतवार, कृष्णाजन्माष्टमीरमजान ,, तिनछट्टी का बारेमा सोधपुछ गर्दै (छलफल गर्ने ● स्रोतव्यक्तिको रुपमा सम्बन्धित जातिका अगुवा वा जेष्ठ नागरिकलाई कक्षामा आमन्त्रण गरी स्थानीय पर्वको परिचय र महत्त्व बताउन लगाउने ● चित्र वा श्रव्यदृश्य सामग्रीको माध्यमवाट स्थानीय पर्वको महत्त्व र परिचय बताइदिने ● स्थानीय अगुवा व्यक्तिलाई स्रोतव्यक्तिका रूपमा कक्षामा आमन्त्रण गरी नहान रामघाट मेलाको परिचय र महत्त्वको बारेमा बताउन लगाउने ● नहान (रामघाट) मेलासँग सम्बन्धित श्रव्यदृश्य सामग्री खोजी	● विद्यार्थीहरु स्थानीय चाडपर्वहरु (बडकी आइतवार, कृष्णाजन्माष्ट मी, रमजान, तिनछट्टी) को छोटो परिचय दिन लगाएर। ● नहान रामघाट मेलाको परिचय र महत्त्वको बारेमा लेख्न लगाएर। ● थारु मधेशी पहाडी हिन्दु ,मुस्लिम , धर्मावलम्बी समुदायमा भएको संस्कारको बारेमा भन्न लगाएर। ● स्थानीय स्तरमा प्रचलित कुनै एक लोकगीतमा हाउभाउसहित नृत्य गर्न लगाएर।	२०

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
					गरी शिक्षकले यसको परिचय र महत्त्व बताइदिने ● रामघाट मेलामा भ्रमण गएका विद्यार्थीलाई रामघाट मेलाको परिचयको बारेमा प्रस्तुत गर्न लगाएर छलफल गराउने ● थारु मुस्लिम पहाडी हिन्दु धर्मावलम्वी समुदायमा ,मधेशी , भएको संस्कारको बारेमा शिक्षकले प्रश्नोत्तर गराउँदै छलफल गराउने ● विभिन्न जातिको जन्म विवाह मृत्यु संस्कारसँग सम्बन्धित श्रव्यदृश्य सामग्रीको प्रयोग गरी शिक्षकले छलफल गराउने ● शिक्षकले श्रव्यदृश्य साधनको प्रयोग गरी स्थानीय स्तरमा प्रचलित मुख्य लोकगीतमा हाउभाउ सहित नृत्य गर्न सिकाउने ● शिक्षकले स्थानीय स्रोतव्यक्तिको खोजी गरी स्थानीय स्तरमा प्रचलित कुनै एकवटा लोकबाजा वजाउने अभ्यास गराउने	● स्थानीय स्तरमा प्रचलित कुनै एकवटा लोकबाजा बजाउन लगाएर।	
हाम्रो नैतिक मूल्य , मान्यता र सदाचार	सामाजिक भावना र पारस्परिक सहयोगको विकास	●वडाभित्र सञ्चालन भएको पहिलो शैक्षिक संस्था स्थापना गर्ने व्यक्तित्वको परिचय दिन ●वडा भित्रका सदाचार अभियानमा संलग्न सामाजिक संस्थाहरुको परिचय। ●वडाभित्रका मुख्य सहकारी संस्थाहरूको छोटो परिचय दिन।	●असल व्यक्तित्व ●सहकारी संस्थाहरूको ●परिचय	●वडाभित्र सञ्चालन भएको पहिलो शैक्षिक संस्था स्थापना गर्ने व्यक्तित्वहरूको परिचय ●वडा भित्रका सदाचार अभियानमा संलग्न सामाजिक संस्थाहरुको बारेमा जानकारी। ●वडा भित्रका मुख्य सहकारी संस्थाहरू	●वडा भित्रको पहिलो विद्यालयको फोटो प्रदर्शन गर्दै विद्यालय स्थापनाको कथा प्रस्तुत गर्ने। ●शैक्षिक व्यक्तिको जीवनीको बारेमा तयार गरिएका भिडियोडकुमेन्ट्री वा पावरप्वाइन्ट प्रस्तुत गर्दै उहाँहर,ूको योगदानको चर्चा गर्ने। ●वडाभित्रका सदाचार अभियानमा संलग्न सामाजिक संस्थाहरुको बारेमा जानकारी गराउने। ●वडाभित्रका मुख्य सहकारी संस्थाको जानकारीमूलक हातेपुस्तिका अध्ययन गर्न लगाउने। (ब्रोसर) ●सहकारीले सामाजिक तथा आर्थिक पक्षमा दिएको योगदानको बारेमा समूहगत छलफल गराई कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने। ●	●वडाभित्र सञ्चालन भएको पहिलो शैक्षिक संस्थाको परिचय दिन लगाएर। ●वडाभित्रका सदाचार अभियानमा संलग्न सामाजिक संस्थाहरुको बारेमा जानकारी दिन लगाएर। ●वडा भित्रका मुख्य सहकारी संस्थाहरुको परिचय तथा ती संस्थाले सामाजिक तथा आर्थिक पक्षमा दिएको योगदान भन्न लगाएर। ●	१५
वातावरण संरक्षण र विपद् व्यवस्थापन	स्थानीय स्तरमा हुने दुर्घटना र प्रकोप तथा स्वस्थ वातावरणसँग परिचित	● बाढी र आगलागीबाट हुने असर भन्न ● नगरपालिकाभित्रका वनमा पाइने वन्यजन्तु र चराको परिचय दिन तथा महत्व भन्न ● नगरपालिका क्षेत्रको वनमा पाइने औषधिजन्य वनस्पतिको नाम भन्न। ● विद्यालयमा बाल बगैँचा र वृक्षरोपणमा सहभागी हुन ● वातावरण र विकासको परिचय दिन उपयोग भन्न र आवश्यकताअनुसार प्रयोग गर्न	● प्राकृतिक तथा मानवीय विपद् ● प्राकृतिक तथा जैबिक विविधता ● हरित विद्यालय ● वातावरण	● बाढी आगलागीको परिचय। ● विपद् जोखिम न्यूनीकरणको परिचय । ● विपद् पूर्व अपनाइने सजगता। ● वडाभित्रका वनमा पाइने वन्यजन्तु र चरा। ● घर तथा विद्यालयमा जडीबुटी खेती गर्न र यसको महत्व। ● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने बोटबिरुवाको वर्गीकरण। ● जडीबुटी खेती गर्नको लागि आवश्यक नर्सरी	● चित्र तथा श्रव्यदृश्य सामग्रीको प्रयोग गरी बाढी र आगलागीको परिचय दिने। ● आफ्नो गाउँ टोलमा बाढी जानसक्ने सम्भाव्य स्थानको नाम उल्लेख गर्न लगाएर बोर्डमा टिपोट गरी छलफल गर्न लगाउने। ● विद्यार्थीहरूलाई आफूले थाहा पाएका वन्यजन्तु तथा चराको नाम भन्न लगाउने। ● विपद् जोखिम न्यूनीकरण गर्ने उपायलाई चित्र तथा वृत्तचित्रको माध्यमबाट जानकारी गराउने। ● विपद्पूर्व अपनाउनुपर्ने सजगतासम्बन्धी वृत्तचित्र वा पोष्टको	● बाढी र आगलागीको परिचय दिन लगाएर विद्यार्थीहरूलाई वन्यजन्तु तथा चराको नाम सोधेर स्थानीय वनमा अवलोकन गरेका चरा तथा वन्यजन्तुको नाम भन्न लगाउने। ● वडामा भएका वनहरूको नाम भन्न लगाउने। ● वडाका विभिन्न वनमा पाइने वस्तुहरूको पहिचान गर्न लगाउने।	२०

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
		● वातावरण प्रदूषणको स्थानीय अवस्थाको पहिचान गर्न ● वातावरण संरक्षणको परिचय दिन ● घरमा सिकाइ कुना व्यवस्थापन गर्न घर , आँगन चोक विद्यालय परिसरको सरसफाँई गर्न ● विपद् जोखिम न्यूनीकरणको परिचय	व्यवस्थापन	निर्माण र नर्सरी तयार गर्ने विधि ● विद्यालयमा जडीबुटी खेती गर्नको लागि नर्सरी निर्माण। ● विद्यालयमा गरिएको नर्सरीमा भएका औषधिजन्य वनस्पतिको घर तथा विद्यालयमा रोपण। ● वाणगंगा नदी कटान व्यवस्थापनमा गरिएका प्रयास।	माध्यमबाट जानकारी गराउने। ● घर र विद्यालयमा करेसाबारी र पुष्प बगैँचाको निर्माण, उत्पादन, बजारीकरणको महत्वका बारेमा छलफल गराउँदै प्रष्ट पार्ने। ● घरायसी उपयोग भइसकेको पानीको व्यवस्थापनअन्तर्गत सोकपिट निर्माण र करेसाबारीमा उपयोग गर्ने तरिकाको प्रयोगात्मक अभ्यास गराउने	● घर तथा विद्यालयमा उत्पादन गर्न सकिने जडीबुटी भन्न लगाउने। ● जडीबुटी खेतीको लागि विद्यालयमा नर्सरी निर्माणमा सहभागी भए नभएको अवलोकन गर्न लगाउने। ● नर्सरीमा उत्पादित बेर्ना घर तथा विद्यालयमा रोपण गरे नगरेको अवलोकन गर्न लगाउने। ● घरायसी उपयोग भइसकेको पानीको व्यवस्थापनअन्तर्गत सोकपिट निर्माण र करेसाबारिमा उपयोगको अवलोकन गरेर। ● दिगो विकासका लक्ष्य प्राप्तिका लागि स्थानीय सरकारले गर्दै आएका कार्यहरू र प्रभावकारी बनाउने उपाय भन्न लगाएर।	
स्वास्थ्य पोषण सरसफाइ र खेलकुद	स्वास्थ्य सरसफाइ , योग तथा ,पोषण प्राणायाम र स्थानीय खेलको अभ्यास	● प्राकृतिक खाना र पत्रु खाना को (जङ्कफुड) पहिचान गरी उपयुक्त खानाको सेवन गर्न ● विद्यालयमा ल्याइने खाइने स्वस्थकर खाजा , पहिचान गर्न ● विद्यालयमा स्वस्थ खाजा खान ● स्थानीय जडीबुटीको पहिचान गर्न ● योगको महत्त्व भन्न र ● योगाभ्यास कपालभाति), अनुलोम विलोम (गर्न	● सन्तुलित भोजन ● योग ● जडीबुटी	● प्राकृतिक खाना र पत्रु खाना को (जङ्कफुड) पहिचान तथा उपयुक्त खाना सेवन गर्न ● विद्यालयमा ल्याइने खाइने स्वस्थकर खाजा , पहिचान ● विद्यालयमा स्वस्थ खाजा ● स्थानीय जडीबुटीको पहिचान त्रिफलाको परिचय) (र महत्त्व ● योगको महत्त्व भन्न र योगाभ्यास कपालभाति), अनुलोम विलोम(	● चित्र र भिडियोद्वारा प्राकृतिक को (जङ्कफुड) पत्रु खाना , जानकारी गराउने तथा तिनको महत्त्व भन्ने ● विद्यालयमा विद्यार्थीहरूले ल्याएका खाजा स्वस्थकर भए नभएको अवलोकन गर्ने र स्वस्थकर खाजा बनाउने तथा खाने तरिका भन्ने ● स्थानीय स्तरमा प्रयोगमा ल्याइने जडीबुटीको नाम र तिनको प्रयोगको बारेमा कक्षामा छलफल गर्ने ● कपालभाती, अनुलोम विलोम र योगिङ्–जगिङ्को चित्र वा पोस्टर, भिडियो कक्षामा प्रदर्शन गर्ने ● शिक्षकले कपालभाती, अनुलोम विलोम र योगिङ्–जगिङ्को अभ्यास नमुनाका रूपमा प्रदर्शन गर्दै विद्यार्थीलाई अभ्यास गर्न लगाउने ● योगले हाम्रो स्वास्थ्यमा गर्ने फाइदाका बारेमा विद्यार्थीलाई जानकारी दिने	● प्राकृतिक खाना र पत्रु खाना को परिचय र तिनको (जङ्कफुड) महत्त्वभन्न लगाएर। ● विद्यालयमा विद्यार्थीले ल्याएका खाजा स्वस्थकर भए नभएको अवलोकन गरेर। ● स्वस्थकर खाजा बनाउने र खाने तरिका भन्न लगाएर। ● स्थानीय जडीबुटीको नाम भन्न लगाएर। ● कपालभाती, अनुलोम विलोम र योगिङ्–जोगिङ्को अभ्यास गरेको अवलोकन गरेर। ● योगको फाइदा भन्न लगाएर।	१५
पेसा व्यवसाय, पर्यटन आयआर्जन र प्रविधि	स्थानीय पेसा व्यवसाय ,आय आर्जन , प्रविधिको प्रयोगको अवस्था	● नगरभित्रका पर्यटकीय स्थलहरूको नाम भन्न ● नगरपालिकाभित्रका प्रमुख कृषि उत्पादनको	● हाम्रा पर्यटकीय स्थलहरू	● नगरभित्रका पर्यटकीय स्थलहरू ● नगरपालिकाभित्रका प्रमुख कृषि उत्पादन (अन्न ,	● विद्यार्थीहरुलाई नगरक्षेत्र भित्र भएका पर्यटकीय स्थानहरु भ्रमण गर्न लगाएर नाम सूची तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने	● विद्यार्थीहरुलाई नगरक्षेत्रभित्र भएका पर्यटकीय स्थानहरुको नाम भन्न लगाएर	२०

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
		परिचय दिन ● मौसमी र बेमौसमी तरकारी खेतीको परिचय दिन तथा खेती गर्ने कार्यमा सहभागी हुन ● नगरपालिकाभित्रका व्यापारिक केन्द्रहरू र विभिन्न सामग्री खरिद गर्ने स्थलहरूको परिचय दिन	● स्थानीय प्रमुख कृषि उत्पादन ● स्थानीय व्यापारिक केन्द्रहरू	दलहन र तेल बाली) ● मौसमी र बेमौसमी तरकारी खेतीको परिचय ● नगरभित्रका व्यापारिक केन्द्रहरू(गोरुसिंगे बजार , पत्थरकोट बजार ,इमिलिया)	● विद्यार्थीहरुलाई उनीहरुको खेतवारिमा उत्पादन हुने अन्न , दाल र तेल बालीको नाम संकलन गर्न लगाएर कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने ● प्रमुख कृषिबालीको सामान्य परिचय शिक्षकले बताएर छलफल गराउने ● विद्यार्थीहरुलाई उनीहरुको खेतबारीमा उत्पादन हुने मौसमी र बेमौसमी तरकारी बालीको नाम संकलन गर्न लगाएर कक्षमा प्रस्तुत गर्न लगाउने ● शिक्षकले श्रव्यदृश्य सामग्रीको प्रयोग गरी गोरुसिंगे इमिलिया बजार र पत्थरकोट बजारको सामान्य परिचय दिइ त्यहाँ खरिदबिक्री गरिने वस्तुको विवरण खोजी गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने ● मौसमी र बेमौसमि तरकारि बालीको विवरण सहित सामान्य परिचय शिक्षकले बताइ छलफल गराउने। ● विद्यार्थीको घरमा रहेका र गाउँघरमा बनेका सामग्रीको नाम संकलन गर्न लगाउने र शिक्षकले फाटोचित्र देखाइको पहिचान र परिचय दिने	● स्थानीय खेतबारीमा उत्पादन हुने अन्न दाल र तेल बालीको नाम भन्न , लगाएर। ● स्थानीय हाट बजार तथा कृषि बजारमा पाइने सामग्रीहरुको विवरण भन्न लगाएर। ● स्थानीय क्षेत्रमा उत्पादन हुने मौसमी र बेमौसमी तरकारी बालीको नाम भन्न लगाएर। ● मौसमी र बेमौसमी तरकारि बालीको नाम भन्न लगाएर। ● स्थानीय क्षेत्रमा निर्माण गरीन हस्तकलाका सामग्रीहरुको नाम भन्न लगाएर।	
मेरो भविष्य	असल बानी र जीवनोपयोगी सिप विकास	● विद्यार्थी आफूले गर्ने खर्चहरुमा जरुरी खर्च र फजुल खर्च छुट्याउने। ● राम्रो स्पर्श र नराम्रो स्पर्श बारे बुझ्न। ● दुर्व्यवहारबाट बच्ने उपायहरुबारे ज्ञान हासिल गर्न ● सहयोग चाहिनेलाई सहयोग गर्ने बानीको विकास गर्न। ● आफूलाई बुझ्न।	● असल बानी र मितव्ययिता ● असल संस्कार	● विद्यार्थी आफूले गर्ने खर्चहरूमा जरुरी खर्च र फजुल खर्च पहिचान गर्न र छुट्याउन असल बानी) (र मितव्ययिता ● राम्रो स्पर्श र नराम्रो स्पर्शको वारेमा बुझ्न र बुझाउन ● दुव्र्यवहारबाट बच्ने उपाय बारेमा छलफल गर्न) (असल संस्कार ● सहयोग चाहिने व्यक्तिहरुलाई आफूले सकेको सहयोग गर्न।	● सान्दर्भिक दृष्टान्तसहित आवश्यक विषयवस्तुको प्रस्तुति, अन्तरक्रिया, अनुभव आदानप्रदान, छलफल आदि। ● विद्यार्थीहरूले के के कुरामा खर्च गर्छन् छलफल गरी त्यसको सूची बनाउन लगाउने तथा नगरी नहुने खर्च र नगर्दा पनि हुने खर्चका बारेमा प्रस्तुति गराउने। ● बालबालिकाहरूलाई राम्रो स्पर्श र नराम्रो स्पर्श को बारेमा चित्रद्वारा छलफल चलाउने। ● दुर्व्यवहार के हो कसरी हुन्छ भन्ने छलफल चलाउने। ● बालबालिका देखेका भोगेका दुव्र्यवहारको सूची निर्माण गरी दुव्र्यवहारबाट बच्ने उपायको बारेमा छलफल गर्ने। ● स्थानीय समाजमा भएका अशक्त, असहाय, आपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु कोको खोजी गर्न लगाउने र तिनले केके आफैं गर्न सक्छन् तथा के सक्दैनन् भन्ने सूची बनाउन लगाउने तथा उनीहरुलाई हामीले केके सहयोग गर्न सक्छौं भनी कार्ययोजना बनाई सहयोग समेत गर्ने।	● विद्यार्थीहरू आफूले गर्ने खर्चहरूमा जरुरी खर्च र नगर्दा पनि फरक नपर्ने खर्च छुट्याउन लगाउने ● राम्रो स्पर्श र नराम्रो स्पर्शको बारेमा बुझ्न लगाएर ● दुर्व्यवहारबाट बच्ने उपायको बारेमा छलफल गर्न लगाएर ● स्थानीय समाजमा सहयोग आवश्यक भएका व्यक्तिहरुको सूची निर्माण गराएर। ●	१३

विषयवस्तुको विस्तृतीकरण कक्षा ६

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
म र मेरो बुद्धभूमि	बुद्धभूमि नगरपालिकाको प्राकृतिक भौगोलिक राजनैतिक तथा प्रशासनिक विभाजन र अवस्थितिका साथै स्थानीय सरकारको गठन तथा कार्यहरु	● नगरपालिकाको नक्सा कोर्न र मुख्य मुख्य स्थानहरू देखाउन ● वडा कार्यालयबाट प्रदान गरिने सेवा सुविधाहरूको नागरिक वडापत्र) जानकारी प्राप्त गर्न। (● नगरभित्र रहेका सुरक्षा निकायको अवस्थिति थाहा पाउन साथै तिनले प्रदान गर्ने सेवा र सेवा लिने तरिका थाहा पाउन। ● वडा कार्यालयले युवा शिक्षा तथा बालबालिका लागि तय गरेका कार्यक्रमबारे जानकारी हासिल गर्न।	● हाम्रो नगरपालिका	● वडा कार्यालयबाट प्रदान गरिने सेवा सुविधाहरू। (नागरिक वडापत्र) ● नगरपालिकाको नक्सा कोर्न र मुख्य मुख्य स्थानहरू ● नगरभित्र रहेका सुरक्षा निकायको अवस्थिति र सेवा । ● वडा कार्यालयका कामहरुमध्ये युवा शिक्षा तथा बालबालिका लागि तय गरेका कार्यक्रमहरु।	● बुद्धभूमि नगरपालिका को नक्सा वनाई मुख्य स्थानहरु (जस्तै सम्बन्धित वडा कार्यालय, विद्यालय, नजिकको वजार, पालिका कार्यालय, पार्क, ताल ,वनक्षेत्र, ईलाका प्रहरी कार्यालय, नेपाली सेनाको ब्यारेक, स्वास्थ्य चौकी, हुलाक कार्यालय आदि) छुट्याउन लगाउने ● कपिलवस्तु जिल्लामा बुद्धभूमि नगरपालिका देखिने गरी नक्सा कोर्न लगाउने ● विद्यार्थीहरुका अभिभावकहरु वडा कार्यालयमा जानुपरेको कारण सोध्न लगाइ सोको विवरण वनाउन लगाउने। ● वडा कर्मचारी वा पदाधिकारीलाई आमन्त्रण गरी वडावाट प्रदान सेवाको बारेमा छलफल गराउने। ● वडावाट प्राप्त हुने सेवाहरुको सूची बनाई (नागरिक वडापत्र) टाँस गर्न लगाउने। ● नगरको नक्साभित्र सुरक्षा निकायको अवस्थिति बताउँदै त्यहाँबाट प्राप्त हुने सेवाहरुको छलफल गराउने। ● नेपाल प्रहरी सशस्त्र प्रहरी नेपाली सेना र ट्राफिक प्रहरीका सुरक्षाकर्मी बोलाई उनीहरुका सेवाहरुका बारेमा विद्यार्थीसँग छलफल गराउने। ● वडा कार्यालयका वार्षिक स्वीकृत कार्यक्रममध्ये युवा शिक्षा तथा बालबालिकाका लागि तय गरेका कार्यक्रमहरु पहिचान गर्न लगाउने। ● वडा कर्मचारी वा पदाधिकारीलाई आमन्त्रण गरी वडावाट सञ्चालन भएका युवा शिक्षा तथा बालबालिकासम्बन्धी कार्यक्रमहरुका वारेमा छलफल गराउने।	● बुद्धभूमि नगरपालिका नक्सा बनाई मुख्य मुख्य स्थान देखाउन लगाएर । ● वटा ५ वडा कार्यालयबाट प्रदान गरिने कुनै - सेवा सुविधाहरू भन्न लगाएर । ● नगर प्रहरीनेपाल प्रहर,ी सशस्त्र प्रहरी , २ नेपाली सेना र ट्राफिक प्रहरीका सुरक्षाकर्मीका/२ वटा कार्य भन्न लगाएर वडाबाट सञ्चालित युवा शिक्षा तथा- वटा कार्यक्रम भन्न २ बालबालिका सम्बन्धी कुनै लगाएर।	२५
हाम्रो संस्कार र संस्कृति	आफ्नो संस्कार र संस्कृति अनुसार व्यवहार प्रदर्शन र अरुको संस्कार र संस्कृतिको सम्मान	● स्थानीय समुदायका मानिसहरुले अवलम्बन गरेको धर्महरुको परिचय दिन ● आफ्नो जातजातिको संस्कार ,उपनयन ,अक्षरारम्भ ,कर्णभेद) को परिचय दिन (वेदारम्भ ● नगरपालिकाभित्रका प्रमुख	● हाम्रो संस्कार ● प्रमुख धार्मिक स्थल र मेलाजात्रा ● हाम्रो लोक बाजा र लोकनृत्य	● स्थानीय समुदायका मानिसहरुले अवलम्न गरेको धर्महरु हिन्दू बौद्ध र इस्लाम धर्मको परिचय ● आफ्नो जातजातिको संस्कार ,उपनयन ,अक्षरारम्भ ,कर्णभेद) को परिचय (वेदारम्भ ● नगरपालिका भित्रका प्रमुख	● श्रव्यदृश्य साधनको प्रयोग गरी स्थानीय समुदायका मानिसहरुले अवलम्न गरेको धर्महरु हिन्दु बौद्ध र इस्लाम धर्मको परिचय दिने र ति धर्म अगाल्ने विद्यार्थीलाई आफ्नो धर्मको बारेमा भन्न लगाउने ● आफ्नो जातजातिको संस्कार ,उपनयन ,अक्षरारम्भ ,कर्णभेद) को बारे (वेदारम्भमा भन्न लगाउने ● शिक्षकले विद्यार्थीहरूलाई प्रमुख धार्मिक स्थलको अवलोकन भ्रमण गराइ प्रतिवेदन पेश गर्न लगाउने र त्यसको परिचय र महत्त्वको	● हिन्दु बौद्ध र इस्लाम धर्मको परिचय दिन लगाएर। ● स्थानीय लोकगीतको परिचय र महत्व बताउन लगाएर। ● लोकगीत गाउन लगाएर ● स्थानीय स्तरमा प्रचलित लोकबाजाको परिचय र महत्त्व वताउन लगाएर।	२०

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
		धार्मिक स्थलको परिचय दिन ● स्थानीय सम्पदाको पहिचान र संरक्षण गर्न ● स्थानीय स्तरमा मनाइने मेलाजात्राको परिचय दिन ● स्थानीय स्तरमा प्रचलित लोकबाजाको परिचय र महत्त्व वताउन ● विभिन्न जातजातिका पर्व तथा जात्रा गीतको परिचय र महत्व वताउन		धार्मिक स्थल (तारकेश्वर धाम, झडुलामाइ मन्दिर, बडीलवा मन्दिर, प्रकटेश्वर महादेव मन्दिर इमिलिया सितापाइला क्षेत्र वक्डरिया र विभिन्न वडाका मस्जिदहरु) परिचय ● स्थानीय सम्पदा प्राकृतिक र सास्कृतीक सम्पदाको पहिचान र संरक्षण गर्न ● स्थानीय स्तरमा मनाईने मेलाजात्रा (सराय जात्रा, गाइजात्रा, गोरुवेडे मोहम्द जयन्ती)को परिचय दिन ● स्थानीय स्तरमा प्रचलित लोकगीतको परिचय र महत्व ● स्थानीय स्तरमा प्रचलित लोकबाजा (पन्चे बाजा)को परिचय र महत्त्व	बारेमा छलफल गराउने ● शिक्षकले श्रव्यदृश्य सामग्रीको प्रयोग गरी स्थानीय स्तरमा मनाइने मेलाजात्राको परिचय बताइदिने । ● शिक्षकले श्रव्यदृश्य साधनको प्रयोग गरी प्रचलित लोकगीतको परिचय र महत्त्व वताइदिने ● विद्यार्थीलाई आ आफ्नो समुदायमा प्रचलित लोकगीत गाउन-लगाउने र अभ्यास गराउने ● स्थानीय स्तरमा प्रचलित लोकबाजाको परिचय र महत्त्व वताउन	● स्थानीय प्रमुख धार्मिक स्थलको परिचय र महत्त्व बताउन लगाएर । ● स्थानीय स्तरमा भएका प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक क्षेत्रको महत्त्व वताइउन लगाउन । ● स्थानीय स्तरमा मनाइने मेलाजात्राको परिचय वताउन लगाएर ।	
हाम्रो नैतिक मूल्य , मान्यता र सदाचार	असल सामाजिक मूल्य मान्यताको प्रबर्धन ।	● सामाजिक सञ्जालको सामान्य परिचय दिन । ● प्रभावकारी सञ्चार सिपको विकास गर्न ● खुसी र सुखी हुने बानीको अभ्यास गर्न । ● आफूसँग भएका प्रतिभा र क्षमताको स्वमूल्याङ्कन ● आफूसँग भएका प्रतिभा र क्षमताका आधारमा आफ्नो लक्ष्य किटान गर्न । ● परिवार र समाजको जिम्मेवार सदस्य हुनका लागि आवश्यक पर्ने आचरणको पहिचान र अभ्यास गर्न ।	● सामाजिक सञ्जाल र सञ्चार ● आत्मसन्तुष्टि र सामाजिक जिम्मेवारी	● सामाजिक सञ्जालको सामान्य परिचय । ● प्रभावकारी सञ्चार सिप । ● खुसी र सुखी हुने बानीको अभ्यास । ● आफूसँग भएका प्रतिभा र क्षमताको स्वमूल्याङ्कन । ● आफूसँग भएका प्रतिभा र क्षमताका आधारमा आफ्नो लक्ष्य किटान । ● परिवार र समाजको जिम्मेवार सदस्य हुनका लागि आवश्यक पर्ने आचरणको पहिचान र अभ्यास ।	● सामाजिक सञ्जालको सामान्य परिचय महत्त्वका उपयोगका विषयमा जानकारी दिने ● प्रभावकारी सञ्चार सिपको विकासका उपायको बारेमा उपयुक्त विधिको माध्यमबाट प्रष्ट पार्ने । ● खुसी र सुखी हुने बानीको अभ्यास समूह क्रियाकलाप गराउँदै प्रष्ट पार्ने ● आफूसँग भएका प्रतिभा र क्षमताको प्रस्फुटन गर्ने अवसर प्रदान गरी स्वमूल्याङ्कन गराउने । ● आफूसँग भएका प्रतिभा र क्षमताका आधारमा आफ्नो लक्ष्य किटान गर्ने कार्यको अभ्यास गराउने । ● लक्ष्य निर्धारणसम्बन्धी कुनै व्यक्तिको वृत्तचित्र प्रदर्शन गर्ने । ● परिवार र समाजको जिम्मेवार सदस्य हुनका लागि आवश्यक पर्ने आचरणको पहिचान र अभ्यास गराउने	● सामाजिक सञ्जालको सामान्य परिचय महत्त्वका उपयोगका बारेमा भन्न लगाएर । ● प्रभावकारी सञ्चार सिपको विकासका उपायहरू भन्न लगाएर र सञ्चार गरेको अवलोकन गरेर । ● खुसी र सुखी हुने बानीको अभ्यास समूह क्रियाकलापको अवलोकन गरेर । ● प्रतिभा र क्षमताको प्रस्फुटन गरेको अवलोकन गरेर । ● आफ्नो लक्ष्य किटान गरेको सोधेर । ● परिवार र समाजको जिम्मेवार सदस्य हुनका लागि आवश्यक पर्ने आचरण भन्न लगाएर र उक्त आचरणको प्रयोगको अवलोकन गरेर ।	१५
वातावरण संरक्षण र विपद् व्यवस्थापन	विपद् व्यवस्थापन, हरियाली प्रवर्धन र दिगो विकास र वातावरण संरक्षण	● विपद् जोखिम न्यूनीकरणको परिचय दिन ● विपद् पूर्व अपनाइने सजगताको	● विपद् व्यवस्थापन ● प्राकृतिक स्रोत	● विपद् जोखिम न्यूनीकरणको परिचय । ● विपद् पूर्वअपनाइने सजगता ।	● विपद् जोखिम न्यूनीकरण गर्ने उपायलाई चित्र तथा वृत्तचित्रको माध्यमबाट जानकारी गराउने । ● विपद्पूर्व अपनाउनुपर्ने सजगतासम्बन्धी वृत्तचित्र वा पोष्टको	● विपद् जोखिम न्यूनीकरण गर्ने उपाय भन्न लगाएर ● विपद्पूर्व अपनाउनुपर्ने सावधानी भन्न लगाएर।	२०

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
		जानकारी दिन ● विभिन्न विपद्हरुको व्यवस्थापनमा गरिएका प्रयास पहिचान गर्न ● वडामा भएका वन र त्यहाँ पाइने वस्तुको पहिचान गर्न ● घर तथा विद्यालयमा जडीबुटी खेती गर्न र यसको महत्व भन्न ● वडा क्षेत्रमा वृक्षरोपणमा सहभागी हुन ● हरियाली प्रवर्धनको परिचय, महत्त्व, तरिका भन्न र हरियाली प्रवर्द्धनमा सहभागिता हुन ● हरित घर तथा विद्यालयको अवधारणा भन्न ● विद्यालयमा करेसावारीको निर्माणमा सहभागी हुन ● घर, विद्यालय र स्थानीय क्षेत्रमा हुनसक्ने फोहोर तथा प्रदूषण न्यूनीकरणका उपाय पहिचान र अवलम्बन गर्न ● नगरपालिका क्षेत्रमा खानेपानीको स्रोत, वितरण र पानी शुद्धीकरणका स्थानीय उपाय पहिचान गरी अभ्यास गर्न ● नगरपालिकास्तरबाट पूरा गर्न सकिने दिगो विकासका लक्ष्य पहिचान गर्न ● नगरपालिका क्षेत्रमा दिगो विकास र वातावरण संरक्षण तरिका भन्न ● घरवरपरको वातावरणको सरसफाइमा सरिक हुन	र साधन ● हरित विद्यालय ● दिगो विकास	● गुडरुङ नदी कटान व्यवस्थापनमा गरिएका प्रयास पहिचान । ● वडामा भएका वन र उक्त वनमा पाइने वस्तुहरूको पहिचान । ● घर तथा विद्यालयमा जडीबुटी खेती गर्न र यसको महत्व । ● वडा क्षेत्रमा वृक्षरोपणमा । ● हरियाली प्रवर्धनको परिचय, महत्त्व, र हरियाली प्रवर्धन । ● हरित घर तथा विद्यालयको अवधारणा । ● विद्यालयमा करेसाबारीको निर्माण । ● घर, विद्यालय र स्थानीय क्षेत्रमा हुनसक्ने फोहोर तथा प्रदूषण न्यूनीकरणका उपायहरू ● नगरपालिका क्षेत्रमा खानेपानीको स्रोत, वितरण र पानी शुद्धीकरणका स्थानीय उपाय पहिचान ● नगरपालिकास्तरबाट पूरा गर्न सकिने दिगो विकासका लक्ष्य पहिचान । ● नगरपालिका क्षेत्रमा दिगो विकास र वातावरण संरक्षण तरिका ।	माध्यमबाट जानकारी गराउने । ● गुडरुङ नदी कटान नियन्त्रण गर्नको लागि गरिएका प्रयासहरूको जानकारी गराउने । ● वडामा भएका वनको पहिचान गराउने र अवलोकन गराउने अवलोकन वा ती वनसम्बन्धी तयार गरेको भिडियो अवलोकन ● गराएर ती वनमा पाइने वस्तुहरू पहिचान गर्न लगाउने। जलस्रोत), खोला, वन्यजन्तु, वनस्पति, खनिज आदि(● घर तथा विद्यालयमा उत्पादन गर्न सकिने जडीबुटी पहिचान गर्न लगाउने, पहिचान गराउने र जडीबुटी खेती गर्ने तरिका भन्ने ● जडीबुटी खेती गर्नको लागि आवश्यक नर्सरी निर्माण गर्न सकिने कुरा भन्ने र नर्सरी तयार गर्ने विधि भन्ने । ● विद्यालयमा जडीबुटी खेती गर्नको लागि नर्सरी निर्माण गर्न विद्यार्थीहरूलाई सहभागी गराउने । ● विद्यालयमा गरिएको नर्सरीमा भएका औषधिजन्य वनस्पतिको घर तथा विद्यालयमा रोपण गर्न लगाउने ● विद्यालयमा गरिएको नर्सरीबाट उत्पादित बेर्नाहरू बिक्री वितरण गर्ने, गर्न लगाउने ● वडा क्षेत्रमा वृक्षरोपण गर्न विद्यार्थीलाई लगाउने र सहयोग गर्ने । ● हरित घर, हरित विद्यालय भन्ने बारेमा विचार प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● घर वरपरको खाली जग्गा, कौसी, वा अन्य ठाउँमा आवश्यक बिरुवाहरू रोपेर स्वस्थ वातावरण सिर्जना गर्ने हरितगृहको परिचय दिने । ● ऊर्जाको बचत र सही सदुपयोग गर्ने, वातावरणमैत्री व्यवहार गर्ने, वातावरण संरक्षण गर्ने, सुदृढ सिकाइ वातावरण भएको विद्यालयलाई हरित विद्यालय भनिन्छ भनी हरित विद्यालयको परिचय दिने । ● विद्यालयमा करेसाबारी निर्माण गर्ने विधि, सामग्रीको जानकारी दिने र निर्माणमा विद्यार्थीहरूलाई सहभागी गराउने । ● हरितघर तथा विद्यालयको अवधारणालाई जोडेर हरियाली प्रवर्धनको परिचय दिने । ● हरियाली प्रवर्धन गर्दा हुने महत्त्व, हरियाली प्रवर्धन गर्ने तरिका भन्ने र विद्यार्थीहरूलाई सहभागी गराउने । ● स्थानीय क्षेत्रमा हुने प्रदूषणका प्रकार पहिचान गर्न लगाउने	● गुडरुङ नदी कटान नियन्त्रणका प्रयास भन्न लगाएर। ● वडामा भएका वनहरूको नाम भन्न लगाएर। ● जडाका विभिन्न वनमा पाइने वस्तुहरूको पहिचान गर्न लगाएर । ● घर तथा विद्यालयमा उत्पादन गर्न सकिने जडीबुटी भन्न लगाएर। ● जडीबुटी खेतीको लागि विद्यालयमा नर्सरी निर्माणमा सहभागी भए नभएको अवलोकन गरेर। ● नर्सरीमा उत्पादित बेर्ना घर तथा विद्यालयमा रोपण गरे नगरेको अवलोकन गरेर। ● हरितघर तथा विद्यालयको परिचय दिन लगाएर । ● हरितघर तथा विद्यालयअन्तर्गत पर्ने पक्ष भन्न लगाएर । ● विद्यालय तथा घरमा करेसाबारी निर्माण गरे नगरेको, उक्त कार्यमा सहभागी भए नभएको अवलोकन गरेर । ● हरियाली प्रवर्धनको परिचय, यसको महत्त्व र तरिका भन्न लगाएर । ● जलप्रदूषणको परिचय सोधेर । ● जलप्रदूषण हुने कारणहरू भन्न लगाएर । ● जलप्रदूषणबाट देखिएका असरहरू भन्न लगाएर । ● घर तथा विद्यालयमा जलस्रोतको वितरण प्रक्रिया, शुद्धीकरण प्रक्रियाको जानकारी दिन लगाएर । ● दिगो विकासको परिचय दिन लगाएर । ● दिगो विकासका लक्ष्य सोधेर । ● नगरपालिकास्तरबाट पूरा गर्न सकिने दिगो विकासको लक्ष्यहरू भन्न लगाएर। ● वातावरण संरक्षण र दिगो विकासको अन्तरसम्बन्ध भन्न लगाएर ।	

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
					हावा), पानी, जमिन, ध्वनि आदि(● उक्त प्रदूषण हुने कारण र असरमा छलफल गराउने। ● जल, वायु, ध्वनि, जमिनको प्रदूषणलाई न्यूनीकरण गर्ने उपायमा छलफल गराउने ● नगरपालिका क्षेत्रमा भएका खानेपानीका स्रोतको पहिचान गर्न लगाउने। ● घर तथा विद्यालयमा आउने खानेपानीको वितरण प्रक्रिया तथा शुद्धीकरण विधिको बारेमा छलफल गराउने। ● दिगो विकासका लक्ष्यहरूको जानकारी गराउने र नगरपालिकास्तरबाट दिगो विकासको लक्ष्य पूरा गर्न सकिने लक्ष्यहरू पहिचान गराउन ● घर तथा विद्यालयमा प्रयोग गरिने पिउने पानीको शुद्धीकरण प्रक्रियामा छलफल गराउने। ● वातावरण संरक्षण गर्ने तरिकाहरू श्रव्यदृश्य सामग्रीको माध्यमबाट प्रदर्शन गर्ने र वातावरण संरक्षणमा सहभागी गराउन		
स्वास्थ्य पोषण सरसफाइ र खेलकुद	●स्वास्थ्य सरसफाइ ,पोषण , योग तथाप्राणायाम र स्थानीय खेलको अभ्यास ●प्राकृतिक चिकित्सा पद्दतिमा खानपिन र उपवासको महत्त्व।	● घरवरपरको वातावरणको सरसफाइमा सरिक हुन ● स्थानीय खेलकुदको पहिचान र अभ्यास गर्न ● प्राकृतिक चिकित्सा पद्दतिमा खानपिन र उपवासको महत्त्व बताउन । ● स्थानीय जडीबुटी- जस्तै तुलसी, टोप्रेझार बोझो (ब्राह्मी), हलेदो , असुरो, बकाइनोको पहिचान र उपयोग।	● वातावरणको सरसफाइ ● स्थानीय खेलकुद ● प्राकृतिक चिकित्सा ● स्थानीय जडीबुटी	● घरवरपरको वातावरणको सरसफाइ ● स्थानीय खेलकुद भलिबल र) को परिचय र अभ्यास (फुटबल ● प्राकृतिक चिकित्सा पद्दतिमा भोजन चिकित्सा खानपान र उपवासको महत्त्व। ● स्थानीय जडीबुटीको पहिचान र उपयोग।	● सफा घर आँगनको चित्र प्रस्तुत गरेर घरवरपरको वातावरण सरसफाइका कार्यहरुका बारेमा छलफल गराउने। ● स्थानीय स्तरमा बालबालिकाले खेल्ने खेलहरुको सूची बनाएर कुनै तीनवटा खेलहरुमा अभ्यास गराउने। ● प्राकृतिक चिकित्सामा जानकार व्यक्तिलाई स्रोत व्यक्तिको रुपमा बोलाएर खानपान र उपवाससम्बन्धी अन्तरक्रिया गराउने। ● स्थानीय स्तरमा पाइने जडीबुटीहरुको प्रयोगको बारेमा छलफल गराएर तुलसी, टोप्रेझार बोझो (ब्राह्मी), हलेदो , असुरो, बकाइनोको पहिचान र उपयोग गर्ने सघाउने।	● सफा घर आँगनको सरसफाइका कार्यहरु सामग्रीको को बारेमा प्रश्नोत्तर गराएर। । ● स्थानीय स्तरमा बालबालिकाले खेल्ने खेलहरुको सूची बनाइ कुनै तीन वटा खेलहरुको अवलोकन गरेर। ● प्राकृतिक चिकित्सामा खानपिन र उपवास महत्व बताउन लगाएर । ● स्थानीय स्तरमा पाइने जडीबुटीहरुको संकलन गर्न लगाएर ● ती जडीबुटी तुलसी, टोप्रेझार बोझो (ब्राह्मी), हलेदो , असुरो, बकाइनोको पहिचान गर्न लगाएर।	१५
पेसा व्यवसाय , पर्यटन आयआर्जन र प्रविधि	स्थानीय पेसा व्यवसाय आय , प्रविधिको महत्त्व र ,आर्जन सम्भावना	● बुढ्ढी ताल सेखिनिया सिमसार , क्षेत्र, रामलक्ष्मण ताल बृजा , हरिहरपुर तालको परिचय ,ताल र आर्थिक तथा पर्यटकीय महत्त्व बताउन ● बुद्धभूमि नगरपालिकामा पर्यटन व्यवसायको सम्भावना र प्रबर्धनका उपाय भन्न	● पर्यटकीय स्थल र पर्यटन व्यवसायको सम्भावना ● पशुपालनको परिचय र महत्त्व ● स्थानीय परम्परागत प्रविधि	● बुढ्ढी ताल सेखिनिया सिमसार , क्षेत्र, रामलक्ष्मण ताल बृजा , हरिहरपुर तालको परिचय ,ताल र आर्थिक तथा पर्यटकीय महत्त्व। ● बुद्भूमि नगरपालिकामा पर्यटन व्यवसायको सम्भावना र प्रबर्धनका उपाय। ● हाम्रा नगरभित्र अवस्थित धार्मिक	● बुढ्ढी तालसेखिनिया सिमसार क्षेत्र ,, रामलक्ष्मण ताल बृजा , हरिहरपुर तालको परिचय र आर्थिक तथ ,ताल ा पर्यटकीय महत्त्व प्रस्तुत गर्न लगाउने। ● विद्यार्थीहरुलाई नगरक्षेत्रका पर्यटकीय क्षेत्रको अवलोकन भ्रमण गराएर ती क्षेत्रको पर्यटन विकासको सम्भावनाको बारेमा प्रतिवेदन लेखन गर्न लगाएर प्रवर्धन गर्ने उपायहरुबारे कक्षामा छलफल गराउने । ● हाम्रा नगरभित्र अवस्थित धार्मिक तथा पर्यटकीय क्षेत्रको संरक्षण	● बुढ्ढी तालसेखिनिया सिमसार क्षेत्र ,, रामलक्ष्मण ताल हरिहरपुर तालको ,बृजा ताल , परिचय र आर्थिक तथा पर्यटकीय महत्त्वको वर्णन गर्न लगाएर। ● नगरपालिका क्षेत्रका प्रमुख पर्यटकीय क्षेत्रहरुको परिचय दिन लगाएर। ● स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रहरुको नाम र महत्त्व भन्न लगाएर।	२०

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
		● हाम्रा नगरभित्र अवस्थित धार्मिक तथा पर्यटकीय क्षेत्रको संरक्षण तथा प्रबर्धनका तरिका तथा उपायको खोजी गर्न ● पशुपालनअन्तर्गत उन्नत भैँसी , कुखुरा पालनको परिचय ,बाख्रा दिन र महत्त्व बताउन ● स्थानीय परम्परागत प्रविधिअन्तर्गत ढिकी केलको ,जाँते , परिचय दिन		तथा पर्यटकीय क्षेत्रको संरक्षण तथा प्रबर्धनका तरिका तथा उपाय । ● पशुपालनअन्तर्गत उन्नत भैँसी , कुखुरा पालनको परिचय र ,बाख्रा महत्त्व । ● स्थानीय परम्परागत प्रविधिअन्तर्गत ढिकी केलको ,जाँते , परिचय ।	तथा प्रबर्धनका तरिका तथा उपायको बारेमा समूहमा छलफल गराएर कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● विद्यार्थीहरुलाई गाई भैँसी तथा बाख्रा पालनको परिचय तथा महत्त्वको बारेमा समूहमा छलफल गराएर प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● स्थानीय परम्परागत प्रविधिअन्तर्गत ढिकी केलको ,जाँते , परिचय र महत्त्व भन्न लगाउने ।	● विद्यार्थीहरुलाई पशुपालनको महत्त्वको वर्णन गर्न लगाएर । ● स्थानीय परम्परागत प्रविधिअन्तर्गत ढिकी , केलको प्रयेग गर्न लगाएर । ,जाँते	
मेरो भविष्य	असल बानी र जीवनोपयोगी सिप विकास	● परिवारको आम्दानीको स्रोत थाहा पाउन । ● परिवारको खर्च पत्ता लगाउन । ● सहयोग र समन्वयको अर्थ बताउन । ● आफूलाई बुझ्न ।	● पारिवारिक आम्दानी तथा खर्च ● सहयोग र आत्मजागरण	● पारिवारिक आम्दानी तथा खर्च ● सहयोग र समन्वयको अवधारणा र अर्थ (सहयोग र आत्मजागरण) ● सहयोग आवश्यक पर्ने मानिस र उनीहरूका लागि गर्नुपर्ने सहयोग पहिचान, महसुसीकरण । ● आत्म जागरणको परिचय र अनुभूति	● परिवारका सदस्यहरूसँग छलफल गरी परिवारको आम्दानी तथा खर्च विवरण तयार गर्न लगाउने र कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● चुहिने गाग्राको विधिको प्रयोग गरी परिवारका आवश्यक खर्च र अनावश्यक खर्चको विश्लेषण गर्न लगाउने र सो अभ्यास परिवारमा बसेर गर्न गृहकार्य दिने । ● आफूलाई समस्या वा आपत विपद पर्दा अरुको मद्दत आवश्यक पर्ने कुराको बारेमा छलफल गर्ने । ● आफूलाई आवश्यक पर्दा अरुबाट लिइने र अरुलाई पर्दा आफूले गर्ने पारस्परिक मद्दत वा सहायता नै सहयोग भएको कुराको बोध गराउने । ● हामीलाई आवश्यक सहयोग गर्ने व्यक्ति तथा संस्थाहरुको सूची निर्माण तिनीहरुको काम के हो पत्ता लागउन सहजीकरण गर्ने । ● सान्दर्भिक भिडियो प्रदर्शन गर्ने र त्यसको समीक्षा गर्ने छलफल एवं अन्तरक्रिया गर्ने । ● विद्यार्थीहरूलाई आफ्ना सबल र कमजोर पक्षको पहिचान गर्न सहजीकरण गरी कमजोर पक्ष सुधार गर्न सबल पक्षलाई झन् सबल बनाउन सहजीकरण गर्ने । विद्यार्थीहरुलाई आफ्नो क्षमताको पहिचान गराई आत्म जागरण गराउने ।	● परिवारको आम्दानी स्रोतको चित्रसहित सूची निर्माण गर्न लगाएर । ● परिवारले गर्ने खर्चको चित्र सहित सूची निर्माण गर्न लगाएर । ● स्थानीय समुदायमा सहयोग आवश्यक पर्ने व्यक्तिहरूको पहिचान गर्न लगाउने र कसरी सहयोग गर्न सकिन्छ भन्ने विषयमा प्रतिवेदन तयार गर्न लगाएर । ● समन्वयको गर्नुपर्ने वा सहयो गर्ने संस्थाहरुको नाम लेख्न लागाई कामको सूची निर्माण गराएर । ● विद्यार्थीलाई आफ्ना सबल र कमजोर पक्षको विश्लेषण गरी सूची तयार गर्न लगाएर ।	१३

विषयवस्तुको विस्तृतीकरण कक्षा ७

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
म र मेरो बुद्धभूमि	बुद्धभूमि नगरपालिकाको प्राकृतिक राजनीतिक ,भौगोलिक , तथा प्रशासनिक विभाजन र अवस्थितिका साथै स्थानीय सरकारको गठन तथा कार्यहरु	● जिल्लाको नक्सा कोर्न र आफ्नो नगरपालिकाका मुख्य मुख्य स्थान, नदी, धार्मिक स्थल देखाउन। ● नगरभित्रका गौरवका आयोजनाको परिचय दिन ● बुद्धभूमि नगरपालिकाको शैक्षिक अवस्था वर्णन गर्न ● नगरपालिकाले शिक्षा, बालबालिका तथा युवाका लागि तय गरेका कार्यक्रमबारे जानकारी प्राप्त गर्न ● नगरपालिकाबाट प्रदान गरिने सेवा सुविधाको बारेमा भन्न। ● नगर कार्यपालिका, व्यवस्थापिका र न्यायिक समितिको (नगर सभा) गठन प्रक्रिया भन्न	● हाम्रो नगरपालिका	● जिल्लाको नक्सा र आफ्नो नगरपालिकाका भित्रकाकम मुख्य मुख्य स्थल । ● नगर गौरवका आयोजना ● बुद्धभूमि नगरपालिकाको शैक्षिक अवस्था ● नगरपालिकाले शिक्षा, बालबालिका तथा युवाका लागि तय गरेका कार्यक्रमहरु ● नगरपालिकाबाट प्रदान गरिने सेवा सुविधा। नगर कार्यपालिका, व्यवस्थापिका र न्यायिक समितिको गठन प्रक्रिया	● नक्सा बनाउने विभिन्न विधिहरुको प्रयोग गरी कपिलवस्तु जिल्लाको नक्सा कोर्ने अभ्यास गराउने। ● बुद्धभूमि नगरपालिकाको नक्साभित्र मुख्य मुख्य स्थान सडक नदी ताल वनक्षेत्र विद्यालय बजार क्षेत्रलगायत धार्मिक पर्यटकीय स्थलहरुलाई संकेतका आधारमा देख्न लगाउने । ● नगरपालिकाको विभिन्न वर्षका रातो किताबको प्रयोग गरी गौरवका योजनाहरु पहिचान गर्न लगाउने। ● नगरगौरवका आयोजनाहरुको सूची बनाएर प्रस्तुत गर्ने। ● नगरगौरवका आयोजनावाट हुने फाइदाका बारेमा भन्न लगाउने । ● नगरपालिकाभित्रको शैक्षिक अवस्था (साक्षरता दर शैक्षिक संस्थाहरुको विवरण) को जानकारी गराउने। ● नगरपालिकाका सम्मन्धित शाखाका कर्मचारीलाई आमन्त्रण गरी शिक्षा बालबालिका तथा युवाका लागि तय गरेका कार्यक्रमका बारेमा जानकारी दिन लगाउने। ● नगरपालिकाकाले प्रदान गर्ने सेवाहरुको सूची बनाउन लगाएर आवश्यक जानकारी दिने । ● नगर कार्यपालिका, व्यवस्थापिका र न्यायिक समितिको गठन प्रक्रियाको चार्ट प्रदर्शन गरी जानकारी प्रदान गर्ने।	● कपिलवस्तु जिल्लाको नक्सा कोरेको अवलोकन गरेर। ● जिल्लाको नक्सामा तोकिएको क्षेत्र देखाउन लगाएर। ● नगर गौरवका योजनाहरुको सूची बनाउन लगाएर। ● आफ्नो विद्यालयको नजिकमा सञ्चालित नगर गौरवका योजनाको महत्त्व भन्न लगाएर। ● नगरपालिका भित्रको शैक्षिक अवस्थाको वर्णन गर्न लगाएर। ● नगरपालिकाका शिक्षा बालबालिका तथा युवाका लागि तय गरेका कार्यक्रमका बारेमा भन्न लगाउने। ● नगरपालिकाका ले प्रदान गर्ने सेवाहरुको सुचि वनाउन लगाएर। ● नगर कार्यपालिका, व्यवस्थापिका र न्यायिक समितिको गठन प्रक्रियाका बारेमा चार्ट प्रदर्शन गर्न लगाउने ।	२५
हाम्रो संस्कार र संस्कृति	आफ्नो संस्कार र संस्कृतिअनुसार व्यवहार प्रदर्शन गर्न र अरुको संस्कार र	● स्थानीय जातजातिले अवलम्बन गरेको धर्महरुको परिचय दिन ● आफ्नो जातजातिको संस्कारको)	● हाम्रो संस्कार ● प्रमुख धार्मिक स्थल र	● स्थानीय समुदायका मानिसहरुले अवलम्बन गरेका धर्महरु हिन्दु बौद्ध र इस्लाम धर्मको परिचय (ग्रन्थ , प्रवर्तक र विश्वास ,सम्प्रदाय)	● स्थानीय समुदायका मानिसहरुले अवलम्न गरेको धर्महरु हिन्दु बौद्ध र इस्लाम धर्मको , परिचय(ग्रन्थ सम्प्रदाय प्रवर्तक विश्वास) बारेमा	● हिन्दु बौद्ध र इस्लाम धर्मको परिचय बारेमा , शिक्षकले बताउन लगाएर। ● आफ्नो जातजातिको संस्कारको	२०

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
	संस्कृतिको सम्मान	, विवाह ,समावर्तन ,केशान्त (अन्त्येष्टि संस्कार परिचय दिन ● नगरक्षेत्रका प्रमुख धार्मिक स्थलको परिचय दिन ● स्थानीय सम्पदाको पहिचान र संरक्षण गर्न ● स्थानीय स्तरमा मनाइने मेलाजात्राको परिचय र महत्त्व बताउन ● स्थानीय स्तरमा प्रचलित विभिन्न जातिका लोकगीतको परिचय र महत्त्व बताउन र संकलन गर्न । ● स्थानीय स्तरमा प्रचलित लोकबाजाको परिचय र महत्त्व वताउन	मेलाजात्रा ● हाम्रो लोक बाजा र लोकनृत्य	● आफ्नो जातजातिको संस्कारको ,केशान्त) परिचय दिन (अन्त्येष्टि संस्कार , विवाह ,समावर्तन ● नगरपालिकाभित्रका प्रमुख धार्मिक स्थल (रामघाट क्षेत्र, निलकण्ठ मन्दिर गोरुसिगें बैकुन्ठ धाम इमिलिया सितापाइला क्षेत्र वक्डरिया र विभिन्न वडाका मस्जिदहरु) परिचय ● स्थानीय सम्पदा प्राकृतिक र सांस्कृतिक सम्पदाको पहिचान र संरक्षण गर्न ● स्थानीय स्तरमा मनाइने मेलाजात्रा (सराय जात्रा, गाइजात्रा, गोरुवेडे ताहाजिया)को परिचय र महत्त्व ● स्थानीय स्तरमा प्रचलित विभिन्न जातिका लोकगीतको परिचय र महत्त्व संकलन ● स्थानीय स्तरमा प्रचलित लोकबाजा (पन्चे बाजा , डफला ढोलक र स्थानीय जातिका बाजा) को परिचय र महत्त्व	शिक्षकले बताउने ● आफ्नो जातजातिको संस्कारको अन्त्येष्टि संस्कार , विवाह ,समावर्तन ,केशान्त) परिचय दिन लगाउने (● विभिन्न धर्मगुरुसँग छलफल र अन्तरक्रिया गर्ने ● स्थानीय सांस्कृतिक तथा प्राकृतिक सम्पदाको अवलोकन भ्रमण र प्रतिवेदन लेखन गराई शिक्षकले छलफल गराउने । ● शिक्षकले श्रव्यदृश्य सामग्रीको प्रयोग गरी स्थानीय स्तरमा मनाइने मेलाजात्राको परिचय र महत्त्व बताइदिने । ● शिक्षकले विद्यार्थीहरूलाई प्रमुख धार्मिक स्थलको अवलोकन भ्रमण गराएर प्रतिवेदन पेस गर्न लगाउने र त्यसको परिचय र महत्त्वको बारेमा छलफल गराउने ● शिक्षकले श्रव्यदृश्य साधनको प्रयोग गरी प्रचलित लोकगीतको परिचय र महत्व वताइदिने ● विद्यार्थीलाई आ आफ्नो समुदायमा-प्रचलित लोकगीत गाउन लगाउने र अभ्यास गराउने ● आ आफ्नो समुदायमा प्रचलित लोकगीत-संकलन गरी विद्यार्थीलाई कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● शिक्षकले स्थानीय स्तरमा प्रचलित लोकबाजाको परिचय र महत्त्व वताउने ● स्थानीय लोकबाजा कुनै एकको संकलन खोजी गरी कक्षामा प्रदर्शन गर्न लगाउने ।	परिचय भन्न लगाएर । ● प्रचलित लोकगीतको परिचय र महत्व बताउन लगाएर । ● समुदायमा प्रचलित लोकगीत गाउन लगाएर ● स्थानीय स्तरमा प्रचलित लोकबाजाको परिचय र महत्त्व वताउन लगाएर ● प्रमुख धार्मिक स्थलको परिचय र महत्त्वको बताउन लगाएर ● स्थानीय सास्कृतिक तथा प्राकृतिक सम्पदाको परिचय र महत्व बताउन लगाएर । ● स्थानीय स्तरमा मनाइने मेलाजात्राको परिचय र महत्त्व बताउन लगाएर ।	
हाम्रो नैतिक मूल्य , मान्यता र सदाचार	असल सामाजिक मूल्य मान्यताको प्रबर्धन ।	● सामाजिक सञ्जालको महत्त्व र उचित प्रयोग गर्न । ● असल नागरिक हुन आवश्यक सिपहरू पहिचान गरी प्रयोग गर्न । ● घर/विद्यालयमा हुने सामान्य विवाद र	● सामाजिक सञ्जालको महत्त्व ● स्वमूल्याङ्नव र आत्मसन्तुष्टि	● सामाजिक सञ्जालको महत्त्व र उचित प्रयोग । ● असल नागरिक हुन आवश्यक सिप पहिचान गरी प्रयोग । ● घर÷विद्यालयमा हुने सामान्य विवाद र झगडामा मध्यस्थता गर्ने सिपको विकास ।	● सामाजिक सञ्जालको परिचय र उदाहरण भन्न लगाउने । ● सामाजिक सञ्जालको महत्त्व भन्ने र उचित प्रयोग गर्ने तरिका भन्ने। ● असल नागरिक हुन आवश्यक सिपहरूको	● सामाजिक सञ्जालको परिचय दिन लगाएर। ● सामाजिक सञ्जालको महत्त्व भन्न लगाएर र उचित प्रयोग गरे नगरेको अवलोकन गरेर । ● असल नागरिक हुन आवश्यक सिपको भन्न लगाएर।	१५

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
		झगडामा मध्यस्थता गर्ने सिपको विकास गर्न ● असल स्वभावको प्रयोग गर्दै खुसी र सुखी हुने बानीको अभ्यास गर्न । ● आफूसँग भएका प्रतिभा र क्षमताको स्वमूल्याङ्कन गरी निश्चित लक्ष्यका साथ अघि बढ्ने क्षमताको अभ्यास गर्न । ● परिवार र समाजको जिम्मेवार सदस्य हुनका लागि आवश्यक पर्ने आचरणको पहिचान गरी सोको अभ्यास र प्रदर्शन गर्न ।	● असल नागरिक र सामाजिक जिम्मेवारी	● असल स्वभावको प्रयोग गर्दै खुसी र सुखी हुने बानीको अभ्यास । ● आफूसँग भएका प्रतिभा क्षमताको स्वमूल्याङ्कन गरी निश्चित लक्ष्यका साथ अघि बढ्ने क्षमताको अभ्यास। ● परिवार र समाजको जिम्मेवार सदस्य हुनका लागि आवश्यक पर्ने आचरणको पहिचान ,अभ्यास र प्रदर्शन ।	पहिचान गर्न लगाउने र आवश्यक पृष्ठपोषण दिने । ● पहिचान गरिएका सिपको प्रयोग गर्ने अभ्यास गराउन । ● घर÷विद्यालयमा हुने सामान्य विवाद र झगडामा मध्यस्थता गर्ने सिपको विकाससम्बन्धी वृत्तचित्र प्रस्तुत गर्ने र मध्यस्थताको भूमिका अभिनय गराउने । ● असल स्वभावको प्रयोग गर्दै खुसी र सुखी हुने बानीको अभ्यास गराउने । ● प्रत्येक विद्यार्थीहरूलाई आ–आफ्नो प्रतिभा प्रस्तुत गर्न लगाउने र आफूले लिएको लक्ष्य भन्न लगाउने । ● आफूसँग भएका प्रतिभा र क्षमताको स्वमूल्याङ्कन गरी निश्चित लक्ष्यकासाथ अघि बढ्ने क्षमताको अभ्यास गराउने । ● परिवार र समाजको जिम्मेवार सदस्य हुनका लागि आवश्यक पर्ने आचरणको पहिचान गराउने र सोको अभ्यास र प्रदर्शन गर्न लगाउने र यसको लागि आवश्यक पृष्ठपोषण भूमिका अभिनय गर्ने ।	● पहिचान गरिएका सिपको प्रयोगको अवलोकन गरेर । ● असल स्वभावको प्रदर्शन गरेको अवलोकन गरेर। ● जीवनमा आफ्नो लक्ष्य भन्न सके नसकेको अवलोकन गरेर । ● आफूसँग भएका प्रतिभा र क्षमताको स्वमूल्याङ्कन गरेको अवलोकन गरेर। ● परिवार र समाजको जिम्मेवार सदस्य हुनका लागि आवश्यक पर्ने आचरणलाई व्यवहारमा अवलम्बन गरे नगरेको अवलोकन गरेर।	
वातावरण संरक्षण र विपद् व्यवस्थापन	विपद् व्यवस्थापन, हरियाली प्रवर्धन र दिगो विकास र वातावरण संरक्षण	● वडास्तरमा विपद् व्यवस्थापनका लागि गरिएका प्रयास भन्न र सहभागी हुन ● वडास्तरमा प्रकोप व्यवस्थापनमा संलग्न सामाजिक संस्थाहरूले गरेका कार्यहरू भन्न ● वडाभित्रका सामुदायिक वनको परिचय, महत्त्व, फाइदा भन्न . ● वनस्पति तथा वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण र कानुनी व्यवस्थाको विद्यमान अवस्था । ● हरित विद्यालय आवश्यकता तथा महत्त्व भन्न । ● घर र विद्यालयमा करेसाबारी र पुष्प	● विपद व्यवस्थापन ● प्राकृतिक स्रोत र साधन ● हरित विद्यालय ● दिगो विकास	● स्थानीयस्तरमा हुने विपद् जोखिम न्यूनीकरणका उपाय । ● वडास्तरमा प्रकोप व्यवस्थापनका लागि गरिएका प्रयास र सहभागिता । ● नगरस्तरमा प्रकोप व्यवस्थापनमा संलग्न सामाजिक संस्थाले गरेका कार्य . ● वडाभित्रका सामुदायिक वनको परिचय, महत्त्व, फाइदा । ● वनस्पति तथा वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण र कानुनी व्यवस्थाको विद्यमान अवस्था । ● हरित विद्यालय आवश्यकता तथा महत्त्व ● घर र विद्यालयमा करेसावारी र पुष्प बगैँचाको र्माण,उत्पादन, बजारीकरण ।	● स्थानीय तहमा घट्न सक्ने सम्भाव्य विपद्का बारेमा ● विद्यार्थीलाई कक्षामा भन्न लगाउने र आवश्यक पृष्ठपोषण दिने । ● विपद् जोखिम न्यूनीकरणका उपायहरूको सूची तयार गरी कक्षामा छलफल गर्ने । ● विपद् पूर्व तयारीको अभ्यास गराउने । ● वडास्तरमा विपद् व्यवस्थापनका लागि गरिएका प्रयास भन्ने र विपद् व्यवस्थापनमा विद्यार्थीलाई सहभागी गराउने । ● नगरस्तरमा प्रकोप व्यवस्थापनमा संलग्न सामाजिक संस्थाले गरेका कार्यहरू भन्ने ● वातावरण स्वच्छ राख्दा हुने फाइदाका	● स्थानीय तहमा घट्न सक्ने सम्भाव्य विपद्हरू भन्न लगाएर । ● विपद् जोखिम न्यूनीकरणका उपायहरू प्रस्तुत गर्न लगाएर । ● विपद् पूर्व तयारीको अभ्यासको अवलोकन गरेर . ● वडास्तरमा विपद् व्यवस्थापनका लागि गरिएका प्रयास भन्न लगाएर । ● विपद् व्यवस्थापनमा संलग्न सामाजिक संस्थाहरूले गरेका कार्यहरू भन्न लगाएर । ● नगरस्तरमा प्रकोप व्यवस्थापनमा संलग्न सामाजिक संस्थाले गरेका कार्यहरू के के हुन् । ● वातावरण स्वच्छ राख्दा हुने फाइदा भन्न	२०

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
		बगैँचाको निर्माण, उत्पादन, बजारीकरण। ● घरायसी उपयोग भइसकेको पानीको व्यवस्थापनअन्तर्गत सोकपिट निर्माण गर्न र करेसाबारीमा उपयोग गर्न ● घरायसी ठोस फोहोरको व्यवस्थापन अन्तर्गत गड्यौले मल कम्पोस्टिङ , मल बनाउन र उपयोग गर्न ● दिगो विकास र हरित विद्यालयको अन्तरसम्बन्ध वर्णन गर्न ● दिगो विकास र वातावरण संरक्षणका लागि विद्यार्थी, विद्यालय र समुदायको भूमिका पहिचान गर्न र अवलम्बन गर्न		● घरायसी उपयोग भइसकेको पानीको व्यवस्थापन अन्तर्गत सोकपिट निर्माण र करेसाबारीमा उपयोग। ● घरायसी ठोस फोहोरको व्यवस्थापनअन्तर्गत गँड्यौले मल निर्माण र उपयोग ● दिगो विकास र हरित विद्यालयको अन्तरसम्बन्ध। ● दिगो विकास र वातावरण संरक्षणका लागि विद्यार्थी, विद्यालय र समुदायको भूमिका पहिचान।	बारेमा छलफल गर्ने। ● वडाभित्रका सामुदायिक वनको परिचय, महत्त्व, फाइदा भन्ने। ● वडाभित्रका सामुदायिक वनमध्ये कुनै एक वनको भ्रमण गराई उक्त वनमा रहेका वस्तुको विवरण तयार गरी कक्षमा प्रस्तुत गर्न लगाउने। ● वनस्पति तथा वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण र कानुनी व्यवस्थाको विद्यमान अवस्था भन्ने। ● हरितघर र विद्यालयको अर्थ भन्ने। ● विद्यालय हरियाली प्रवर्धन कार्यक्रमको योजना निर्माण गरी लागू गराउने जन्म दिनको) अवसरमा बालबालिकाले विद्यालयमा बिरुवा रोप्ने अभ्यास गराउने। ● विद्यार्थीहरूलाई स्थानीय स्तरमा रहेका नमूना हरित विद्यालयको अवलोकन भ्रमण गराउने। ● नमूना हरित विद्यालयका डकुमेन्ट्री प्रदर्शनी गर्ने। ● घरायसी उपयोग भइसकेको पानीको व्यवस्थापनअन्तर्गत करेसाबारीमा उपयोग गर्ने तरीकाको प्रयोगात्मक अभ्यास गराउने। ● घरायसी ठोस फोहोरको व्यवस्थापनअन्तर्गत गँड्यौले मल निर्माण र उपयोगको छलफल गर्ने। ● दिगो विकास र हरित विद्यालयको अन्तरसम्बन्ध बारे छलफल गराउने। ● दिगो विकास र वातावरण संरक्षणका लागि विद्यार्थी, विद्यालय र समुदायको भूमिका पहिचान र सहभागिता विषय अन्तरक्रिया सञ्चालन गर्ने।	लगाएर। ● वडाभित्रका सामुदायिक वनको परिचय, महत्व, फाइदा भन्न लगाएर। ● वनस्पति तथा वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण र कानुनी व्यवस्थाको विद्यमान अवस्था भन्न लगाएर। ● हरितघर र विद्यालयको अर्थ भन्न लगाएर। ● घर र विद्यालयमा करेसाबारी र पुष्प बगैँचाको निर्माण गरेको अवलोकन गरेर र अभिभावकको प्रतिक्रिया लिन लगाएर। ● घरायसी उपयोग भइसकेको पानीको व्यवस्थापन गरी करेसाबारीमा उपयोगको अवलोकन गरेर। ● घरायसी ठोस फोहोरको व्यवस्थापन अन्तर्गत गँड्यौले मल निर्माण र उपयोगको अवलोकन गरेर । ● दिगो विकास र हरित विद्यालयको अन्तरसम्बन्ध भन्न लगाएर। ● दिगो विकास र वातावरण संरक्षणका लागि विद्यार्थी, विद्यालय र समुदायको भूमिका भन्न लगाएर।	
स्वास्थ्य पोषण सरसफाइ र खेलकुद	● स्वास्थ्य सरसफाइ ,पोषण , योग तथा प्राणायाम र स्थानीय खेलको अभ्यास ● प्राकृतिक चिकित्सा पद्दतिमा वायु उपचार र मालिस उपचारको महत्त्व।	● विद्यालयको वातावरणको सरसफाइमा सरिक हुन ● स्थानीय खेलकुदको पहिचान र अभ्यास गर्न ● प्राकृतिक चिकित्सा पद्दतिमा वायु उपचार र मालिस उपचारको महत्त्व	● वातावरणको सरसफाइ ● स्थानीय खेलकुद ● प्राकृतिक चिकित्सा	● विद्यालयको वातावरणको सरसफाइ ● स्थानीय खेलकुद को परिचय र (कुनै तीन खेल) अभ्यास ● प्राकृतिक चिकित्सा पद्दतिमा मालिस र वायु उपचारको महत्त्व ● स्थानीय जडीबुटीको पहिचान र उपयोग।	● सफा विद्यालयको चित्र प्रस्तुत गरेर विद्यालय वरपरको वातावरण सरसफाइका कार्यहरुका बारेमा छलफल गराउने। ● स्थानीय स्तरमा बालबालिकाले खेल्ने खेलहरुको सूची बनाइ कुनै तीन वटा खेलहरुमा अभ्यास गराउने।	● सफा विद्यालयको सरसफाइका कार्यहरु सामग्रीको को बारेमा प्रश्नोत्तर गराएर। । ● स्थानीय स्तरमा बालबालिकाले खेल्ने खेलहरुको सूची बनाइ कुनै तीन वटा खेलहरुको अवलोकन गरेर। ● प्राकृतिक चिकित्सामा मालिस र वायु	१५

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
		बताउन । ● स्थानीय जडीबुटी पारिजात, बेल, आँक, सिमली, दुबो र सर्पगन्धाकाको पहिचान र उपयोग ।	● स्थानीय जडीबुटी		● प्राकृतिक चिकित्सामा जानकार व्यक्तिलाई स्रोत व्यक्तिको रुपमा बोलाएर मालिस र वायु उपचारसम्बन्धी अन्तरक्रिया गराउने । ● स्थानीय स्तरमा पाइने जडीबुटीहरुको प्रयोगका बारेमा छलफल गराएर पारिजात, बेल, आँक, सिमली, दुबो र सर्पगन्धाकाको पहिचान र उपयोग गर्ने सघाउने ।	उपचारको महत्त्व बताउन लगाएर । ● स्थानीय स्तरमा पाइने जडीबुटीहरुको संकलन गर्न लगाएर । ● ती जडीबुटी पारिजात, बेल, आँक, सिमली, दुबो र सर्पगन्धाको पहिचान गर्न लगाएर ।	
पेसा व्यवसाय , पर्यटन आयआर्जन , र प्रविधि	स्थानीय पेसा व्यवसाय आय , आर्जन र प्रविधिको महत्त्व र सम्भावना	● तारकेश्वर मन्दिर, नीलकण्ठेश्वर महादेव झडुलामाइ ,समयमाइ मन्दिर , मन्दिरको परिचय दिन र आर्थिक तथा पर्यटकीय महत्त्व बताउन ● स्थानीय कृषि उत्पादन, तरकारी खेती, च्याउ उत्पादन विधि भन्न र अवलम्बन गर्न ● बिउबिजन भण्डारणका परम्परागत शैलीको पहिचान र अवलम्बन गर्न ● स्थानीय हस्तकलाका सामग्री निमार्ण गर्ने बुन्ने (दुनाटपरी गुन्द्री)	● नगरभित्रका पर्यटकीय स्थलहरू ● स्थानीय कृषि उत्पादन, बिउ बिजन र भण्डारण ● स्थानीय परम्परागत प्रविधिको परिचय	● तारकेश्वर मन्दिर, नीलकण्ठेश्वर महादेव समयमाइ , झडुलामाइ मन्दिरको परिचय दिन र आर्थिक ,मन्दिर तथा पर्यटकीय महत्त्व ● स्थानीय कृषि उत्पादन, तरकारी खेती, च्याउ उत्पादन विधि ● बिउबिजन भण्डारणका परम्परागत शैलीको पहिचान ● स्थानीय हस्तकलाका सामग्री निर्माण दुनाटपरी) (गुन्द्री	● तारकेश्वर मन्दिर, नीलकण्ठेश्वर महादेव , झडुलामाइ मन्दिरको परिचय ,समयमाइ मन्दिर र आर्थिक तथा पर्यटकीय महत्त्वको वारेमा कक्षा समूह बनाइ समूह कार्य मार्फत परिचय तथा महत्त्वको प्रस्तुति तथा छलफल गराउने ● स्थानीय कृषि उत्पादन, तरकारी खेती, च्याउ उत्पादन विधि, विधिको जानकारीका लागि स्थानीय स्रोतव्यक्तिलाई आन्त्रण गर्ने र सो कार्यमा विद्यार्थीलाई सहभागी गराउने ● विउविजन भण्डारणका परम्परागत शैलीको पहिचानका लागि स्थानीय गाउँको भ्रमण गराउने गाउँका अगुवा किसानलाई सोधपुछ गरी भण्डारणका विधिको पहिचान र सो कार्यको अवलम्न गर्न लगाउने ● स्थानीय स्रोतव्यक्तिको आमन्त्रण गरी दुनाटपरि र गुन्द्री बुन्ने कार्यको जानकारी तथा सो कार्यमा विद्यार्थीलाई सरिक गराउने	● तारकेश्वर मन्दिर , नीलकण्ठेश्वर महादेव समयमाइ मन्दिर झडुलामाइ मन्दिरको परिचय र आर्थिक तथा पर्यटकिय महत्त्व बताउन लगाएर । ● स्थानीय पर्यटकिय क्षेत्रको महत्त्वको वारेमा प्रस्तुति गराएर । ● स्थानीय कृषि उत्पादन , तरकारी खेती, च्याउ उत्पादन विधिको बारेमा प्रस्तुतीकरण गराएर । ● विउविजन भण्डारणका परम्परागत शैलीको वर्णन गर्न लगाएर । ● दुनाटपरि र गुन्द्री वुन्ने बुन्ने कार्यमा विद्यार्थीहरुलाई सरिक गराएर ।	२०
मेरो भविष्य	असल बानी र जीवनोपयोगी सिप विकास	● आफ्नो जीवनको लक्ष्य प्राप्तिको योजना निर्माण गर्न । ● आफ्नो आफ्नो जीवनको लक्ष्य छनोट गर्ने कारण र आधार थाहा पाउन । ● अन्तरव्यक्ति सम्बन्ध सिपको परिचय दिन । ● अन्तरव्यक्ति सम्बन्ध बढाउने तरिका बताउन । ● प्रभावकारी सञ्चार माध्यम पहिचान गर्न र प्रभावकारी सञ्चार गर्न ।	● लक्ष्य निर्धारण ● अन्तरव्यक्ति सम्बन्ध ● संवेगको व्यवस्थापन ● प्रभावकारी सञ्चारका	● आफ्नो जीवनको लक्ष्य प्राप्तिको योजना निर्माण सिप (लक्ष्य निर्धारण) ● आफूले आफ्नो जीवनको लक्ष्य छनौट गर्ने कारण र आधारहरु ● अन्तरव्यक्ति सम्बन्ध सिपको परिचय र तरिका ● संवेगको व्यवस्थापन र नियन्त्रण गर्ने उपायहरू ● प्रभावकारी सञ्चारका माध्यम पहिचान र प्रभावकारी सञ्चार सिप	● विद्यार्थीहरूलाई आआफ्नो जीवनमा भोलि के बन्ने हो त्यसको बारेमा छलफल गराउने । ● विद्यार्थीहरूले देखेको सपना अथवा आफू भविष्यमा बन्न चाहेको व्यक्तिसंग मिल्ने व्यक्ति स्थानीय स्तरमा उपलब्ध भएमा उनीहरूलाई कक्षामा आमन्त्रण गरी उनीहरूको सफलताको कथा वा संघर्षको कथा भन्न लगाउने । ● विद्यार्थीलाई भविष्यमा आफ्नो र अरु (मानिस, समाज र देश)को लागि गर्न चाहेको कुरा भन्न लगाउने र ताली, शब्द र गीतले शुभकामना दिने	● भविष्यको सपना शीर्षकमा निबन्ध लेख्न लगाएर । ● आफ्नो जीवनको लक्ष्य झल्किने चित्र बनाउन लगाएर । ● जोडी सम्वाद गराई भविष्यको सपना मुल्याङ्कन गर्ने लगाएर । ● अन्तरव्यक्ति सम्बन्ध के हो र यसका फाइदा केके हुन् भन्न लगाएर । ● संवेगलाई नियन्त्रण नगर्दा हुने हानी केके हुन् सूची निर्माण गर्न लगाएर । ● हामी तनावमै बस्न हुँदैन किन ? अभिनय गराई	१३

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
					● सान्दर्भिक भिडियो प्रदर्शन गर्ने र भविष्यमा असल मान्छे बन्न र लक्ष्य हासिल गर्न प्रेरणा प्रदान गर्ने । ● अन्तरव्यक्ति सम्बन्ध सिप र अन्तरव्यक्ति सम्बन्ध राख्ने तरिकाको बारेमा विद्यार्थीहरूसँग छलफल गर्ने । ● नियमित भेटघाट, माया ममता ख्याल राख्ने र रेखदेख गर्ने, सल्लाह सुझाव दिने र सहयोग गर्नेहरू, ठिकठिकै वा कहिले राम्रो र कहिले नराम्रो सम्बन्ध हुने व्यक्तिका बारेमा छलफल गरि विद्यार्थीहरुलाई यस्तो महसूस हुनुको कारणहरू बताउन लगाउने । ● संवेग के हो र यसलाई नियन्त्रण गर्न किन आवस्यक छ भनी उदाहरण सहित छलफल गर्ने ● तनाब के हो र यसलाई व्यवस्थापन गर्न आवस्यक हुनुको कारणको बारेमा पनि छलफल गर्ने, केले गर्दा आफूलाई रिस उठ्छ त्यसको पहिचान गर्ने । ● आफूलाई तनाब हुँदा शारीरिक र मानसिक अवस्था कस्तो हुन्छ त्यसको पहिचान गर्नको लागि दुईवटा समूहलाई समूह कार्य गर्न दिने । ● रिस वा तनाव नियन्त्रणका उपायहरूको बारेमा अन्तरक्रिया वा छलफल गर्ने ÷ गराउने । ● प्रभावकारी सञ्चारसम्बन्धी खेल खेलाउने र प्रभावकारी सञ्चार कसरी गर्ने छलफल गराउने । ● प्रभावकारी सञ्चार नहुदा हुन सक्ने खतराका बारेमा छलफल गराउने ।	मूल्यांकन गरेर । ● संचार सिप किन आवश्यक छ भन्न लगाउने र निरन्तर अवलोकन गरेर ।	

विषयवस्तुको विस्तृतीकरण कक्षा ८

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
म र मेरो बुद्धभूमि	बुद्धभूमि नगरपालिकाको प्राकृतिक ,भौगोलिक , राजनीतिक तथा प्रशासनिक विभाजन र अवस्थितिका साथै स्थानीय सरकारको गठन तथा कार्यहरु	● प्रदेशको नक्सा कोर्न र आफ्नो जिल्लाभित्रका पालिकाहरु र मुख्य मुख्य स्थान र तथ्यहरू देखाउन ● बुद्धभूमिको विगत र वर्तमानको तुलना गर्न । ● नगरसभाको बैठक बस्ने तरिका काम, कर्तव्य र अधिकार भन्न ● नगर कार्यपालिका, व्यवस्थापिका तथा न्यायिक समितिको काम, कर्तव्य र अधिकारको जानकारी लिन ● नगरपालिकाको कानुन निर्माण प्रक्रियाको बारेमा बताउन ● नगरपालिकाको योजना निर्माण र कार्यान्वयन प्रक्रियाको बारेमा बताउन ।	● हाम्रो नगरपालिका	● प्रदेशको नक्सा कोर्न र आफ्नो जिल्ला भित्रका पालिकाहरु र मुख्य मुख्य स्थान र तथ्यहरू ● बुद्धभूमिको विगत र वर्तमानको तुलना । ● नगरसभाको बैठक बस्ने तरिका काम, कर्तव्य र अधिकार ● नगर कार्यपालिका, व्यवस्थापिका तथा न्यायिक समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार ● नगरपालिकाको कानुन निर्माण प्रक्रिया । ● नगरपालिकाको योजना निर्माण र कार्यान्वयन प्रक्रिया ।	● नक्सा बनाउने विभिन्न विधि अनुसार लुम्बिनी प्रदेशको नक्सा कोर्न लगाउने ● लुम्बिनी प्रदेशको नक्साभित्र कपिलवस्तु जिल्लाभित्रका पालिकाहरु र मुख्य मुख्य स्थानहरु देखाउन अभ्यास गराउने । ● बुद्धभूमि नगर क्षेत्रमा लामो समयसम्म बसोबास गरेका व्यक्तिहरु आमन्त्रण गरी विगत र वर्तमानको अवस्थाको तुलना गर्ने लगाउने । ● नगरसभाको बैठकबारे जानकारी गराउने र बैठक वस्ने तरिकामा छलफल गराउने । ● नगरसभासद्को उपस्थितिमा नमुना नगर सभाको बैठकको अभिनय गराउने । ● नगर कार्यपालिका, व्यवस्थापिका तथा न्यायिक समितिको काम, कर्तव्य र अधिकारका बारेमा जानकारी तथा छलफल गराउने । ● नगरपालिकाको कानून निर्माण प्रक्रियाको बारेमा जानकारी दिने । ● नगरपालिकाको योजना निर्माण र कार्यान्वयन प्रक्रियाको बारेमा जानकारी दिने ।	● नक्सा वनाउने विभिन्न विधि अनुसार लुम्विनी प्रदेशको नक्सा कोर्न लगाएर ● लुम्विनि प्रदेशको नक्सा भित्र कपिलवस्तु जिल्ला भित्रका पालिकाहरु र मुख्य मुख्य स्थानहरु देखाउन लगाएर अवलोकन गरेर ● बुद्धभूमि नगरपालिकाको विगत र वर्तमानको अवस्थाको तुलना गर्न लगाएर । ● नगरसभाको वैठकको विधि र तरिकावारे भन्न तथा लेख्न लगाएर ● नगर कार्यपालिका व्यवस्थापिका तथा न्यायिक समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार को वारेमा भन्न र लेख्न लगाएर ● नगरपालिकाको कानून निर्माण प्रक्रियाको वारेमा भन्न लगाउएर ● नगरपालिकाको योजना निर्माण र कार्यान्वयन प्रक्रियाको भन्न र लेख्न लगाएर ।	२५
हाम्रो संस्कार र संस्कृति	आफ्नो संस्कार र संस्कृतिअनुसार व्यवहार प्रदर्शन गर्न र अरुको संस्कार र संस्कृतिको सम्मान	● परम्परागत सङ्गठन प्रणाली (बडघर(, विभिन्न समिति चयनका बारेमा बताउन ● नगरपालिकाभित्र रहेका प्राकृतिक ,धार्मिक , सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण र सम्वर्धन गर्न ● स्थानीय असल व्यक्तिहरुको जीवनी र योगदान (नगरपालिकाको विगत र वर्तमान) ● असल सांस्कृतिकको हस्तान्तरणका तरिका बताउन ● हाम्रा सामाजिक समस्या र समाधानका उपायहरु बताउन	● हाम्रा परम्परागत साङ्गठनिक संस्कार ● प्राकृतिक , ,धार्मिक सांस्कृतिक सम्पदाहरु ● स्थानीय असल व्यक्तिहरुको जीवनी	● थारु जातिको परम्परागत बडघर प्रणाली , समिति गठन ● नगरपालिकाभित्र रहेका प्राकृतिक धार्मिक सांस्कृतिक सम्पदाहरु ● स्थानीय असल व्यक्तिहरुको जीवनी र योगदान ,स्थानीय सामाजिक) (राजनीतिक ,खेलकुद,शैक्षिक ● असल सांस्कृतिकको हस्तान्तरणका तरिका बताउन ● हाम्रा सामाजिक समस्या र समाधानका उपायहरु बताउन	● शिक्षकले परम्परागत सङ्गठन प्रणाली (बडघर प्रणालीको परिचय दिइ प्रवद्र्धनका (उपायहरु बारे वताउने ● थारुको अगुवा व्यक्तीलाई आमन्त्रण गरि वडघर प्रणालीका बारेमा जानकारी दिन लगाइ विद्यार्थी विच छलफल गराउने ● पालिकाभित्र रहेका प्राकृतिक धार्मिक सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण र सम्वर्धन सम्वन्धमा शिक्षकले विभिन्न स्रोतको प्रयोग गरि छलफल गराउने ● प्राकृतिक सास्कृतिक तथा धार्मिक सम्पदाको	● थारु जातिमा रहेका परम्परागत बडघर प्रणालीको परिचय दिन लगाएर ● पालिकाभित्र रहेका प्राकृतिक धार्मिक सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण र सम्वर्धन उपायहरु भन्न लगाएर । ● स्थानीय असल व्यक्तीहरुको नाम ठेगाना र कार्यहरु भन्न लगाएर । ● स्थानीय समाजमा देखिने गरेका सामाजिक समस्याहरु तीनका कारण र न्यूनीकरणका उपायहरु भन्न लगाएर । ● शिक्षकले असल संस्कृतिकको	२०

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
			● हाम्रा सामाजिक समस्या र समाधानका		समंरक्षण तथा संमर्बधन का तरिका वारे विद्यार्थिलाई खोजि गर्ने लगाइ कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने ● स्थानीय असल व्यक्तीहरुको जिवनी र योगदानको बारेमा छलफल गराइ असल व्यक्तिको कार्य र योगदानको चर्चा गर्न लगाउने ● हाम्रो स्थानिLय समाजमा भए गरेका सामाजिक समस्याहरुको पहिचान गर्न लगाउने ति समस्या किन सामाजिक समस्याका रुपमा लिइएको सोको कारण खोजि गर्न लगाइ र समाधानका उपायहरु वताउन लगाउने ● सामाजिक समस्याहरुको श्रव्यदृश्य सामग्री प्रदर्शन गरि छलफल गराउने ● शिक्षकले असल संस्कृतिकको हस्तान्तरणका विभिन्न तरिका वारे वताउन।	हस्तान्तरणका उपाय बताउन लगाएर।	
हाम्रो नैतिक मूल्य र मान्यता सदाचार	असल सामाजिक मूल्य मान्यताको प्रर्बधन।	● सामाजिक सञ्जालको दुरूपयोग, यसका प्रभाव र बच्ने उपायको खोजी गर्न। ● समुदाय र नगरपालिकाप्रति आफ्नो कर्तव्य र जवाफदेहिताको बोध गर्न। ● जीवनमा असल र सफल बन्ने उपायको खोजी गर्न। ● आत्मविश्वास र निर्णय लिनसक्ने क्षमताको विकास गर्न। ● असल स्वभावको प्रयोग गर्दै खुसी र सुखी हुने बानीको अभ्यास गर्न। ● आफूसँग भएका प्रतिभा र क्षमताको स्वमूल्याङ्कन गरी निश्चित लक्ष्य र प्रतिबद्धताका साथ अघि बढ्ने क्षमताको अभ्यास गर्न। ● परिवार र समाजको जिम्मेवार सदस्य हुनका लागि आवश्यक पर्ने आचरणको अभ्यास तथा प्रदर्शन गर्न।	● सामाजिक सञ्जालको प्रभाव ● नागरिकको कर्तव्य र जवाफदेहिता ● आत्मविश्वास र जीवनको लक्ष्य	● सामाजिक सञ्जालको दुरूपयोग, यसका प्रभाव र बच्ने उपायको खोजी। ● हाम्रो समुदाय र नगर पालिकाप्रति आफ्नो कर्तव्य र जवाफदेहिताको बोध। ● जीवनमा असल र सफल बन्ने उपायहरूको खोजी। ● आत्मविश्वास र निर्णय लिन सक्ने क्षमताको विकास। ● असल स्वभावको प्रयोग गर्दै खुसी र सुखी हुने बानीको अभ्यास। ● आफूसँग भएका प्रतिभा र क्षमताको स्वमूल्याङ्कन गरी निश्चित लक्ष्य र प्रतिबद्धताका साथ अघि बढ्ने क्षमताको अभ्यास। ● परिवार र समाजको जिम्मेवार सदस्य हुनका लागि आवश्यक पर्ने आचरणको अभ्यास र प्रदर्शन।	● सामाजिक सञ्जालको प्रयोग कति ठिक कति बेठिक भन्ने शीर्षकमा वादविवाद गर्न लगाउने। ● सामाजिक सञ्जालको दुरूपयोग, यसको प्रभाव र यसबाट बच्न अपाउनुपर्ने पक्षसम्बन्धी श्रव्यदृश्य सामग्री प्रयोग गरी जानकारी गराउने। ● हाम्रो समुदाय तथा नगरपालिकाप्रति आफ्नो कर्तव्य र जवाफदेहिताका बारेमा छलफल गराउने। ● समाज र नगरपालिकामा रहेका असल व्यक्तिसँग अन्तरवार्ता लिन लगाउने तथा छलफल गराउने। ● सार्थक जीवन बाँच्ने व्यक्तिसँग भेटघाट र उनीहरूको आत्मवृत्तान्त सुनाउन लगाउने। ● शिक्षकले आफूसँग भएका प्रतिभा र क्षमताको स्वमूल्याङ्कनको साधन प्रयोग गरी लेखाजोखा गर्ने तथा विद्यार्थीहरूलाई समेत आफूसँग भएका प्रतिभा र क्षमताको स्वमूल्याङ्कन गरी निश्चित लक्ष्य र प्रतिबद्धताका साथ अघि बढ्ने क्षमताको अभ्यास गराउने।	● सामाजिक सञ्जालको दुरूपयोग, यसको प्रभाव र यसबाट बच्न अपाउनुपर्ने पक्ष भन्न लगाएर। ● हाम्रो समुदाय र नगरपालिकाप्रति आफ्नो कर्तव्य र जवाफदेहिता भन्न लगाएर। ● समाज र नगरपालिकामा रहेका असल मानिसका असल बानी बताएर तिनको अवलम्बन गरेको अवलोकन गरेर। ● आफूसँग भएका प्रतिभा र क्षमताको स्वमूल्याङ्कन गर्न निश्चित लक्ष्य र प्रतिबद्धताका साथ अघि बढ्ने क्षमताको लेखाजोखा गरेर। ● परिवार र समाजको जिम्मेवार सदस्य हुनका लागि आवश्यक पर्ने आचरण भन्न लगाएर र अवलम्बन गरे नगरेको अवलोकन गरेर।	१५

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
					● सकारात्मक सोच र आत्मविश्वाससँग सम्बन्धि कथाहरूको प्रस्तुति गर्ने । ● एउटा निर्णयले जीवनको मोडमा आएको परिवर्तनका सम्बन्धमा (सकारात्मक र नकारात्मक) वास्तविक घटना÷कथाको प्रस्तुति गर्ने र सुझाव प्रस्तुत गर्ने । ● परिवार र समाजको जिम्मेवार सदस्य हुनका लागि आवश्यक पर्ने आचरणको अभ्यास र प्रदर्शन गर्न ।		
वातावरण संरक्षण र विपद् व्यवस्थापन	विपद् व्यवस्थापन, हरियाली प्रवर्धन र दिगो विकास र वातावरण संरक्षण	● नगरस्तरमा प्रकोप व्यवस्थापनका लागि गरिएका अभ्यासको जानकारी हासिल गर्न र सहभागी हुन ● विपद् व्यवस्थापनमा रेडक्रसको भूमिका वडामा भएका वनमा पाइने वनस्पति तथा वन्यजन्तु संरक्षण र अपराध नियन्त्रणमा कानुनी व्यवस्था पालना गराउनका लागि विद्यार्थी, विद्यालय, स्थानीय समुदाय र स्थानीय सरकारको भूमिका पहिचान गर्न ● खाली जग्गा, वन क्षेत्र, घर र विद्यालयमा वृक्षरोपण गर्न ● घर तथा विद्यालयमा जडीबुटी खेती गर्न, उपयोग भन्न र यिनको प्रयोग तथा बजारीकरण गर्न ● हरित विद्यालय निर्माणमा विद्यार्थी इको क्लबको भूमिका पहिचान र अवलम्बन गर्न ● हरित विद्यालयको प्रवर्धन गर्ने उपायको खोजी गरी ती उपाय अवलम्बन गर्न ● स्थानीय क्षेत्रमा पानीको दिगो व्यवस्थापनको उपाय खोजी गर्न ● घरायसी ठोस फोहोरको व्यवस्थापन अन्तर्गत कम्पोष्टिङ् तथा पिट कम्पोष्टिङ् गर्ने प्रक्रियाको अभ्यास गर्न । ● नगरपालिका क्षेत्रमा वातावरण प्रदुषणको न्यूनीकरण र फोहोरमैला व्यवस्थापनमा स्थानीय समुदाय, सङ्घसंस्थाहरू र नगरपालिकाको भूमिका भन्न । ● विपद व्यवस्थापनमा नगरपालिकाको भूमिका	● विपद् व्यवस्थापन ● सडक सुरक्षा ● हरित विद्यालय ● वातावरण प्रदूषणको न्यूनीकरण र फोहोरमैला व्यवस्थापन	● प्रकोप तथा विपद् व्यवस्थापन योजना निर्माण जस्तैः भूकम्प,बाढी, डुबान जस्ता विपद् आउनु अगाडि सुरक्षित हुन गरिने तयारीका योजनाहरु । ● सडक सुरक्षा सम्बन्धी स्थानीय क्षेत्रमा चेतनामूलक कार्यक्रमहरु सञ्चालन । ● सहरी सडक सुरक्षा सम्बन्धी विभिन्न योजनाहरु तयार पार्ने तथा आवश्यक प्रविधि तथा विधिहरुको प्रयोग ● घर तथा विद्यालयमा जडीबुटी खेती र बजारीकरण ● हरित विद्यालय निर्माणमा विद्यार्थी इको क्लबको भूमिका पहिचान ● हरित विद्यालयको प्रवर्धन गर्ने उपाय ● नगरपालिका क्षेत्रमा वातावरण प्रदूषणको न्यूनीकरण र फोहोरमैला व्यवस्थापनमा स्थानीय समुदाय, सङ्घसंस्थाहरू र नगरपालिकाको भूमिका ।	● प्राकृतिक प्रकोपबाट उत्पन्न हुन सक्ने विपद्हरुको बारेमा छलफल गरी त्यसबाट सुरक्षित रहन । ● हामीले अपनाउनुपर्ने उपायहरुका बारेमा भिडियो वा पोस्टरहरु प्रदर्शन गर्ने, विज्ञसँग छलफल गर्ने, परामर्श लिने । ● विपद व्यवथापनमा रेडक्रसको भूमिका साथै विज्ञको सुझावका आधारमा क्षति न्यूनीकरणका लागि तत्काल गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची तयार पारी सबैले देख्ने ठाउँमा टाँस्ने । जस्तैः विद्यालयमा हुँदा भूकम्प आएमा के गर्ने, हावाहुरी आउँदा के गर्ने अदि । ● प्रकोपको पूर्व तयारीका लागि आवश्यक आधारभूत सामग्रीहरुको बारेमा छलफल गरी सूची तयार पार्ने र ती सामानहरु प्रदर्शन गर्ने । ● प्रकोप व्यवस्थापनको अल्पकालीन र दिर्घकालीन योजनाबारे छलफल गरी योजना निर्माण र त्यसको अभ्यास गर्ने । ● सहरी सडक सुरक्षा सम्बन्धी भिडियो वा पोस्टरहरु प्रदर्शन गर्ने । ● प्रहरी वा विज्ञको सहयोगमा स्थानीय सडकहरुको अवस्था र चापलाई ध्यान दिई उक्त सडकलाई सुरक्षित बनाउन हामीले गर्न सक्ने उपायहरुको समूहगत रुपमा विद्यालयको विपद्योजना सामग्री बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	● विपद् व्यवस्थापनमा अल्पकालीन र दिर्घकालीन योजनाहरुबारे वर्णन गर्न लगाउने । ● समूहगत रुपमा विद्यालयको विपद् योजना सामग्री बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● भूकम्पको बेला हामीले सुरक्षित रहन गर्न सकिने कार्यहरुको बारेमा प्रस्तुती दिन लगाउने । ● स्थानीय सडक सुरक्षा सम्बन्धी योजना बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● समूहगत रुपमा जनचेतनामूलक सामग्रीहरु समुदायमा प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	२०

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
					● भूकम्पको बेला हामीले सुरक्षित रहन गर्न सकिने कार्यहरुको बारेमा प्रस्तुति दिन लगाउने । ● स्थानीय सडक सुरक्षा सम्बन्धी योजना बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● समूहगत रुपमा जनचेतनामूलक सामग्रीहरु समुदायमा प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● सडक सुरक्षा सम्बन्धी स्थानीय क्षेत्रमा चेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने । जस्तैः नाटक, वक्तृत्वकला, फोटो प्रदर्शनी आदि । ● घर तथा विद्यालयमा जडीबुटी खेती गर्न, उपयोग भन्न र यिनको प्रयोग तथा बजारीकरण बारे बताउने । ● हरित विद्यालय निर्माणमा विद्यार्थी इको क्लबको भूमिका पहिचान गर्न लगाउने । ● हरित विद्यालयको प्रवर्धन गर्ने उपायको खोजी गरी ती उपाय अवलम्बन बारे बताउने । ● स्थानीय क्षेत्रमा पानीको दिगो व्यवस्थापनको उपाय खोजी गर्ने । ● नगरपालिका क्षेत्रमा वातावरण प्रदूषणको न्यूनीकरण र फोहोरमैला व्यवस्थापनमा स्थानीय समुदाय, सङ्घसंस्थाहरू र नगरपालिकाको भूमिकाबारे बताउने ।		
स्वास्थ्य पोषण सरसफाइ र खेलकुद	स्वास्थ्य सरसफाइ पोषण योग तथा प्राणायाम र स्थानीय खेलको अभ्यास प्राकृतिक चिकित्सा पद्दतिमा माटो उपचार जल उपचारको , महत्त्व ।	● टोल तथा समुदायको वातावरणको सरसफाइमा सरिक हुन ● स्थानीय खेलकुद को पहिचान र अभ्यास (कुनै तीन) गर्न ● प्राकृतिक चिकित्सा पद्दतिमा माटो उपचार जल , उपचारको महत्त्व बताउन । ● स्थानीय जडीबुटी जस्तै नीम ,घ्युकुमारी ,चिराइतो , चिनी लहरो लगायतका अन्य महत्त्वपूर्ण जडीबुटीको पहिचान र उपयोग ।	● वातावरणको सरसफाइ ● स्थानीय खेलकुद ● प्राकृतिक चिकित्सा ● स्थानीय जडीबुटी	● टोल तथा समुदायको वातावरणको सरसफाइ ● स्थानीय खेलकुदको पहिचान र अभ्यास ● प्राकृतिक चिकित्सा पद्दतिमा माटो उपचार , जल उपचारको महत्त्व । ● स्थानीय जडीबुटीको पहिचान र उपयोग ।	● सफा टोल समुदायको चित्र वा भिडिया प्रस्तुत गरेर टोल समुदायको वातावरण सरसफाइका कार्यहरुका बारेमा छलफल गराउने । ● स्थानीय स्तरमा बालबालिकाले खेल्ने खेलहरुको सूची बनाइ कुनै तीन वटा खेलहरुमा अभ्यास गराउने । ● प्राकृतिक चिकित्सामा जानकार व्यक्तिलाई स्रोतव्यक्तिका रुपमा बोलाएर माटो उपचार जल , उपचारसम्बन्धी अन्तरक्रिया गराउने । ● स्थानीय स्तरमा पाइने जडीबुटीहरुको प्रयोगको बारेमा छलफल गराइ नीम ,घ्युकुमारी ,चिराइतो ,	● सफा टोल समुदायको सरसफाइ कार्यहरु सामग्रीको बारेमा प्रश्नोत्तर गराएर । । ● स्थानीय स्तरमा बालबालिकाले खेल्ने खेलहरुको सूची बनाइ कुनै तीनवटा खेलहरुको अवलोकन गरेर । ● प्राकृतिक चिकित्सामा माटो उपचार , जल उपचारको महत्त्व बताउन लगाएर । ● स्थानीय स्तरमा पाइने जडीबुटीहरुको संकलन गर्न लगाएर । ● जडीबुटी नीम ,घ्युकुमारी ,चिराइतो ,	१५

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
					चिनी लहरो लगायतका अन्य महत्त्वपूर्ण जडीबुटीको पहिचान र उपयोग गर्ने सघाउने।	चिनी लहरोको पहिचान गर्न लगाएर।	
पेसा व्यवसाय, पर्यटन, आयआर्जन र प्रविधि	स्थानीय पेसा व्यवसाय, प्रविधिको महत्व ,आयआर्जन र सम्भावना	• परम्परागत प्रविधिको (आरन तथा कल)को परिचय, महत्त्व र कार्यप्रकिया बताउन • बालीघरे प्रथाको असल पक्षा र सुधार गर्नुपर्ने पक्षको पहिचान गर्न • स्थानीय परम्परागत हस्तकलाका सामग्री निर्माण गर्न मचिया ढकिया मादल माटाका भाँडा आदि • नगरपालिकामा पर्यटन व्यवसाय विकासका अवसर र चुनौती पहिचान गर्न तथा पयर्टन व्यवसाय प्रर्वधन र विस्तार गर्न • कृषिको आधुनिकीकरणका लागि नगरको योजनाबारे भन्न	• परम्परागत प्रविधि र पेसा व्यवसाय • पयर्टन व्यवसाय • कृषिको आधुनिकीकरण	• परम्परागत प्रविधिको (आरन तथा कल)को परिचय, महत्त्व र कार्यप्रकिया • स्थानीय परम्परागत हस्तकलाका सामग्री निर्माण (मचिया ढकिया मादल माटाका भाँडा) • परम्परागत पेसा बालीघरे प्रथाको असल र सुधार गर्नुपर्ने पक्ष • पयर्टन व्यवसाय प्रवर्धन र विस्तार तथा विकासका अवसर र चुनौती • कृषिको आधुनिकीकरणमा नगरको योजना	• विद्यार्थीहरुलाई आरन तथा कल भएको स्थानीय क्षेत्रको भ्रमण गराएर त्यसको परिचय , महत्त्व र कार्यप्रकियाको बारेमा छलफल गराउने • कक्षामा शिक्षकले श्रव्यदृश्य सामग्री संकलन गरी प्रदर्शन गरी बताउने • शिक्षकले स्थानीय क्षेत्रमा पाइने मचिया , ढकिया, मादल र माटाका भाँडा संकलन तथा अवलोकन गर्न लगाएर परिचय दिने • स्थानीय क्षेत्रमा उक्त हस्तकलाका सामग्री निमार्णमा सरिक हुने अभ्यास गर्ने। • विद्यार्थीहरुलाई नगरपालिकामा पर्यटन व्यवसाय विकासका अवसर र चुनौतीको बारेमा समूहकार्य मार्फत खोजी गर्न लगाएर छलफल गराउने • पर्यटन व्यवसाय प्रवर्धन र विस्तार गर्न के कस्ता उपायहरु अवलम्बन गर्न सकिन्छ भन्ने कुरा विद्यार्थीलाई खोजी गर्न लगाउने त्यससगँ जानकार व्यक्तिसँग सम्पर्क गरी पर्यटन प्रर्वधन तथा विस्तारका उपाय पत्ता लगाउने • नगरको कृषि आधुनिकीकरणमा नगरको योजनाका बारेमा नगरपालिकाका योजना शाखा प्रमुखलाई कक्षामा आमन्त्रण गरी छलफल कार्यमा विद्यार्थीलाई सरिक गराउने र सोको बारेमा शिक्षकले जानकारी दिने	• परम्परागत प्रविधिहरु जस्तै आरन तथा कलको परिचय, महत्त्व र कार्यप्रकियाको बताउन लगाएर। • स्थानीय क्षेत्रमा पाइने हस्तकलाका सामग्रीहरुको नाम भन्न लगाएर। • विद्यार्थीहरुलाई नगरपालिकामा पर्यटन व्यवसाय विकासका अवसर र चुनौती को वारेमा समूहगत प्रस्तुत गर्न लगाएर। • पर्यटन व्यवसाय पर्वधन र विस्तारका उपायहरु बताउन लगाएर। • नगरको कृषि आधुनिकीकरणका योजना प्रस्तुत गर्न लगाएर।	२०
मेरो भविष्य	असल बानी र जीवनोपयोगी सिप विकास	• सिर्जनात्मक सोचाइ सिपको परिचय दिन र आफ्नो सिर्जनात्मक सोचाइ सिपको विकास गर्न। • समस्या समाधान गर्ने क्षमताको विकास तथा समस्या पहिचान गरी समाधान गर्न। • जीवन वृत्तिविकास योजनाको आवश्यकता र महत्व बताउन। • जीवन वृत्तिविकास योजनाको सम्भाव्य उपायहरु पत्ता लगाउन। • जीवन वृत्तिविकास योजनाको तर्जुमा गर्न।	• समालोचनात्मक चिन्तन • सिर्जनात्मक सोचाइ सिप • समस्या समाधान सिप • जीवनवृत्ति विकास	• समालोचनात्मक चिन्तन • सिर्जनात्मक सोचाइ सिप • समस्या समाधान सिप • जीवनवृत्ति विकास योजना तर्जुमा • सामाजिक सवालको परिचय र सम्बोधनका लागि विभिन्न उपायहरू	• शिक्षकले सिर्जनात्मक सिप, जीवनवृत्ति योजना भनेको के हो जानकारी गराउने र अभ्यास गराउने • हाम्रो समाज र देशमा अवलम्बन गरिने विभिन्न पेसाहरुबारे विडियो वा चित्र देखाउने • विद्यार्थीलाई भविष्यमा आफूले रोज्न चाहेको पेसाको बारेमा कक्षामा बताउन लगाउने र कस्तो तयारी गर्न सकिन्छ भन्ने • शिक्षकले स्थानीय स्तर मा कुनै पेसा अपनाएर सफल भएका एक दुइ जना व्यक्तिलाई कक्षामा	• जीवनको लक्ष्यको बारेमा निबन्ध लेख्न लगाउने • जीवनको लक्ष्य कस्तो हुनुपर्छ उदाहरणहरु प्रस्तुत गर्न लगाउने • प्रत्येक विद्यार्थीलाई आफ्नो जीवनको लक्ष्य निर्धारण गर्न र आगामी पाचँवर्ष पछि उनीहरु के बन्न चाहन्छन, त्यसलाई तत्कालिन तयारि के गर्न सकिन्छ योजना प्रस्तुत गर्न लगाउने	१३

क्षेत्र र एकाइ थिम	तहगत सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	मुख्य विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
		● सामाजिक सवालको बारेमा जानकारी लिई ती सवालहरुलाई सम्बोधनका लागि विभिन्न उपायहरु खोजी गर्न ।	योजना तर्जुमा ● सामाजिक सवालको परिचय		बोलाउने ● बिद्यार्थीलाई जीवनवृत्ति योजनाको ढाँचा बनाउन लगाउने ● बिद्यार्थीलाई जीवनवृत्ति योजनाको आवश्यकता र फाइदाहरु छलफल गराउने ● सिर्जनात्मक सोचाइ,समालोचनात्मक सोचाइको बारेमा छलफल गने ; शिक्षकले यस्ता सिपहरुको प्रयोग गरिएका उदाहरणहरुको प्रस्तुतिसहित सिर्जनात्मक सोचाइ सोचाइको बारेमा बताउने ● समस्या समाधान गर्ने सिपको बारेमा सैद्धान्तिक प्रस्तुतिकरण गर्ने,समस्या पर्दा समाधान खोज्ने विभिन्न तरिका सिकाउने ● समस्या समाधानका उपायहरु कसरी आउन सक्छ विश्लेषण गर्न लगाउने ● समाजमा व्याप्त सामाजिक सवालका विषयहरु ,चुनौतीलाई न्यूनीकरण अथवा समाधान गर्ने सृजनशील उदाहरणहरु शिक्षकले कक्षामा कथा,कविता,गीत,अभिनय वा भिडियोको अंश प्रदर्शन प्रस्तुत गर्ने	● सिर्जनात्मक सोचाइको बारेमा बताउन लगाउने र आफ्नो समुदायमा देखिएका कुनै एक सामाजिक सवाल का कुरालाई सिर्जनात्मक ढंगबाट प्रस्तुत गर्न लगाउने ● आफूले भोग्नु परेको कुनै एक समस्या र त्यस को समाधानको बारेमा सोध्ने ● समस्या समाधान गर्ने सिपको बारेमा लेख्न लगाउने	

६. सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप

स्थानीय विषयले स्थानीय सन्दर्भ, आवश्यकता र प्रयोगात्मक पक्षमा आधारित विषयक्षेत्रमा जिज्ञासु गराई दिगो सिकाइमा सहयोग गर्छ । यस विषयको सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियामा निर्धारित विषयवस्तुको सन्तुलित रूपमा छनोट र प्रयोग गर्नु सान्दर्भिक हुने देखिन्छ । विशेषतः "गरेर सिक" (learing by doing) को सिद्धान्तअनुसार स्थानीय विषयका सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापलाई अर्थपूर्ण, रुचिकर र प्रभावकारी बनाउन विषयवस्तुको प्रकृतिअनुसारको शिक्षण विधिको छनोट र प्रयोग गर्नुपर्छ । शिक्षण विधिको छनोट गर्दा विद्यार्थीको रुचि, क्षमता, स्तर, उमेर आदिलाई ध्यान दिई विद्यार्थीलाई नै सहभागी गराएर विद्यार्थीकेन्द्रित शिक्षण विधि प्रयोग गरी बढीभन्दा बढी ज्ञान र सिप विकास गराउनुपर्दछ । शिक्षकले सहयोगीको भूमिका निर्वाह गरी विद्यार्थीलाई स्थानीय विषयक्षेत्रमा केन्द्रित भई परियोजना कार्य (project work) का रूपमा सान्दर्भिक क्षेत्रको स्थलगत अध्ययन भ्रमण, सामग्री सङ्कलन, अध्ययन तथा विश्लेषण, सिकाइलाई व्यवहारमा प्रदर्शन, सकारात्मक सोच र आचरणको अनुसरण जस्ता पक्षमा जोड दिन आवश्यक हुन्छ ।

स्थानीय विषय सम्बद्ध सहजीकरण क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्दा विद्यार्थीहरूका पूर्वअनुभव, अवधारणा तथा रहनसहनमा ध्यान दिनुपर्दछ । यो प्रयोगात्मक विषय भएकाले प्रदर्शन, अवलोकन र उपयोगलाई विशेष प्राथमिकता दिनुपर्दछ । सैद्धान्तिक विषयवस्तुको प्रस्तुतिपछि विद्यार्थीहरूलाई यथासम्भव उदाहरण, स्थलगत अध्ययन भ्रमण एवम् प्रयोगात्मक कार्य गर्न लगाउनुपर्दछ । शिक्षणलाई प्रभावकारी र दिगो बनाउन सहजीकरणको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । सहजीकरण प्रक्रियाले विद्यार्थीमा समभ्कदारी, क्रियात्मक सोचाइ तथा प्रयोगात्मक सिप र अभिवृत्तिको विकास गर्दछ । त्यसैले कुनै एकाइका लागि विषयवस्तुको प्रकृति हेरेर खास शिक्षण विधि अपनाउनुपर्ने हुन्छ । सिकाइलाई बोधमा मात्र सीमित नराखी पूर्णता प्रदान गर्नका लागि पर्याप्त अवसर दिई सिर्जनात्मक प्रयोगका लागि स्थानान्तरण गर्न सक्ने अवस्थामा पुऱ्याउनुपर्छ । सहजीकरणका क्रममा विद्यालयमा उपलब्ध हुन नसक्ने सामग्री र तिनीहरूको प्रयोगका सम्बन्धमा सामुदायिक स्रोत र अभिभावकसँग सम्पर्क गर्नुपर्छ । यस्ता स्रोतहरूको प्रयोग गर्दा सम्बन्धित ठाउँमा नै लगेर तिनको प्रयोग र सञ्चालित क्रियाकलाप आवश्यकतानुसार प्रदर्शन गर्नुपर्छ । शिक्षकले कुनै पनि शिक्षण विधि अपनाउनुभन्दा पहिले निम्नलिखित कुरामा ध्यान दिनु राम्रो हुन्छ :

(क) विद्यार्थीको बुभ्कने क्षमता र परिपक्वता

(ख) विद्यार्थीमा सिर्जनशील रूपमा विचार गर्ने र सहयोग गर्ने भावना

(ग) स्थानीय स्तरमा उपलब्ध हुने साधनस्रोत

(घ) स्थानीय स्तरमा उपलब्ध हुने स्रोत व्यक्तिहरू

सिकाइ सहजीकरणलाई प्रभावकारी र गुणस्तरीय बनाउन उपयोग गर्न सकिने केही सम्भावित नमुना विधिहरू तल दिइएका छन् :

(क) प्रदर्शन विधि
(ख) छलफल विधि
(ग) प्रश्नोत्तर विधि
(घ) भूमिका अभिनय
(ङ) सामाजिक तथा सांस्कृतिक क्रियाकलाप
(च) अवलोकन भ्रमण
(छ) खोज विधि
(ज) परियोजना विधि
(झ) समस्या समाधान विधि
(ञ) प्रयोग विधि

जुनसुकै क्रियाकलाप गराउँदा पनि विद्यार्थीकेन्द्रित हुनु आवश्यक हुन्छ । यसलाई निम्नानुसार पनि प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

(क) **आधारभूत शिक्षण विधिः** छलफल विधि, प्रश्नोत्तर विधि, अवलोकन विधि, क्षेत्र भ्रमण विधि, प्रदर्शन विधि, खेल विधि, खोज विधि, समस्या समाधान विधि, अभ्यास विधि, जिक्सअ विधि,**अनुसन्धानमा आधारित शिक्षण विधिः** कार्यमूलक अनुसन्धान, मामिला अध्ययन, परियोजना कार्य, स्थलगत अध्ययनतथा **वैकल्पिक शिक्षण विधिः**श्रव्यदृश्य विधि, रैथाने विधि, सङ्गीत शिक्षण विधि, कथाकथन विधि, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित विधि, Think Pair and Share

शिक्षक वा सहजकर्ताले तयारीका चरणहरू पूरा गरी विषयवस्तुमा प्रवेश गरेपछि उद्देश्य अनुसार सक्षमता हासिल हुने गरी विद्यार्थी केन्द्रीत विधिहरू उपयोग गरी सहजीकरण गर्नुपर्दछ । हाल प्रचलनमा रहेका प्रश्नोत्तर विधि, प्रदर्शन विधि,समस्या समाधान विधि, अवलोकन, छलफल, अभिनय, कथावाचन, क्षेत्र भ्रमण, परियोजना, द्रुत लेखन, जिग्स, मष्तिस्क मन्थन आदी विधिहरू अपनाउन सकिन्छ । पाठ्यक्रमको उद्देश्य अनुसार एकैपटकमा पनि एक वा एकभन्दा धेरै बिधिहरूको प्रयोग गर्न सकिन्छ तर सबै बिधिहरूमा विद्यार्थी केन्द्रीत, सक्रिय सहभागिता, सामाजिक सहभागिता, उपयुक्त क्रियाकलाप र रणनीतिको प्रयोग हुनुपर्दछ । सिकाइ सहजीकरण गर्न देहायका विधिहरू अपनाउन सकिने छ :

१. **प्रश्नोत्तर विधि :** विषयवस्तुको परिधिमा रहेर शिक्षक विद्यार्थी तथा विद्यार्थी विद्यार्थीबीच प्रश्नोत्तर विधिको उपयोग गरेर सिकाइन्छ ।

२. **प्रदर्शन विधि :** विषयवस्तुको केन्द्रमा रहेर विद्यार्थीलाई ज्ञान, सिप र धारणा बसाउन सहयोग गर्ने वा पुग्ने गरी प्रदर्शन विधिको प्रयोगबाट सिकाइ गतिविधि अगाडि बढाइन्छ ।

३. **समस्या समाधान विधि :** विषयवस्तुको केन्द्रमा रहेर समस्या दिने र उक्त समस्याको समाधान गर्न सिकाउने गतिविधि यसमा अवलम्बन गरिन्छ ।

४. **अवलोकन विधि :** विषयवस्तुको प्रकृतिका आधारमा अवलोकन गर्न सकिने र मिल्ने भए अवलोकनका माध्यमबाट सिकाउने गरिन्छ ।

५. **छलफल विधि :** समूहमा वा व्यक्तिका बिच परस्पर छलफल गर्न लगाइ सिकाइ क्रियाकलाप सम्पन्न गर्न प्रेरित गर्ने विधि नै छलफल विधि भएकोले वास्तविक तथ्य सङ्कलन गर्न छलफल विधिको उपयोग गरेर सिकाइन्छ ।

६. **अभिनय विधि :** चरित्र चित्रण तथा व्यक्तित्वसँग सम्बन्धित सामग्री भए अभिनय विधिबाट सिकाउन सकिन्छ ।

७. **खोज विधि :** सिकाइ क्रियाकलापलाई प्रभावकारी र दिगो बनाउन उपयोग हुने अर्को प्रमुख विधिको रूपमा खोज विधिलाई लिइन्छ । खोज विधिमा सामग्रीको खोजलाई उच्च प्राथमिकता दिइन्छ ।

८. **परियोजना कार्य विधि :** परियोजना कार्य विधिको प्रयोगले कुनै पनि कार्य समूहमा वा एकल कुनै तरिकाबाट कसरी सहजै सम्पन्न गर्न सकिन्छ भन्ने कुरालाई उच्च प्राथमिकता दिएर गरिन्छ र विद्यार्थीहरूलाई गर्न लगाइन्छ । काम, समय र व्यक्तिको सङ्ख्यालाई परियोजनामा विशेष महत्त्व दिइन्छ । विषयवस्तुको प्रकृति विद्यार्थीको उमेर समूह, सिकाइ स्तर, स्थानीय परिवेशजस्ता पक्षमा यस विधिमा विशेष ख्याल गरिन्छ ।

९. वाचन/कथाकथन विधि : कुनै पनि विषयवस्तुलाई कथात्मक शैलीमा प्रस्तुत गर्न सिकाउने कला वा विधि नै कथाकथन विधि हो । यसलाई वाचन विधि पनि भनिन्छ । घटनाहरूको तारतम्यता वा कलात्मक प्रस्तुति गराउन वा गर्न लगाउन यो विधि अनिवार्य मानिन्छ ।

१०. घटना अध्ययन विधि : घटना अध्ययनमा समाजका सामाजिक विषयसँग सम्बद्ध घटनाहरू पर्दछन् जुनसुकै प्रकृतिका विषय भए पनि तिनको अध्ययन गरी चित्त बुझ्दो निष्कर्षमा पुग्ने गरी घटनाहरूको अध्ययन र निचोड गर्न प्रेरित गर्ने र सोही आधारमा घटनाको व्यवस्थापन गर्न सिकाउनु नै घटना अध्ययन विधि हो ।

११. क्षेत्र भ्रमण : क्षेत्र भ्रमण (Field Trip) अन्तर्गत विद्यार्थीहरूले आफ्नो पाठ्यवस्तुसँग सम्बन्धित रहेर कुनै निश्चित क्षेत्रको भ्रमण गरी प्रत्यक्ष रूपमा विषयको अनुसन्धनात्मक अध्ययन गर्दछन् । क्षेत्र भ्रमणले शिक्षक तथा विद्यार्थी दुवैलाई नियमित रूपमा कक्षाकोठामा हुने पठनपाठनबाट बाहिर जाने मौका प्रदान गर्ने हुँदा छुट्टै अनुभव र आनन्द दिन्छ । यसका निम्नानुसारका तीन मुख्य चरणहरू हुन्छन्:

पहिलो चरण : यस चरणमा भ्रमणको तयारी हुन्छ, जसअन्तर्गत शिक्षकले विद्यार्थीहरूलाई विषयवस्तु तथा गन्तव्यको परिचय गराई आवश्यक तयारी गर्छन्/गर्न लगाउँछन् ।

दोस्रो चरण : यस चरणमा शिक्षकको नेतृत्वमा विद्यार्थीहरू निर्दिष्ट गन्तव्य (क्षेत्र) मा पुग्दछन् र अवलोकन तथा अन्तक्रिया गर्दछन् ।

तेस्रो चरण : भ्रमण सकिएपछि आउने यस चरणमा सहभागीले भ्रमणबाट प्राप्त तथ्य तथ्याङ्कका विषयमा छलफल गरी निश्कर्ष निकाल्छन् । यसका अतिरिक्त शिक्षकले विद्यार्थीहरूलाई विभिन्न प्रश्न सोधी उत्तर खोज्ने र छलफल गर्ने पनि गर्दछन् । अध्ययन विश्लेषणका क्रममा माथि उल्लेख गरिएका विधिहरूभन्दा बाहेक अन्य विधिहरूको पनि चर्चा गरिएको पाइन्छ । यस्ता विधिहरूले पनि सिकाइको गतिमा विस्तार र विकास गर्न योगदान गर्दछन् ।

(ख) समालोचनात्मक चिन्तनपरक विधिहरू : गुण-दोषका आधारमा तथ्यहरू केलाउँदै सिकाउन प्रेरित गर्ने विधिलाई नवीनतम विधिका रूपमा समालोचनात्मक विधि भनिन्छ । यो विधि सिकाइमा पछिल्लो समय प्रयोगमा आएको नौलो विधि हो । यसभित्र पनि विभिन्न विधिहरू पर्दछन् ।

(क) मस्तिष्क मन्थन (Brain Storming) : विद्यार्थीलाई सबै किसिमले सबै कुरा सोच्न प्रेरित गर्ने विधि मस्तिष्क मन्थन विधि हो । यो कुनै पनि आग्रह पूर्वाग्रह नराखी कार्यसम्पादन गर्ने विधि हो । यसका चरणहरू निम्न छन् :

प्रथम चरण : सम्पूर्ण कक्षालाई मस्तिष्क मन्थनका विषयमा जानकारी गराउने ।

दोस्रो चरण : समस्या वा पाठ बुझिने गरी बताउने ।

तेस्रो चरण : निश्चित समय तोकेर विद्यार्थीलाई समस्या समाधान गर्न लगाउने ।

चौथो चरण : समस्या समाधानका उपाय बताउन विद्यार्थीलाई प्रेरित गर्ने, विचारलाई सम्मान गर्न भन्ने, थप कुरा राख्न भन्ने ।

पाँचौं चरण : उनीहरूले भनेका कुरा टिप्ने ।

छैटौं चरण : अन्तमा विद्यार्थीलाई एक्लाएक्लै वा समूहमा विचार मन्थन गर्न लगाउने ।

(ख) **सङ्गठित सिंहावलोकन**(Structure Overview) : छोटो समयमा सिकारुमा उत्सुकता जगाउन गरिने वा दिइने व्याख्यान नै सङ्गठित सिंहावलोकन हो । यसका चरणहरू निम्नलिखित छन् :

पहिलो चरण : पाठका विषयमा चाख लाग्दा र सिकारुपरक विषयवस्तु बुझेर उनीहरूलाई भन्न लगाउने । पाठको अवधारणा र खास शब्दका विषयमा विवरण तयार गर्ने ।

दोस्रो चरण : सिकारुको ध्यान तान्ने खालका नक्सा, चित्र, तालिका आदि कक्षामा लिएर जाने ।

तेस्रो चरण : छोटो समय (पाँच मिनेट) मा प्रस्तुत गर्न सकिने मुख्य बुँदा भएको प्रस्तुति तयार गर्ने ।

चौथो चरण : विद्यार्थीलाई व्यस्त र अन्तरक्रियात्मक बनाउनुका साथै प्रश्नोत्तर गर्ने र टिप्पणी गर्दै हौसला दिने ।

पाँचौँ चरण : केही सान्दर्भिक विषय पछि बताउँला भन्दै प्रस्तुति अन्त्य गर्ने जसले उनीहरूमा उत्सुकता जगाउन सकोस् ।

(ग) **जिग्सअ (Jigsaw)** : जिग्स विधिलाई सहयोगात्मक विधि पनि भनिन्छ । एक आपसमा सहयोग गरेर सिकिने र सिक्न सकिने कुरालाई आधुनिक नवीन चिन्तनका रूपमा स्वीकार गरिएको छ । यसमा विज्ञ समूह र मातृसमूह रहन्छ । विज्ञ समूह मातृ समूह र मातृ समूह विज्ञ समूह भएर आफ्ना सिकाइ अनुभव आदानप्रदान गर्ने हुँदा यो विधि सिकाइका दृष्टिले उत्तम मानिन्छ । यस विधिका प्रक्रियागत चरण यसप्रकार छन् :

पहिलो चरण : विज्ञ समूहका लागि शिक्षकले प्रश्न निर्माण गरिन्छ । यो तयारी गर्दा हरेक समूहका लागि प्रश्न सेट तयार गरिन्छ र प्रश्न बनाउँदा तोकिएको पाठ्यांशबाट बनाइन्छ ।

दोस्रो चरण : शिक्षकले ४/५ जनाको समूह बनाई विद्यार्थीलाई मातृ समूहमा बस्न लगाउने । - एक आपसमा घुलमिल हुने र सौहार्द्रपूर्ण व्यवहार प्रदर्शन गर्ने परिवेश तयार गर्ने ।

तेस्रो चरण : शिक्षकले मातृ समूहका विद्यार्थीलाई विज्ञ समूहमा मिलेर काम गर्न लगाउने । मातृसमूहका कम्तिमा एक एक जनालाई विज्ञ समूहमा नेताको छनोट गर्ने ।

चौथो चरण : शिक्षकले प्रत्येक समूहलाई आफ्नो समूहमा परेको प्रश्नको उत्तर खोज्न लगाउने । विज्ञ समूहमा रहेर प्राप्त गरेको सूचना मातृ समूहमा गएर कसरी प्रस्तुत गर्ने भन्ने तयारी गर्ने । समस्या भए शिक्षकले सहयोग गर्ने ।

पाँचौँ चरण : विज्ञ समूहमा रहेर आर्जन गरेको ज्ञान मातृ समूहमा फर्केर प्रयोग गर्ने । निश्चित समयभित्र छलफल गरी टुङ्गोमा पुग्ने र आफ्नो विज्ञता प्रस्तुत गर्ने मौका दिइने । यसमा छलफल र प्रश्नोत्तरले विशेष प्राथमिकता पाउने ।

(घ) **सोच जोडीमा छलफल आदानप्रदान**(Think, Pair, Share) समान सोच भएका जोडीहरू बनाउन र तिनका माध्यमबाट सिकाइमा लगाव बढाइ पाठप्रति उत्सुकता जगाउन यो विधि उपयोगी मानिन्छ । सिर्जनशील छलफल गर्न र चिन्तन विकास गर्न यो विधि अवलम्बन गरिन्छ । यसका चरणहरू निम्नलिखित छन् :

पहिलो चरण : शिक्षकले दिएका प्रश्नका विषयमा तोकिएको समयभित्र सोच विचार गर्ने ।

दोस्रो चरण : आफ्नो जोडीसँग छलफल गरेर साझा विचार बनाउने ।

तेस्रो चरण : सबै जोडीले आफ्ना विचार सबैसँग प्रस्तुत गर्ने । प्रस्तुत भएका विचार टिपोट गर्ने ।

(ङ) **सङ्क्षिप्त/द्रुत लेखन** (Quick Write) : छलफल गरिएका र गरिने क्रममा आएका स्वतस्फूर्त रचनात्मक र सिर्जनात्मक असल विचारलाई तत्कालै टिपोट गर्न र त्यसलाई लिपिबद्ध गर्न यो विधि उपयोगी मानिन्छ । अनौपचारिक पक्ष भित्रका महत्तवपूर्ण कुरालाई समेट्न यो विधि सर्वोपयोगी मानिन्छ । ५-१० मिनेटभित्र सम्पन्न गरिसक्नुपर्ने क्रियाकलापका लागि यस विधिलाई उपयोग गरिन्छ । यसका चरणहरू निम्नलिखित छन् :

पहिलो चरण : आफूले दिन लागेको विषयमा विद्यार्थीहरूलाई छोटो विचार लेख भनेर बताउने र निर्दिष्ट समय सीमाभित्र निरन्तर लेख्न भन्ने ।

दोस्रो चरण : विद्यार्थीलाई लेख्नका लागि निर्दिष्ट विषय दिने ।

तेस्रो चरण : समय यकिन गरिदिने । यसले लेखनमा द्रुतता दिलाउन सहयोग गर्ने र समयमा काम फत्ते हुने हुन्छ । चौथो चरण विद्यार्थीले तयार गरेको लेख प्रस्तुत गर्न लगाउने । यसरी प्रस्तुत भएका लेखमा आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गरेर प्रकाशन योग्य बनाउन सकिने ।

(च) **मान्यता** (Value line) : मान्यतालाई सहयोगात्मक सिकाइ क्रियाकलापका रूपमा अर्थ्याइन्छ । अरुका फरक वा भिन्न विचार आउन सक्ने विषयमा विद्यार्थीलाई आफना विचार राख्न लगाउन उपयोग गरिन्छ । विचार वा भनाइमा हुने सहमति वा असहमतिका बीचको विभेद कारणसहित प्रस्तुत गर्नु वा अरुका तथ्यपरक विचारको सम्मान गर्नु यसको प्रमुख पक्ष हो । यस किसिमको रचनात्मक र सिर्जनात्मक गुण विद्यार्थीमा हुनुपर्दछ । यस प्रकारको अभ्यासले कुनै विषयमा ध्यान दिने, त्यसमा आफ्नो राय दिने, अरुका धारणा सुन्ने, तथ्य र तर्क दिने, कारणसहित स्वीकार वा अस्वीकार गर्ने जस्ता पक्ष यसमा रहन्छन् । यसका चरणहरू निम्नलिखित छन् :

पहिलो चरण : शिक्षकले कक्षालाई विपक्ष वा पक्षमा खडा हुने खालका प्रश्न सोध्ने । उत्तरका रूपमा प्राप्त तथ्य समर्थन वा विरोधका रूपमा प्रस्तुत हुने/हुनुपर्ने ।

दोस्रो चरण : हरेक विद्यार्थीले आफ्नो तथ्य र तर्क स्वतन्त्र भएर टिपोट गर्ने वा लेख्ने ।

तेस्रो चरण : शिक्षक र विद्यार्थी विपरीत दिशामा रहने र छलफल गर्न लागिएको विषय पनि विल्कुल उल्टो धारणा आउने प्रकृतिको रहेको/रहने/हुनुपर्ने ।

चौथो चरण : विद्यार्थीलाई आफ्नो राय वा मत मिल्ने समूहतिर लाग्न निर्देश गर्ने । यसले स्पष्ट रूपमा समूह बनाउने ।

पाँचौं चरण : आफ्नो समूहका विद्यार्थीलाई छलफल गर्न लगाई मत फरक भए अर्को समूहमा पठाउने गर्नुपर्छ ।

छैटौं चरण : दुवै समूहका विद्यार्थीले तर्क र तथ्यका आधारमा छलफल जारी राख्ने ।

सातौं चरण : प्रत्येक समूहका प्रतिनिधि एक/एक जनालाई आफ्ना विचार प्रस्तुत गर्न लगाउने । तथ्य र तर्कमा आधारित रहेर गरिएको विचारलाई मान्यता दिने ।

विद्यार्थीको सिकाइलाई प्रभावकारी बनाउन विद्यार्थी केन्द्रित विधिलाई प्राथमिकता दिएर सिकाइ अगाडि बढाउनु पर्छ । माथि उल्लेख गरिएका केही नयाँ विधिहरू हुन् वा पुराना विधि नै किन नहुन्, सबैमा

विद्यार्थीको सक्रिय भूमिकाले महत्व पाउनुपर्छ । माथि उल्लेख गरिएका विधिहरू नमुना हुन् । पाठ्यक्रमको आवश्यकता अनुसार अन्य विधिहरू पनि उपयोगमा ल्याउन सकिन्छ ।

(ग) **अभिलेखीकरण तथा सिकाइ उपलब्धि/सक्षमता मापन :** विद्यार्थीहरूलाई आफूले सिकेका कुराहरूको अभिलेखीकरण गर्न लगाउनु पनि सहजीकरण प्रक्रियाको एक महत्वपूर्ण अङ्ग हो । यहाँ अभिलेखीकरण गर्नु भन्नुको अर्थ विद्यार्थीहरूले सिकेका कुराहरूलाई हुबहु कपीमा लेख्ने भन्न खोजिएको होइन । विद्यार्थीहरूले आफूले सिकेका कुराहरूको अभिलेखीकरण गर्ने क्रममा विषयवस्तुमा आधारित कथा, कविता, निबन्ध आदि लेख्ने, चित्र बनाउने, विभिन्न फोटोहरू टाँस्ने वा वास्तविक वस्तुहरू नै टाँस्ने, जस्तैः कुहिने र नकुहिने वस्तु छुट्याउने विषय छ भने कागजको टुक्रा र प्लास्टिक टाँस्ने, कुनै विरुवाको जीवनचक्र वा खेतीसम्बन्धी छ भने त्यसको बिउ, पातहरू टाँस्न सकिन्छ । कुनै विषय वस्तुमा क्षेत्र भ्रमण, अवलोकन आदि गराईएको छ भने त्यसको सामूहिक परियोजना कार्य गराई प्रस्तुत गर्न लगाउनु पर्छ । कुनै विषयवस्तुहरूमा विद्यार्थीहरूलाई सीपसँग सम्बन्धित सामग्रीहरू बनाउनलाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । जस्तैः बाँसका सामग्री बनाउन लगाउने । विद्यार्थीहरूलाई विषयवस्तुको सहजीकरणका क्रममा यस्ता विभिन्न कार्यहरू गराउँदा उनीहरूसँग सिकेका कुराहरूको अभिलेख रहिरन्छ र भविष्यमा पूनरावलोकन गर्नसमेत सहज हुन्छ । यसरी विद्यार्थीहरूले गरेको अभिलेखको प्रस्तुति गर्न लगाई उनीहरूलाई सकरात्मक पृष्ठपोषण (Positive feedback) सहित हौसला प्रदान (Appreciation)गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरूको अभिलेखीकरण, प्रस्तुति, अभिनय जस्ता कार्यहरूबाट सहजकर्ताले सहजीकरण गरेका विषयवस्तुहरूको सिकाइउपलब्धि, सक्षमता, सिप कति हाँसिल भयो भन्ने कुराको मापन समेत गर्न सक्छन् । सिकाइ सहजीकरणका क्रममा विद्यार्थीहरूको दैनिक कार्य, अनुभव, सिप तथा व्यवहारिक परिवर्तनको समेत अवलोकन गर्दै सहजकर्ताले समेत प्रत्येक विद्यार्थीहरूको दैनिक अभिलेख राख्ने कार्य सम्पन्न गरेपछि मात्र सहजीकरणको प्रक्रिया पूरा भएको मानिन्छ । विद्यार्थी तथा सहजकर्ता दुवैले राख्ने अभिलेखबाट विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया सम्पन्न गर्न समेत सजिलो हुन्छ ।

कक्षाकोठामा सिकाइ सहजीकरण गर्दा विद्यार्थीहरूको सहभागितालाई प्रोत्साहित गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरू आफैँलाई कुनै कुनै समस्या समाधान गर्न गाह्रो अप्ठ्यारो पर्न सक्छ त्यस्तो अवस्थामा मात्र कमीकमजोरीलाई राम्ररी केलाई अध्यापक वा मौलानाद्वारा सहयोग पुऱ्याई समाधान गरिदिनु उचित हुन्छ । उल्लिखित शिक्षण विधि प्रयोग गरी सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दा शिक्षकले निम्नानुसारका पक्षमा ध्यान दिनुपर्छ :

१. शिक्षकले वार्षिक शिक्षण योजना, एकाइ योजना र दैनिक पाठयोजना बनाएर शिक्षणका लागि तयार हुनुपर्छ ।

२. भोलिपल्ट पढाउने पाठ अघिल्लो दिन नै शिक्षकले शास्त्रीय तयार गर्नुपर्छ । यसका लागि आवश्यक पर्ने शैक्षिक तथा पाठ्यसामग्री सङ्कलन एवम् आवश्यकतानुसार स्थानीय स्रोतव्यक्ति वा विज्ञसँग समन्वय र विज्ञ परिचालन गर्नुपर्छ ।

३. विद्यार्थीको स्तर, उमेर, रुचि एवम् क्षमता बुझ्नु र तदनुरूप क्रियाकलाप गराउनुपर्छ ।

४. विषयवस्तुमा विद्यार्थीहरूलाई आकर्षण गर्न सरल र क्रमबद्ध तरिका अपनाउनुका साथै उत्प्रेरणा र कौतूहल पनि जगाउनुपर्छ ।

५. अध्यापनमा बढीभन्दा बढी विद्यार्थीलाई संलग्न गराई सिकाइ प्रक्रिया सञ्चालन गर्नुपर्छ ।

६. संस्कार र संस्कृतिसँग सम्बद्ध विषयवस्तुलाई प्रयोगात्मक सिकाइ गर्ने अवसर प्रदान गर्नुपर्छ ।

७. प्रसिद्ध चाडपर्व र संस्कारहरू सिकाउँदा विद्यार्थीहरूलाई सामूहिक अवलोकन भ्रमण एवम् प्रश्नोत्तरमा जोड दिनुपर्छ ।

८. विभिन्न वेवसाइटबाट सामग्री सङ्कलन गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ । यसका लागि शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक र अन्य सरोकारवालाहरूको सहयोग लिई वा दिई सिकाइ गर्ने अवसर प्रदान गर्नुपर्छ । अभिभावक तथा सरोकारवालालाई सूचना प्रविधि सम्बद्ध सामग्री सही उपयोगतर्फ आकर्षित तथा उत्प्रेरित गर्नुपर्छ ।

९. स्थानीय सम्पदाको फोटो र भिडियो खिचेर कक्षामा प्रदर्शन गर्न सकिन्छ । त्यसका आधारमा छलफल गराउन सकिन्छ । यसका लागि सूचना प्रकाशित वा प्रवाह गरी शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक र अन्य सरोकारवालाहरूको सहयोग लिनुपर्छ । सङ्ग्रह गरिएका वा उपलब्ध भएका सामग्री पठनपाठनका लागि भनी मागी त्यसको सही सदुपयोग गर्नुपर्छ ।

१०. स्थानीय व्यवसायी, पूजारी, समाजसेवी, कृषकसँग गरेको कुराकानीको भिडियो वा अडियो तयार गरेर कक्षामा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ । यसले गर्दा विद्यार्थीलाई परियोजना कार्य गर्न सहजता प्रदान गर्छ । यी कार्यमा संरग्न नभएका विद्यार्थीले पनि साथीको कार्यबाट सहजैसँग विषयवस्तुको बोध गर्न सक्छन् ।

११. स्थानीय साँस्कृतिक गतिविधिहरूको फोटो वा भिडियो खिचेर वा सङ्कलन गरेर कक्षामा प्रदर्शन तथा छलफल गर्न सकिन्छ । यसले गर्दा विद्यार्थीलाई आफ्नो संस्कृति, संस्कारप्रति जिज्ञासु तथा उत्तरदायी बनाउन मदत गर्छ ।

१२. शिक्षकले इन्टरनेटमार्फत सामाजिक सञ्जालहरूबाट सान्दर्भिक सामग्री सङ्कलन गरी प्रयोग गर्न सकिन्छ । यसका लागि बुद्धभूमि नगरपालिकाका स्थानीय विषय पढाउने शिक्षकको सञ्जाल बनाई अन्तरक्रिया, सहयोग आदानप्रदान र समरूपता तथा विविधता ल्याउन सहयोग पुग्छ ।

१३. स्थानीय पाठ्यक्रमका विषयवस्तुसँग सम्बन्धित बुँदाहरू, अडियो तथा भिडियो क्लिप्स, फोटो तथा चित्रहरू समावेश गरेर पावरप्वाइन्ट सामग्री तयार गरी कक्षामा प्रदर्शन, छलफल र अभ्यास गराउन सकिन्छ ।

१४. स्थानीय पाठ्यक्रमका विषयवस्तुसँग सम्बन्धित कतिपय सङ्कलित सामग्रीलाई प्रिन्ट गरेर वा फोटोकपी गरेर विद्यार्थीहरूलाई स्वाध्ययन, समूह छलफल र घटना अध्ययन गराउन सकिन्छ ।

१५. विद्यार्थीहरूलाई पनि परियोजना कार्य तथा क्षेत्र भ्रमणका क्रममा यस्ता सामग्रीको सहयोग लिएर जानकारी सङ्कलन गर्न र प्रस्तुतिका लागि स्लाइडहरू तयार पार्न लगाई प्रस्तुत गर्न लगाउन सकिन्छ । त्यसैगरी विद्यार्थीहरूले परियोजना कार्यका क्रममा सामाजिक सञ्जालहरू, इन्टरनेट तथा रेडियो टेलिभिजनका सामग्रीबाट तथ्य र तथ्याङ्कहरू सङ्कलन गरी प्रतिवेदन तयार पार्न लगाउन सकिन्छ ।

१६. रेडियो, टेलिभिजन तथा अनलाई मिडियामा प्रकाशित र प्रसारित स्थानीय पाठ्यक्रमका विषयवस्तुसँग सम्बन्धित सामग्रीलाई कपी गरेर वा टिपोट गरेर कक्षामा छलफल तथा प्रदर्शन गर्न सकिन्छ ।

१७. स्थानीय पाठ्यक्रमका विषयवस्तुसँग मिल्दो भिडियो क्लिप्स, डकुमेन्ट्रीहरू, चलचित्रहरूलाई पनि सिकाइ सहजीकरणका क्रममा प्रदर्शन गरेर छलफल गर्न सकिन्छ ।

१८. स्थानीय आवश्यकता र सिपका आधारमा सामग्री उत्पादन, स्थानीय बजार र सामग्रीको उपयोग गर्नुपर्छ ।

१९. स्थानीय तहमा उपलब्ध विज्ञ वा बाह्य क्षेत्रबाट आमन्त्रण गरिएको विज्ञ परिचालन गरी सिपगत शिक्षा लिने वा दिने गर्नुपर्छ । सबै एउटै शिक्षकले पढाउन खोज्नु हुँदैन । आफूभन्दा अरूको प्रभावकारी हुन्छ, त्यस्ता व्यक्ति झिकाउन सकिन्छ भने विज्ञबाट नै कक्षा सञ्चालन गर्नुपर्छ । विज्ञले लिएको कक्षाको श्रव्यदृश्य सामग्री निर्माण गरी सबै वितरण गरिदिनुपर्छ ।

२०. सिपगत शिक्षाका विविध कारणले गर्दा थप शैक्षिक प्रगति हुन नसक्ने विद्यार्थी वा दैनिक व्यवहारबाट टाढा रहेका विद्यार्थीले स्थानीय पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनबाट प्राप्त आफ्नो सिपगत योग्यताका आधारमा घरायसी काममा सहयोग गर्ने तथा रोजगार वा स्वरोजगारतर्फ आकर्षित भई स्वावलम्बी नागरिक बन्नेतर्फ उत्साहित गरिदिनुपर्छ ।

सिकाइ सहजीकरणका क्रममा शिक्षकबाट विषयवस्तु प्रधान अन्तरक्रियात्मक प्रस्तुतिसहितको शिक्षण, सिकाइ सहजीकरणका विभिन्न रणनीतिहरू, समालोचनात्मक चिन्तन, एक पिरियडमा सकिने र एक दिनमा पूरा गर्न सकिने स्थानीय लघु भ्रमण, परियोजना कार्य, लिखित कक्षाकार्य, गृहकार्य, समूह कार्य, मौखिक वर्णन, चित्रकला, गायन, अभिनय, विद्यार्थीबाट, सङ्कलन र प्रदर्शन, अनुभवी व्यक्ति, स्रोतव्यक्ति वा अतिथि शिक्षकबाट शिक्षण प्रशिक्षण, नाटकीकरण आदिको अवलम्बन गर्न सकिने छ ।

७. मूल्याङ्कन प्रक्रिया

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीले ज्ञान, सिप तथा अभिवृत्ति प्राप्त गर्न सके वा सकेनन् भन्ने कुरा पत्ता लगाउने महत्वपूर्ण संयन्त्र मूल्याङ्कन हो । विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्दा सर्वप्रथम अपेक्षित उद्देश्यलाई ध्यान दिनुर्पछ । उद्देश्यअनुरूप सिकाइको सबै स्तरलाई समेटेर मूल्याङ्कनका साधनहरू विकास गरिनुपर्छ । यस विषयमा सामान्यतया निर्माणात्मक तथा निर्णयात्मक गरी मूल्याङ्कनका दुई पद्धति अवलम्बन गर्नुपर्छ ।

(अ) निर्माणात्मक मूल्याङ्कन

विद्यार्थीले के कति सिके भन्ने कुरा पत्ता लगाई नसिकेको भए नसिक्नुको कारण अन्वेषण गरी पुनः सिकाइन्छ । यस्तो मूल्याङ्कन कक्षाकोठामा सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापकै मा कक्षाकार्य, धार्मिक अनुष्ठानादि कार्य, गृहकार्य, कक्षा सहभागिता, व्यावहारिक परिवर्तन, हाजिरीका आधारमा गरेर अभिलेख राख्नुपर्छ । साथै यसको सिकाइ सहजीकरणका क्रममा आवश्यकतानुसार विद्यार्थीलाई तुरुन्त पृष्ठपोषण दिनुपर्छ र विद्यार्थीमा सुधारको वातावरण तयार गरिदिनुपर्छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कन गर्दा शिक्षकले निम्नानुसारका पक्षमा ध्यान दिनुपर्छ :

१. मूल्याङ्कनले मुख्यतः निर्धारित विषयवस्तुको सैद्धान्तिक एवम् प्रयोगात्मक नतिजा देखाउनुपर्छ ।
२. यो प्रयोगात्मक विषय भएकाले यसले मुख्यतः अभ्यास र उत्पादनमा जोड दिनुपर्छ ।
३. शिक्षक वा विद्यालयले आयोजना गर्ने अवलोकन भ्रमणपश्चात् प्रश्नोत्तरका माध्यमले मूल्याङ्कन हुनुपर्छ ।
४. सैद्धान्तिक पक्षलाई जाँच्न यी तरिका अपनाउन सकिने छ :
   (क) बहुवैकल्पिक प्रश्न सोधेर ।
   (ख) ठिक बेठिक छुट्याउन लगाएर ।
   (ग) हाजिरीजवाफ गराएर ।
   (घ) कठिन शब्दहरूको अर्थ सोधेर ।
   (ङ) बोधको आधारमा प्रश्नोत्तर गराएर ।
   (च) विवरणात्मक प्रश्न गरेर ।

(आ) निर्णयात्मक मूल्याङ्कन

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीले ज्ञान, सिप तथा अभिवृत्ति प्राप्त गरेको वा नगरेको मूल्याङ्कन गरी त्यसका आधारमा निर्णय गर्ने प्रयोजनार्थ त्यस्तो मूल्याङ्कनलाई निर्णयात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । यस्तो मूल्याङ्कन आवधिक रूपमा गर्ने गरिन्छ । यस विषयमा शैक्षिक सत्रको अन्त्यमा यस्तो मूल्याङ्कन गर्ने गरिन्छ । कक्षा १ देखि ३ सम्ममा पूर्णतः निर्माणात्मक मूल्याङ्कन लागु हुने व्यवस्था रहेकाले यस मूल्याङ्कनसम्बद्ध अभिलेख पनि निर्माणात्मक मूल्याङ्कनकै आधारमा गर्नुपर्ने छ । कक्षा ४ देखि ८ को हकमा भने तोकिएअनुसारको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ ।

निर्माणात्मक/प्रयोगात्मक परीक्षा

कक्षा : १-३

औसत अङ्क विशिष्टीकरण तालिका

क्रस	**कार्य विवरण**	**अङ्कभार**
१	कक्षामा उपस्थिति तथा व्यवहार परिवर्तन	१०
२	समूह निर्माण, समूह कार्यमा सहभागिता र प्रस्तुति	१०
३	कक्षाकार्य/गृहकार्य	१०
४	स्थलगत अध्ययन/परियोजना कार्य/प्रतिवेदन लेखन	३०
५	प्रश्नको उत्तर लेखन/ प्रश्नको मौखिक उत्तर	३०
६	रचनात्मक कार्य/अभिनय/नक्सा तथा चित्र लेखन	१०
	जम्मा	**१००**

कक्षा ४-८ मा ५०% निरन्तर मूल्याङ्कन पद्धति (निर्माणात्मक पद्धति) र ५०% निर्णयात्मक (वार्षिक परीक्षा) बाट विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गरिनेछ । विद्यार्थीलाई कक्षोन्नति निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै पद्धतिका आधारमा गरिने छ । विद्यार्थीहरूको मूल्ल्याङ्कन गर्दा ज्ञान तह (Knowledge Level) मा अति छोटा प्रश्नहरू, बोध तह (Understanding Level)का छोटा प्रश्नहरू र उच्च तह (Higher Abilities)का लामो उत्तर दिनुपर्ने किसिमका प्रश्नहरू समाबेस गर्नुपर्ने छ । प्रयोगात्मक क्रियाकलापको मूल्याङ्कन गर्दा अध्ययन भ्रमणको प्रतिवेदन, विभिन्न नमुनाहरू बनाई प्रस्तुत गर्ने, विषयवस्तुसँग सम्बन्धित रही अभिनय गरेर देखाउने आदि क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्नु पर्नेछ । यसभित्र विषयवस्तुको ज्ञान, बोध, सिपको क्षमता, बुझाइको प्रस्तुतीकरण, व्यवहार परिवर्तन जस्ता पक्षहरू समेट्नुपर्ने छ ।

स्थानीय पाठ्यक्रमको सिकाइ कार्यघण्टा र अङ्क विभाजन तालिका

क्षेत्र/ एकाइ	कक्षा १		कक्षा २		कक्षा ३		कक्षा ४		कक्षा ५		कक्षा ६		कक्षा ७		कक्षा ८	
	कार्यघण्टा	पूर्णाङ्क	कार्यघण्टा	पूर्णाङ्क	कार्यघण्टा	पूर्णाङ्क	कार्यघण्टा	पूर्णाङ्क	कार्यघण्टा	पूर्णाङ्क	कार्यघण्टा	पूर्णाङ्क	कार्यघण्टा	पूर्णाङ्क	कार्यघण्टा	पूर्णाङ्क
म र मेरो बुद्धभूमि	३५	२२	३५	२२	३५	२२	२५	२०	२५	२०	२५	२०	२५	२०	२५	२०
हाम्रो संस्कार र संस्कृति	२५	१५	२५	१५	२५	१५	२०	१६	२०	१६	२०	१६	२०	१६	२०	१६
हाम्रो नैतिक मुल्य मान्यता र सदाचार	२०	१३	२०	१३	२०	१३	१५	१२	१५	१२	१५	१२	१५	१२	१५	१२
वातावरण संरक्षण र विपद् व्यवस्थापन	२०	१३	२०	१३	२०	१३	२०	१५	२०	१५	२०	१५	२०	१५	२०	१५
स्वास्थ, पोषण, सरसफाइ र खेलकुद	२०	१३	२०	१३	२०	१३	१५	१२	१५	१२	१५	१२	१५	१२	१५	१२
पेसा, व्यवसाय, पर्यटन आयआर्जन र प्रविधि	२५	१५	२५	१५	२५	१५	२०	१५	२०	१५	२०	१५	२०	१५	२०	१५
मेरो भविष्य	१५	९	१५	९	१५	९	१३	१०	१३	१०	१३	१०	१३	१०	१३	१०
जम्मा	**१६०**	**१००**	**१६०**	**१००**	**१६०**	**१००**	**१२८**	**१००**	**१२८**	**१००**	**१२८**	**१००**	**१२८**	**१००**	**१२८**	**१००**

तेस्रो खण्ड

कार्यान्वयन

१. समय निर्धारण

आधारभूत तह कक्षा १-३ मा स्थानीय विषयको साप्ताहिक पाठ्यघण्टा ५ हुने छ जसमा १६० घन्टी दिइएको छ । त्यसै गरी आधारभूत तह कक्षा ४-८ मा स्थानीय विषयको साप्ताहिक ४ पाठ्यभार र १०० पूर्णाङ्क कायम गरी १२८ पाठ्यघन्टी दिइएको छ । प्रत्येक शैक्षिक सत्र वैशाखदेखि सुरु भएर चैत्र मसान्तसम्म कायम रहने छ । प्रचलित शिक्षा ऐन, नियमावली र कार्यविधिबमोजिम प्रत्येक शैक्षिक सत्रमा २२० दिन विद्यालय खुल्ने छ र २०० दिन पठनपाठन हुने छ । प्रत्येक घन्टी एक घण्टाको हुने छ ।

२. पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन प्रक्रिया

यस पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन गर्न प्रधानाध्यापक तथा शिक्षकको भूमिका महत्वपूर्ण हुने छ । विद्यार्थीहरूलाई स्थानीय वातावरणको अवलोकन गराइने छ । परियोजना कार्य र प्रतिवेदनको माध्यम अवलम्बन गरिने छ । स्थानीय समुदायका विज्ञ, बुद्धिजीवी, शिक्षाप्रेमी, समाजसेवी एवम् सम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रमा जानकार व्यक्तिहरू स्रोतव्यक्तिका रूपमा रहने छन् । विद्यालयहरूले यस पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका क्रममा आवश्यकता र औचित्यअनुसार स्थानीय भाषा, नेपाली भाषा वा अङ्ग्रेजी माध्यम समेत अवलम्बन गर्न सक्ने छन् । विषयवस्तुमा समावेश प्रमुख क्षेत्र/स्थलमा अवलोकन भ्रमण गराइने छ । विद्यार्थीहरूको समूहकार्य र अन्तरक्रियालाई जोड दिइने छ । पाठ्यक्रममा आधारित भई पाठ्यसामग्रीको बिकास गर्नुका साथै शिक्षकहरूलाई विषयवस्तु तथा सहजीकरण प्रक्रियासम्बन्धी अभिमुखीकरण तालिमको व्यवस्था गरिने छ ।

यस पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनका लागि पाठ्यसामग्री लेखन कार्य गरिने छ । यो पाठ्यक्रमअनुसार शैक्षिक सत्र २०८० बाट पठनपाठन हुने छ । पाठ्यक्रमअनुरुपको पाठ्यपुस्तकको निर्माण पाठ्यपुस्तक लेखनमा रहेका अनुभवी विशेषज्ञलाई जिम्मा दिई यसै शैक्षिक सत्रभित्र पूरा गरिने छ । पाठ्यक्रममा कार्यान्वयनमा स्थानीय पाठ्यसामग्रीहरूको आवश्यक पर्ने भएकाले शिक्षक, अभिभावक र विद्यार्थीहरू मार्फत स्थानीय शैक्षिक सामग्रीको सङ्कलन र प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

३. पाठ्यक्रम परिमार्जन

समय परिर्वतनशील हुने भएकाले सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आएको परिवर्तनसँगै व्यक्ति तथा समुदायको पनि इच्छा, आकाङ्क्षा र आवश्यकताहरू पनि परिवर्तन हुन्छन् । उक्त चाहना तथा आवश्यकताहरू पाठ्यांशमा समावेश हुनुपर्दछ, जसले विद्यार्थीहरूको ज्ञान, सिप र व्यवहारमा सकारात्मक परिवर्तन ल्याउन सकोस् । यसै अनुरूप यो पाठ्यक्रम पनि सामाजिक आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न आवश्यकताअनुसार परिमार्जन हुने छ । यस क्षेत्रका प्राकृतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, भाषिक र वातावरणीय पक्षहरूको खोज, अनुसन्धान र अध्ययन गरी प्राप्त निष्कर्षलाई यस पाठ्यक्रममा समावेश गर्दै लगिने छ ।

अनुसूची

अनुसूची १

विद्यार्थी मूल्याङ्कन/आवधिक परीक्षा योजना र ढाँचा

(क) निर्माणात्मक/प्रयोगात्मक परीक्षा

कक्षा : १-३

औसत अङ्क विशिष्टीकरण तालिका

क्र.स.	कार्य विवरण	अङ्कभार
१	कक्षामा उपस्थिति तथा व्यवहार परिवर्तन	१०
२	समूह निर्माण, समूह कार्यमा सहभागिता र प्रस्तुति	१०
३	कक्षाकार्य/गृहकार्य	१०
४	स्थलगत अध्ययन/परियोजना कार्य/प्रतिवेदन लेखन	३०
५	प्रश्नको उत्तर लेखन/ प्रश्नको मौखिक उत्तर	३०
६	रचनात्मक कार्य/अभिनय/नक्सा तथा चित्र लेखन	१०
जम्मा		**१००**

कक्षा : ४-८

औसत अङ्क विशिष्टीकरण तालिका (निर्माणात्मक मूल्याङ्कन)

क्र.स.	कार्य विवरण	अङ्कभार
१	कक्षामा उपस्थिति तथा व्यवहार परिवर्तन	५
२	समूह निर्माण, समूह कार्यमा सहभागिता र प्रस्तुति	५
३	कक्षाकार्य/गृहकार्य	५
४	स्थलगत अध्ययन/परियोजना कार्य/प्रतिवेदन लेखन	१५
५	प्रश्नको उत्तर लेखन/ प्रश्नको मौखिक उत्तर	१५
६	रचनात्मक कार्य/अभिनय/नक्सा तथा चित्र लेखन	५
जम्मा		**५०**

उल्लिखित कार्य विवरणलाई अनिवार्य विषयमा जस्तै चारओटा आधारमा मूल्याङ्कन गरी अभिलेखीकरण गर्नुपर्ने छ ।

निर्णयात्मक (आवधिक) परीक्षा

कक्षा : ४-८ पूर्णाङ्क : ५० उत्तीर्णाङ्क : अक्षराङ्कमा मूल्याङ्कन गरिने समय : १ घण्टा ३० मिनेट

औसत प्रश्न तालिका (तहगत रूपमा)

ज्ञान तह (Knowledge Level)	बोध तह (Understanding Level)	उच्च तह (Higher Abilities)
४० %	४० %	२० %

कक्षा ४-८ को प्रश्नपत्र निर्माण योजना (Specification Grid)

प्रश्न / क्षेत्र	सङ्क्षिप्त उत्तर आउने प्रश्न			छोटो उत्तर आउने प्रश्न			लामो उत्तर आउने प्रश्न			जम्मा प्रश्न सङ्ख्या	पूर्णाङ्क
	प्रश्न सङ्ख्या	अङ्क भार	जम्मा अङ्क	प्रश्न सङ्ख्या	अङ्क भार	जम्मा अङ्क	प्रश्न सङ्ख्या	अङ्क भार	जम्मा अङ्क		
म र मेरो बुद्धभूमि	३	१	३	२	२	४	१	३	३	५	१०
हाम्रो संस्कार र संस्कृति	१	१	१	२	२	४	१	३	३	४	८
हाम्रो नैतिक मुल्य मान्यता र सदाचार	१	१	१	१	२	२	१	३	३	४	६
वातावरण संरक्षण र विपद् व्यवस्थापन	२	१	२	१	२	२	१	३	३	४	७
स्वास्थ, पोषण, सरसफाइ र खेलकुद	१	१	१	१	२	२	१	३	३	४	६
पेसा, व्यवसाय, पर्यटन आयआर्जन र प्रविधि	१	१	१	२	२	४	१	३	३	४	८
मेरो भविष्य	३	१	३	१	२	२	-	-	-	४	५
जम्मा	१२	१	१२	१०	२	२०	६	३	१८	२९	५०

नोट :

१. प्रश्न निर्माण गर्दा ज्ञान, बोध र उच्च तह (प्रयोग, विश्लेषण, संश्लेषण र मूल्याङ्कन) का प्रश्नहरू निर्माण गर्नुपर्दछ ।

२. ज्ञान तहका सबै प्रश्नहरू १ अङ्कका, बोधका २ अङ्कका र उच्चतहमा ३ अङ्कका हुने छन् ।

३. ज्ञान तहका प्रश्नका लागि अति छोटा प्रश्न, बहुवैकल्पिक प्रश्न, खाली ठाउँ भर्ने प्रश्नहरू राख्नुपर्नेछ ।

अनुसूची २

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

विद्यार्थी मूल्याङ्कनका सम्भाव्य तरिका तथा साधनहरू

क.स.	मूल्याङ्कन आधार/सूचक	मूल्याङ्कनका सम्भावित साधन
१.	कक्षामा उपस्थिति तथा व्यवहारिक परिवर्तन	अवलोकन, दैनिक क्रियाकलाप, अभिभावक प्रतिक्रया, रुजु सूची, हाजिरी फारम, रुब्रिक्स
२.	समूह निर्माण तथा समूहमा सहभागिता	अवलोकन, रुजु सूची, फारम, दैनिक क्रियाकलाप, रुब्रिक्स
३.	क्रियाकलापको योजना निर्माण	अवलोकन फारम, रुजु सूची, रुब्रिक्स, लेखन तरिका
४.	क्रियाकलापको नमूना निर्माण/क्रियाकलाप सम्पन्न	प्रस्तुति अवलोकन फारम, रुजू सूची, रुब्रिक्स र श्रेणी मापन, मौखिक प्रश्न, श्रव्य तथा दृष्य सामग्री,
५.	शब्द निर्माण/उत्तर लेखन/प्रतिवेदन तयारी/नमुनाको चित्र	प्रश्न, घटना, सन्दर्भ, पठन सामग्री, श्रव्य तथा दृश्य सामग्री, प्रस्तुति अवलोकन फारम, लेखन शैली
६.	रचनात्मक कार्य/प्रस्तुति/अभिनय/प्रश्नको मौखिक उत्तर	प्रश्न, घटना, सन्दर्भ, पठन सामग्री, श्रव्य तथा दृष्य सामग्री, मौखिक प्रश्न, प्रस्तुति अवलोकन फारम आदि ।

विद्यार्थी उपलब्धि स्तरको व्याख्या

उपलब्धि स्तर	स्तर मापन	उपलब्धि स्तरको सामान्य व्याख्या
कमजोर (Below Basic)	१	मुख्य सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्न नसकेको, सबैजसो सिकाइ उपलब्धिका लागि सुधारात्मक सिकाइ आवश्यक भएको
सामान्य (Basic)	२	मुख्य सिकाइ उपलब्धि आंशिक रूपमा हासिल गरेको तर सुधारात्मक सिकाइ आवश्यक भएको
राम्रो (Proficient)	३	मुख्य सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको
उच्च (Advanced)	४	माथिल्लो स्तरको उपलब्धि हासिल गरेको

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन अभिलेख र स्तर निर्धारण

क्र.स.	मूल्याङ्कन आधार/सूचक	उच्च	राम्रो	सामान्य	कमजोर
१.	कक्षामा उपस्थिति तथा व्यावहारिक परिवर्तन	४	३	२	१
२.	समूह निर्माण तथा समूहमा सहभागीता	४	३	२	१
३.	क्रियाकलापको योजना निर्माण	४	३	२	१
४.	क्रियाकलापको नमूना निर्माण/क्रियाकलाप सम्पन्न	४	३	२	१
५.	शब्द निर्माण/उत्तर लेखन/प्रतिवेदन तयारी/नमुनाको चित्र	४	३	२	१
६.	रचनात्मक कार्य/प्रस्तुति/अभिनय/प्रश्नको मौखिक उत्तर	४	३	२	१
	जम्मा	**२४**	**१८**	**१२**	**६**

नोट : स्तर निर्धारण गर्नका लागि पाठको निर्धारित सिकाइ उपलब्धिमा आधारित भई विद्यार्थीले सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको नगरेको मूल्याङ्कन गर्न माथिका सूचकहरुको प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

उपलब्धि स्तर प्रतिशत निकाल्ने तरिकाः

$$\text{उपलब्धि प्रतिशत सूत्र} = \frac{\text{विद्यार्थीले पाएको जम्मा स्तर सङ्ख्या} \times १००}{\text{जम्मा पढाई भएको पाठ सङ्ख्या} \times \text{जम्मा उच्च स्तर (२४)}}$$

उदाहरणको लागि, कक्षामा पहिलो त्रैमासिक सम्ममा पढाई भएको पाठ सङ्ख्या = ४

कुनै विद्यार्थीले उक्त विषयमा सबै पाठमा गरी प्राप्त गरेको जम्मा स्तर मापन सङ्ख्या = ९०

$$\text{सूत्रअनुसार, उपलब्धि स्तर प्रतिशत} = \frac{९० \times १००}{४ \times २४}$$

$$= ९३.७५ \text{ प्रतिशत}$$

अनुसूची ३

विद्यार्थी मूल्याङ्कन अभिलेख फारम नमूना

विद्यार्थीको वैयक्तिक तथा पारिवारिक विवरण

विद्यालयको नाम : ....

ठेगाना :... विद्यार्थीको नाम :..

जन्म मिति : ....कक्षा/रोल न.. :....................

विद्यार्थीको घरको ठेगाना : ....

परिवारिक विवरण : आमाको नाम : ....पेसा : ....

सम्पर्क नं. : .... बाबुको नाम : ....

पेसा : .... सम्पर्क नं. : ....

बाबुआमाबाहेक अरु कसैले अभिभावकत्व लिएको भएमा स्थानीय अभिभावकको नाम : ....पेसा : .... सम्पर्क नं. : .... विद्यार्थीसँगको नाता : .... विद्यालय भर्ना मिति : ....

स्वास्थ्य सम्बन्धी विवरण

मितिः............................ **तौल (के.जी.मा)** :......................... **उचाइ (से.मि.मा)** :.............

कुनै विशेष रोग वा शारिरीक अपाङ्गता भएमा भएमा सो बारे टिपोटः .... शिक्षकको नाम र सही : .... मिति : ....

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन विवरण नमूना

कक्षा :........... विषय :......................... विद्यार्थीको नाम :..रोल नं. :........

विषय क्षेत्र/पाठ	अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि/सक्षमता	मूल्याङ्कन आधार/सिकाइ उपलब्धि सूचक	नियमित पढाई पछिको मूल्याङ्कन	मिति	थप सहायता पछिको पछिको मूल्याङ्कन	मिति	समग्र सिकाइ उपलब्धि स्तर	कैफियत
			सिकाइ उपलब्धि स्तर		सिकाइ उपलब्धि स्तर			
			कमजोर : सामान्य : राम्रो : उच्च :		कमजोर : सामान्य : राम्रो : उच्च :			

नोटः पाठहरुको सिकाइ उपलब्धि/सक्षमता पाठ्यक्रमले दिए अनुसार लेख्नुपर्दछ । मूल्याङ्कनका आधार/सूचकहरु अनुसूची ४ मा दिएबमोजिम राख्न सकिन्छ । कुन मितिमा मूल्याङ्कन गरेको हो, प्रत्येक पटकको मिति उल्लेख गर्नुपर्दछ । सिकाइ उपलब्धि स्तरलाई १ देखि ४ सम्म स्तरीकृत गर्ने, यदि कुनै विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सामान्य भन्दा पनि कम आएमा त्यस्ता विद्यार्थीको स्तर बढाउन थप सहायता कक्षा संचालन गरी, पुनः सिकाइ उपलब्धि स्तर मापन गरी समग्र/औसत स्तर निकाल्नुपर्दछ । प्रत्येक त्रैमासिकमा विद्यार्थी मूल्याङ्कन विवरण फारमका आधारमा प्रत्येक विद्यार्थीको उपलब्धि स्तर/श्रेणी निर्धारण गरी अभिभावकसमेतको सहभागितामा पृष्ठपोषण प्रदान गर्नुपर्दछ । कक्षामा उपस्थिति रेकर्ड दैनिक हाजिर कापीबाट लिन सकिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री

- *नेपालको संविधान,* २०७२, काठमाडौं: नेपाल सरकार कानुन किताब समिति ।
- *स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४,* काठमाडौं: नेपाल सरकार कानुन किताब समिति ।
- *राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप,* २०७६, भक्तपुर : पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, सानोठिमी ।
- *स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयन मार्गदर्शन (मातृभाषा सहित),* २०७६, भक्तपुर : पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, सानोठिमी,